ІВАН БУРТИК

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДРУГОЇ ДИВІЗІЇ УНА

ІВАН БУРТИК

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДРУГОЇ ДИВІЗІЇ УНА

JOHN BURTYK

THE THORNY PATH OF THE 2-nd DIVISION UNA

Formation of UNC and Second Division UNA

Published by
UNITED SOLDIERS and FRIENDS of the 2-nd DIVISION UNA

NEW YORK 1994 CLIFTON

ІВАН БУРТИК

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДРУГОЇ ДИВІЗІЇ УНА

Створення УНК і Другої Дивізії УНА

Проект зі збереження спадщини української еміграції

Накладом
ОБ'ЄДНАННЯ ВОЯКІВ І ПРИЯТЕЛІВ ДРУГОЇ ДИВІЗІЇ УНА

НЮ ЙОРК 1994 КЛІФТОН

Щира подяка всім учасникам цих подій, котрі надіслали свої спомини та інформації. Особлива подяка п. редакторові Ярославі Гайвасові за його цінні вказівки і поради, як рівнож другові Володимирові Васькові за дбайливу поміч в зібранню цих матеріялів.

Присвячую моїм найдорожчим
Мамі
і дружині Олі

Library of Congress Catalog Card Number: 94-60611

Printed in USA

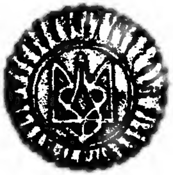

Тризуб із шапки

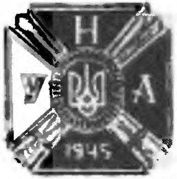

Ювілейний Хрест УНА

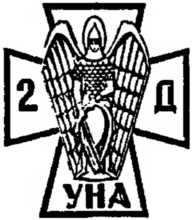

Хрест 2-ої Дивізії УНА

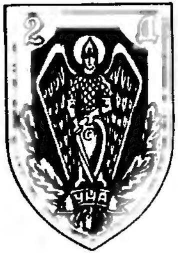

Відзнака 2-ої Дивізії

Генерал-полковник Павло Шандрук
Командир Української Національної Армії.

Генерал-хорунжий Петро Дяченко
Командир Другої Дивізії УНА.

Майор Володимир Гладич
Начальник Штабу І-ої Бригади УНА.

ЗМІСТ

Вступне слово xiii

1. Україна між двома світовими війнами. 1

2. Друга Світова Війна
Західна Україна під Совєтами. 6

3. Німецько–Російська Війна
Німці в Україні. 10

4. Створення УНК і Штабу УНА. 37

5. Друга Дивізія – Початок УНА. 44

6. Бриґада майора Пітулея
Друга Бриґада УНА. 50

    а. Українська Допоміжна Поліція. 51
    б. Питання коляборації. 55

7. Протипанцерна Бриґада – Вільна Україна. 70

8. Відмінності та їх причини між
Першою і Другою Дивізіями УНА. 107

9. Позитиви і неґативи створення УНК 128

10. Позитиви і неґативи створення УНА. 135

11. Висновки. 156

ВСТУПНЕ СЛОВО

У висліді обох Світових воєн постраждало все людство, а український народ найбільше. Метою обох окупантів України, як німців так і росіян було, не тільки здобути багатства, але також перетворити українське населення в рабських робітників для розбудови своїх імперій. Ці нищівні процеси проходили успішно, бо, крім самооборонних спроб народу, жоден із зовнішніх чинників не подав голосу на захист українства.

Щоб зламати самостійницькі стремління в народі по війні, комуністична влада карала людей нещадно – без суду і слідства. Борців ОУН і УПА, чи інших вояків, що боролися з нацистами за національні і людські права, влада називала зрадниками, запроданцями, коляборантами і терористами. Їх суджено берїівськими "трійками" і карано найвищою мірою покарання.

Ворожа пропаґанда вбила вільне слово і думку в Україні, а також змусила людей за кордоном мовчати, в страху за рідних на Батьківщині. Приховуючи внутрішній спротив народу та свої злочини, влада комуністів так уміло фальшувала і перелицьовувала існуючі факти, що навіть світ в них повірив.

Одним із невияснених досі питань є справа кількох мільйонів українських вояків і цивільного населення, які не зі своєї волі в останні дні війни опинилися поза межами Батьківщини. Хто знає про місця перебування депортованих насильно громадян України, про сотні тисяч вояків Червоної армії, вояків Української Національної Армії, вояків Українського Визвольного Війська та багатьох різних інших формацій?

Ця книжка є спробою ознайомити читача з подіями того часу, як і чому постала Українська Національна Армія, які були її цілі, та що вона осягнула; коли була створена Друга Дивізія УНА, чому промовчується її існування і її трагічний кінець. Безсумніву, що й тут не будуть подані всі факти, та все ж таки, на підставі доступних документів та тверджень живих свідків, хочемо з найбільшою об'єктивністю відтворити події з того часу, що уможливить читачам зробити власні висновки – зокрема тим, що були виховані совєтською системою. Їм буде цікаво дізнатися, чому в кінцевій фазі війни мільйони українських громадян опинилися поза межами своєї Батьківщини, чому совєтська влада карала своїх громадян–вояків, що попали в німецький полон, а також наші осяги і наші недоліки.

Зрозуміння причин наших невдач та їх шкідливі наслідки може змусить нас шукати нового початку, толерантного співжиття як в громадсько–політичному так і церковно–релігійному житті українського народу. Боже Провидіння вибрало нашу ґенерацію (може вже востаннє) скласти цей іспит зрілости нашої нації, над яким історія зробить власний суд.

А найважливійше, ця праця повинна стати символічним пам'ятником, щоб нагадувати кожному читачеві про сотні тисяч відомих і невідомих могил українських вояків, розкинутих по цілому світі, в яких спочивають наші герої – сини України.

УКРАЇНА МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Після упадку української державности 1919–1920 роках. та поділу її земель між окупантами, знищена війною українська нація переживала незмірно важкі часи. Процеси денаціоналізації, асиміляції, нищення провідної верстви та експлуатація економічних здобутків окупантами, поступово провадили націю до повного зубожіння і національного винародовлення. Згідно з Версальським Договором, більшість українських земель окупувала Росія, Західні землі – Польща, Закарпаття – Чехословаччина, Буковину – Румунія. Хоч окупанти були різні, але їхні цілі були собі подібні: загарбати українське добро, знищити свідомість нації та перетворити її в інертну масу, щоб не була спроможна організувати жодного спротиву.

В процесах осягнення цієї мети Росія досягнула неперевершених висот. Беззаконні масові арешти, розстріли, примусове виселення, конфіскація маєтків, заборона релігійних вольностей та введення колективних систем проходили безкарно. Проте Сталінові цей процес здавався заповільним, і тоді він вирішив штучним голодом тотально знищити ядро українського народу – селянство. Elizabeth Pond в своїй праці "From Yaroslavsky Station Russia Perceived" цитує слова М. Хрущова, який сказав, що Сталін хотів крім чеченів і татар, також "покарати знищенням зрадницьких українців, але їх абсолютно було забагато".(П. 6.ст.125). Хрущов твердить (тут же), що Сталін мав намір масово знищити українську інтеліґенцію, але він, Хрущов, перешкодив йому в цьому пляні.

Світ мало знав про совєтські злочинства в Україні бо комунофільські прихильники типу кореспондента Волтера Дюранте з "Ню Йорк Таймс" приховували правду і писали часто те, що їм підказували їхні ідеологічні доктрини чи матеріяльні користі. В. Дюранте не було осуджено за те, що він перед світом промовчав страшний голодомор в Україні, ані не подано до відома громадськости цього, коли йому давали нагороду Пулітцера. Стероризований народ, з жаху перед самою смертю та переслідуваннями, відчуваючи безвихідь з цієї страшної ситуації піддавався денаціоналізації. У висліді цих процесів виростала нова совєтська людина, насичена чужою ідеологією, яка повільно втрачала набуті віками духові цінності і чесноти.

Дещо інакше виглядала доля народу під окупацією "демократичної" Польщі. Замість респектування автономних прав Галичини і Волині, Польща впроваджувала свою колоніяльну політику, яка в своїй дикості щороку ставала дедалі нестерпнішою. В обороні перед полонізацією та латинізацією народу Галичини і зміни слова Україна на Русь непохитно стояла Українська Греко–Католицька Церква та селянство, яких поляки згірдливо називали "хлоп і поп". Римо–католицьке духовенство ставилось до українських священиків і церкви ще ворожіше ніж самі державновладці. В школах було впроваджено польську мову, українську мову поступово усунено зовсім, вищі студії для українців були недоступні, а кому пощастило закінчити студії за кордоном, то не одержав посади, якщо не змінив свого віроісповідання на латинське. Купити землю для українця було майже неможливо, тим часом для поляків були дані всі пільги. Торгівля і промисел, за малим вийнятком приватних українських підприємств, була в руках жидів і поляків.

Надмірні оподаткування викликали в народі гнів і бунт, а цього вистачало, щоб покарати "хлопа". Такі фізичні кари часто закінчувались смертю без жодного суду. Ці сумнозвісні поліційно–військові акції чи пацифікації навіки закарбувалися в пам’яті українського народу. Крім фізичного покарання, на селян придумано різні аґрарні закони та податкові обтяження. Поділені поміж дітьми селянські поля виглядали вузькими грядками, а зубожіле

населення переходило в стан слуг та рабів новітньої польської панщини. Всі протестні спроби і вимоги справедливости, починаючи від Митрополита А.Шептицького до шкільних учнів та голосів за кордоном, не мали жодного впливу на жорстоке трактування Польщею українського народу.

Легшим було становище нашого народу під чеською окупацією. Завдяки прихильному ставленню чеського уряду, життя тут розвивалось свобідніше, як на релігійному, так і на громадському секторах. Тут було зорганізовано університет і науковий центр підтримуваний урядом, з якого вийшли численні науковці і професіоналісти. Чехія стала притулком і матір’ю багатьох репресованих українців.

Толеруючи румунську владу, українці, хоч були тут у невеликій кількості, зуміли довкола своїх церков і читалень створити національно свідому українську громаду.

В підсумованні цих фактів стає зрозуміло, що заплановані окупантами репресії українського народу прибували на силі та зростали все більше і більше, а виглядів оборони чи помочі не було від кого сподіватись. Тому пригноблений і знеможений народ надіявся тільки на власні сили.

У 1920 році виникла підпільна Українська Військова Організація (УВО), а у 1929 році вона перетворилася в таємну Організацію Українських Націоналістів (ОУН), ідейні заклики якої дуже скоро поширюються і стають потужною наснагою для світом забутого українського народу. Однією з найважливійших політичних партій було Українське Національно–Демократичне Об’єднання, яке відіграло дуже важливу ролю в політичному і просвітянському розвитку Західної України.

Згодом революційні кличі, створені Організацією Українських Націоналістів, поступово охоплюють широкі маси членства, яке вже в 30–их роках було готове на всякі

жертви і посвяти. Перша заповідь Декалогу "Здобудеш Українську Державу або згинеш в боротьбі за неї" стала моттом і силою незламної боротьби невидимого месника.
І саме звідси беруть свій початок вогні всенародної революції й збройної боротьби, яка тривала десятки літ.

Коли у відплатній акції ОУН впали перші польські і російські високі чиновники, світова преса широко розписувала про містерійну дію ОУН. Неґативні коментарі в чужій пресі повільно міняли свою поставу в позитивному напрямі; навіть польські проґресивні кола спромоглись на осудження антиукраїнських погромників.

З приходом до влади Гітлера та зросту його сил на політичній арені европейських дипломатів, які шукали розв'язки складних питань, справа України стає все актуальнішою. Вже в часі Мюнхенської угоди, 29 вересня 1938 року, українська справа вийшла на арену міжнародної політики. Дипломатичні мужі Англії, Франції та Італії знали, що Гітлер плянує похід на Україну, але це для них не було ані перешкодою, ані загрозою. Очі Гітлера зараз були звернені на Судети.

Щоб уникнути воєнного конфліку, Прага, під внутрішнім тиском та впливом міжнародних подій, погодилася в жовтні 1938 року створити автономний уряд Закарпаття, який мав існувати в федеративному устрою з чехами і словаками. Мало кому відомий колись клаптик землі розворушив інтриґи позакулісної дипломатії, яка в своїх побоюваннях робила різні висновки. Беручи під увагу всі елементи, включно з походом Гітлера на Україну, український народ, на думку Англії, не був готовий, ані спроможний втримати свою самостійність. Погляди французьких політиків солідаризувалися з англійськими.

Коли 15 березня 1939 року була проголошена незалежність Карпатської України і о. Августина Волошина обрано першим президентом держави, розгублені політики пошукували реальних пояснень, що криється за цим пляном. Стривожені Польща і Мадярщина, незважаючи на Віденський арбітраж, ужили всіх заходів, щоб зліквідувати Карпатську Україну та осягнути спільний польсько-мадярський кордон. Польща боялася, що подих волі Карпатської України сколихне неспокійною Галичиною, а це може стати катастрофічним ударом для неї самої.

Гітлер змінив свої пляни і дав дозвіл мадярам зайняти Карпатську Україну. Так вибухла українсько-мадярська війна. Але навіть геройський спротив Січовиків не зміг захистити молодої держави від озброєних до зубів потужних армій Мадярщини й Польщі.

Підсумовуючи вище наведене, можна сказати, що з причини бездержавности української нації та відсутности власної впливової еліти й дипломатичного корпусу, і хоча б однієї прихильної нації, український народ все був змушений стояти осторонь великої гри, де вирішувалися долі народів, їх місії та призначення.

Голод. Ідуть за хлібом.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА.

Західна Україна під Совєтами.

Зображений стан двадцятирічного періоду між двома війнами дає нам наглядну уяву про можливості й сили українського народу до дальшої боротьби за самозбереження і незалежність. В часі Другої світової війни людство зазнало виличезних матеріяльних і людських втрат, але, порівняльно, Україна потерпіла найбільше. Мається на увазі не тільки самі бої обох найбільших імперіялістичних потуг світу, що зміряли свої сили на українських землях за її багатства, а також виконання своїх безжалісно жорстоких, нищівних плянів, які не знаходять собі порівняння в історії людства.

Москва, будучи свідома того, що без українських земель і робітництва не може бути імперією, нищила всіма доступними засобами все, що було, або навіть що могло бути зародком українського сепаратизму і націоналізму. Пляни Гітлера щодо України не були іншими. В жадобі скорого осягнення своїх цілей, його імперіялістичні пляни мінялися щоденно на гірше, і за них заплатили життям мільйони невинних жителів України.

Стратегія Гітлера реалізується згідно його плянам. Свідомий того, що з атакою на Польщу Англія і Франція вступлять у війну, він розуміє, що треба забезпечити східні кордони. При допомозі В. Молотова, ціною решти українських земель та трьох балтийських народів, Гітлер одержав подвійно корисний договір з Москвою. У випадку війни із Заходом він не тільки забезпечив східні кордони, але й використав цей союз для своїх далекосяжних плянів. Цілі обох окупантів були одинакові: Москва прочистить небажаний йому елемент, "вилікує" українських націоналістів від самостійницьких ідей і це створить добрий ґрунт для нового німецького "визволителя".

У процесі стратегічного плянування, впали жертвами на користь Німеччини Австрія, Судети та Чехо-Словаччина. Сусідні держави тривожно чекали, хто буде наступною жертвою. Европейські дипломати того часу не могли собі уявити, що до часу здобуття чеського збройного арсеналу та чеських фабрик Німеччина не мала жодних шансів виграти війну в Европі.

У політичному лексиконі слова " брехня", "обман" заступають слово "дипломатія", і вона мусить бути настільки перфектною, щоб кожний інший брехун сприйняв це за правду. Аліянти вірили в силу Гітлера, тому він не трактував їхніх погроз серйозно. Маючи забезпечені східні кордони, певний своєї перемоги, він 1-го вересня 1939 року, без оголошення війни, повною силою вдарив на Польщу.

Як було передбачено, Альянти проголосили війну, до якої Німеччина вже була готова. Коли на початках Гітлер утішався блискавичними перемогами на західному фронті, то реалізація його плянів на Сході переходила межі всіх його сподівань. З малим застереженням, східний партнер Сталін, без вистрілу, забрав свою частку, з переконанням в неперевершеності його дипломатії.

Німецько-польський конфлікт в історичному календарі України можна вважати початком накинення українському народові довгої і безпощадної війни з обома потужними імперіями, які незадовго опиняться на українських землях, здійснючи свої загарбницькі і грабіжницькі пляни.

Щоб остаточно і назавжди заволодіти багатствами України, того невистачало, окупантам треба було знищити основну субстанцію – решту українського народу, чого не доконали попередні поневолювачі. Отож, згідно із сподіванням Гітлера, Москва відразу розпочала свою нищівну роботу. В першій фазі нищення впала жертвою недобита Польщею українська інтеліґенція та духовенство, які не змогли втекти на Захід. Їх, як ворогів народу ночами арештовано й з вигаданими провинами їхніми законами засуджувано на досмертні тюрми та важку працю. Так званих "куркулів" вивозили на Сибір, а землю роздавали біднякам, які за короткий час ставали колгоспними рабами. До року країну було спустошено, а на її родючій землі люди пухнули з голоду.

НКВД різними заходами старалося відшукати уміло законспірованих членів ОУН, та часто до їхніх рук потрапляли невинні люди. Проте це не вважалося за помилку, бо в той час на Україні влада мала за злочинця кожного, хто був українцем. Окуповуваши всі землі України, Москва дістала найкращу можливість розправитись зі всіма опонентами її політики та знищити непримиренних самостійників. Тільки несподіваний напад Німеччини припинив дію великої смертоносної структури для українського народу, даючи йому коротку передишку.

Спустошення після майже дворічної окупації Західної України були страхітливі. По багатьох містах України злочинці втікаючи залишили за собою жахливі злочини. В підземеллях в'язниць НКВД лежали непоховані трупи. В розшуках за пропалими людьми відкрито багато ще свіжих могил. Часто великі спільні могили були замасковані свіжо пересадженими деревами, і тільки по їх зів'ялому листі можна було відшукати сліди злочинів окупантів. Після відступу НКВД скрізь, по містах і селах, знайдено помордованих трупів. У тюрмі Луцька, 23 червня 1941 року, совєти по звірячому вбили 1000–1200 українських в'язнів (членів ОУН). Повідомляється про звірства в Рудках і Комарному: близько 200 українців (чоловіки, жінки і діти) по звірячому вбиті. У Бережанах совєти вбили кілька сотень українців.

Поступово, в ході просування німецьких військ, були викриті дальші масові знищення українських політичних в'язнів: 837 чоловік – у Самборі, 500 – у Дубно, від 3.000 до 4.000 (за іншими джерелами близько 10.000) – у Львові, 850 – у Дрогобичі, 1.500 – у Станиславові. Ями та тюремні камери, повні трупів в'язнів, найчастійше жахливо катованих, було знайдено десятками, сотнями і тисячами також і в інших містах і селах України, а саме в Перемишлі, Бібрці, Добромилі, Жовкві, Калуші, Миколаєві, Стрию, Тернополі, Чорткові, Вінниці, Умані." (П. 23, ст. 104.)

Багато арештованих і вивезених пропало безслідно, яких відшукати вже, мабуть, неможливо. Нищення українського населення обома окупантами було майже подібне, з тією лише різницею, що совєти приховували свою злочинність і виконували все скрито і таємно, а німці вбивали, вішали і розстрілювали своїх жертв часто прилюдно.

Підписання Німецько-Совєтського мирового договору 23 серпня, 1939 року.

(Сталін і Ріббентроп приглядаються, як Молотов підписує домовлення).

НІМЕЦЬКО – РОСІЙСЬКА ВІЙНА

Німці в Україні.

Несподіваний напад Німеччини 22 червня 1941 року на СССР заскочив не тільки український народ, але також і цілий світ. Сп'янілий від перемог на Західному фронті, Гітлер плянував за своїм геніяльним пляном "Барбаросса" по кількох місяцях розбити Совєтський Союз. А. Гілліґрубер, автор праці "Державні мужі і дипломати в Гітлера", твердить: коли Гітлер довідався, що його союзник Сталін тільки й чекає на ослаблення війною Німеччини, щоб несподівано вдарити її з Балканських країн і виграти війну в Европі, він був змушений заатакувати її перший. Що не відповідало правді, бо на нарадах з Розенберґом, Ламмерсом, Кайтелем, Ґерінґом і Борманом, 16 липня 1941 року, Гітлер так пояснює їм свій плян: "То не важливо, що ми говоримо про причини воєнного походу на Росію, бо з упадку Совєтського Союзу тільки Німеччина має користати".

(П. 2, ст. 289)

Дальше, відповідаючи на деякі запитання, – стверджує: "Та нехай у вас не буде найменшого сумніву, що коли-небудь ми покинемо ці території" (тут же). Гітлер недвозначно стверджує знову, що не Росія, а українські зернові засіки заманили і привели його тут. Відносно України він каже: "Крим і Галичина мусять бути прилучені до нас. Решта великого колача мусить бути так порізана, щоб Німеччина могла володіти ним, контролювати його та належно використовувати його. Зброю можуть носити тільки німці (тут же). Тому, що на слідуючі три роки Україна буде головним джерелом хлібного постачання, він номінує Е. Коха Райхскомісаром". На його думку, це найбезпощадніший звір, який вже себе виправдав в Східній Прусії. Завдяки блискавичним перемогам на Східному фронті, пляни Гітлера міняються з дня на день. Вже в перших днях полонені старшини і вояки Червоної Армії не вдовольнялися тим, щоб зрезиґновано маршувати в полон, вони пропонували свою допомогу в боротьбі проти комунізму, але гітлерівські окупанти відмовлялися приймати будь-яку допомогу чи послуги.

Заходом ОУН, Актом 30 червня 1941 року, у Львові проголошено відновлення Української Держави. Першим її прем'єром став Ярослав Стецько. І хоч цей Уряд із захопленням підтримувало все населення України, німецький уряд не тільки не визнав українського уряду, а наказав його ув'язнити і запроторити у концтабір Саксенгавзен. Таким ставленням до України з боку німецького уряду були заскочені не тільки українці, але також інакодумаючі німці. Перший, хто не погоджувався із такою політикою уряду, був міністер окупованих східних територій Алфред Розенберґ, який в промові перед найвищими урядовцями висловив свою думку так: "Совєтську потугу слід розбити та розчленувати на національні складники. Самостійними повинні стати Україна, Росія, Кавказька Федерація. Наразі СССР буде поділений на комісаріяти: Райхскомісаріят "Остлянд" – це спільна назва для Литви, Латвії та Естонії; Райхскомісаріяти "Україна" і" Білорусь" будуть певного роду німецьким забороло від сходу; Райхскомісаріяти Україна, Росія і Кавказька Федерація створять самостійні держави."

(П. 27, ст. 43).

Головною думкою Розенберґа було відновлення українських емансепаційних намірів, які німцям треба підтримувати, щоб втримати росіян в шаху. Проти цього пляну був Гітлер, Ґерінґ, Гіммлер і Ріббентроп.

Тепер стає цілком зрозуміло, чому на місце закликів до національної боротьби за визволення, прийшов колоніяльний статус Гермвна Ґерінґа. На місце московських червоних комісарів прийшов "брунатний" німець, на місце політичного розуму прийшов кат Еріх Кох. Вже від самих початків позначується таке ставлення німців до всіх слов'янських так званих "унтерменшів".

Не менш нерозважливим кроком німців було роззброєння обох українських батальйонів "Нахтіґал" і "Роллянд", які були вишколені і мали стати допоміжною силою в творенні адміністраційної влади на Україні. У серпні 1941 року оба батальйони відкликано з передових лінії, а в жовтні 1941 року переорганізовано їх в один – 201–ий батальйон. Першого грудня 1942 року його розформовано, офіцерів перевезено до Львова і посаджено в арешт. Деяким старшинам пощастило вирватися на волю, між якими був командант батальйону Роман Шухевич, який почав поновно збирати вояків та нових добровольців, щоб по короткому часі вони стали геройчними борцями Української Повстанської Армії.

Замість раніше плянованих вольностевих пільг і прав звільненим з під Совєтського Союзу слов'янським народам, прийшла жорстока колоніяльна влада Гітлера і Гіммлера. Український народ опинився в центрі смертельної котловини воєнних боїв між обома імперіями, яким, без українських земель, загрожувала небезпека припинення власного існування. На жаль, держави заходу не зуміли проаналізувати невідрадного становища українського народу, а якщо навіть розуміли його то не вміли використати в своїй боротьбі проти вчорашніх союзників Гітлера і Сталіна.

Про те, якою необхідною для німців Україна була і як вони тішилися своєю здобиччю, Гітлер говорив чужинецьким дипломатам після поїздки з Дуче Муссоліні до головної квартири в Умані, в кінці 1941 року: "Український чорнозем є чаруючий, а урожайні безмежні поля України є пречудові." Після мальовничих зображень, з неприхованим ентузіязмом він продовжував дальше: "Я знайшов околиці пливучі медом і молоком, земля тут найбільш урожайна в Европі. Одначе, люди тут так жалюгідно бідні, що важко повірити." (П. 2, ст. 308).

Засліпленого багатствами України, Гітлера не цікавила доля бідного народу, бо пляни систематичної ліквідації цих людей вже були в руках його екзекуторів. Завдяки численним і цінним перекладам архівних документів, зроблених істориком Юрієм Тисом Крохмалюком, ми довідуємося дуже багато про жахітливі пляни обох окупантів щодо українського народу, немов би вони змагались за першість в своїх чорних досягненнях. Коли Сталін признався, що мав на меті знищити всіх українців, про що вже сказано вище, але це було неможливо з причини нашої багаточисельности, то Гітлерові і Гіммлерові пляни нашого знищення через стерилізацію та інші методи протягом певного часу, були дуже реальними і можливими. Весною 1944 року Кальтенбрунер сказав, що "східні і більшість наддунайських народів через стерилізацію будуть знищені разом з їх провідною верствою." (П. 26, ст. 40).

У питаннях формування німецької політики, другий після Гітлера мав голос Гайнріх Гіммлер. Тож запізнаймося краще з його урядовим становищем та політикою щодо України. Гіммлер, як людина немічної будови, не мав жодних шансів зробити кар'єру у війську, тому промощував собі дорогу через націонал–соціялістичну партію. До нього належали всі справи безпеки на окупаційних теренах. Вищою владою над ним був тільки Гітлер, а суперником влади – Мартин Борман. Коли і чому зродилася його незмірна антипатія і ненависть до семітів та слов'ян, які в його опінії не заслуговували на ніщо інше, як знищення, стверджується в його звірських наказах.

Майже на початку війни, в його листі до своїх підвладних з 7 жовтня 1941 року, коли апарат мав забезпечити політичне завоювання цілого східного простору, у питанні з приводу наймання обслуги до німецьких домів, читаємо таке: "Дівчата польської й української національностей, які відповідають расовим групам 1 і 2 – тобто здорові і чисті – расово зближені до асиміляції, мають бути вивезені до Німеччини. Вони не стануть зразу німецькими громадянами, але дістануть книжечки праці. Аж після 3–5 років праці, як служниці без закиду, дістануть громадянство і право одружитися з німцем. Їм треба обіцяти, що згодом їхня родина, залежно від поведінки, може приїхати до Німеччини." (П. 2, ст. 38). У цій самій праці автор цитує листа Г. Берґера до Гіммлера з 3 серпня 1942 року: "Саме повідомляють мене, що генеральний Губернатор має святково в'їхати до Львова і при цій нагоді запевнити українців, що їхня земля буде їм повернена. Як бачимо – святковий маніфест, з чого виринають нечувані труднощі для наших плянів переселення, теж для цілого сходу, про що уважаю моїм обов'зком скласти звіт. "(П. 28, ст. 38).

Тут іде мова про строго таємний плян, відомий тільки урядникам штабу Гітлера, про виселення поляків і українців, спочатку із Західної України, а згодом щораз дальше забирати із східних земель.

Так листовно інформує губернатор Вехтер німецьких урядовців з проханням тримати пляни переселенчої акції в строгій таємниці. (П. 28, ст. 39). Такі і їм подібні наміри не були спорадичними випадками, це було тактично плянове нищення населення та приготування ґрунту для власного поселення. Гітлер радів з праці Е. Коха, який своїм садизмом у відношенні до українців перевищив самого Сталіна, пише штабовий офіцер Розенберґа, д-р Ворнер Коппен, як твердить автор праці "Гітлерс Вор". Гітлер плянував залишити колгоспну систему, бо для контролі це найкоротша система. "Впрочім, росіяни привикли бути трактовані, як звірята" (П. 2, ст. 314).

Після зайняття німцями Києва, обідаючи з Кохом 19 вересня, Гітлер висловив свій погляд про український народ:

"Українці є ліниві аморфози–кукли, нігілісти і до певної міри азіяти; вони ніколи не зрозуміють концепції обов'язку або значення праці, вони тільки відповідають на батіг. Тому Сталін є одним з найбільших людей, бо він хоч в найбільш жорстокий спосіб, але зумів створити з совєтських зайцевих родин націю." (П. 2, ст. 315).

Обидва співрозмовники в одному погоджувались, що про вільну Україну тим людям не можна навіть дозволити думати, мотивуючи тим, що "хаотичність для українців є натуральною, бо вона є в їх натурі. Навіть частинна освіта зробить їх анархістами; для того ідею Розенберґа створити для них університет в Києві, треба категорично відкинути. Якщо окупаційні власті зуміють контролювати доставу алькоголю і тютюну то населення буде їсти з їхніх рук". (П. 2, ст. 315).

Дальше, Гітлер погоджується з Кохом, щоб не повторити помилки з 1917–18 років, з українцями треба поводитися строго і жорстоко. Коли із звуженням фронтів у 1943 році німці переконалися, що їхні мрії розминулися з дійсністю і треба думати, як себе переселити на захід, вони рішилися на диявольський злочин.

У листі до генерала СС поліції Пріцмана, від 7 вересня 1943 року, Гіммлер інформує: " Генерал піхоти Штапф дістав листа в справі Донецької території з спеціяльними наказами. Негайно скомунікуйтеся з ним, а я уповноважую вас співпрацювати з ним з усіх сил. Мусимо досягти того, щоб при нашому відступі не залишилася в тій частині України ні одна людина, ні одне домашнє сотворіння, ні один мішок збіжжя, ні одна залізнична рейка, щоб не залишилася ні одна ціла хата, ні одна копальня, які можна б ужити, ні одна криниця не затроєна. Ворог мусить дійсно знайти тотально спалений і знищений край". (П. 28, ст. 42).

У багатьох містах і селах цей наказ було виконано.

Німці забирали із собою молодих чоловіків та по можливості нищили все, чим могли б користуватись їхні противники. Тому ніхто тоді не знав, де пропали люди та як вибухла пожежа. Деструктивні сили окупанта діяли у всіх галузях у доступних формах.

Як трактовано чужинців у німецькій уніформі – окреме питання, але коли хтось думав, що це – упривілейована за співпрацю з німцями кляса, то він глибоко помилявся. Цікаво знати, що про цих людей думали самі німці, а Гіммлер зокрема. Нижче подаю інструкцію Гіммлера шефові штабу СС Куртові Кноблявхові, датовану 9 жовтня 1942, року в якій говориться, як поводитися з членами "Шума" (допоміжна поліція з окупованих східних теренів). "Шума" – скорочена назва"Шуцманшафт".

"1. Кожний німецький начальник має вимагати, щоб його підвладні гляділи просто в вічі, це стара засада, що з очей все можна відчитати та що підвладного можна очима собі підпорядкувати і вдержати в послузі.

2. Забороняю дотримуватися звичаю, щоб членів "Шума", які расово підлягають німецьким нормам або СС, вживати як підстаршин або старшин.

3. На підстаршин і старшин допускати тільки інтеліґентних членів "Шума", але низькорасових.

4. Членів з кращими ознаками расовости в батальйонах "Шума" треба включати до першої сотні. Вони будуть мати приділеного німецького старшину СС, або поліційного старшину, який освідомить про вартість їх крови і переконає, що вони є кращими від інших з того самого батальйону.

5. Перша сотня, після кількох місяців впраа, дістане право на вулиці співати німецькі пісні, що я іншим сотням забороняю! Вони мають співати на вулицях тільки пісні у своїй рідній мові.

6. Коли командир виступає перед першою сотнею,

вітає її словами "Гайль Шуцманшафт", сотня відповідає: "Гайль Фюрер" Першим сотням, після певного часу, я особисто дам дозвіл відповідати "Гайль Гітлер".

7. Пізніше, про що вирішу я сам, дозволю об'єднати перші сотні в батальйони.

8. Перші сотні мають бути особливо добре одягнені й устатковані.

9. Батальйони мають бути ведені поручниками, сотниками або майорами поліції і СС. До помочі дістануть німецького фельдфебеля.

Ці таємні напрямні треба особисто доставити шефам, їх не можна брати з собою, а треба переховувати в сейфі. Переписувати їх не вільно, вони не можуть бути розповсюджені."(П. 28, ст. 40).

Коли, аналізуючи, вглибитись в цілість плянів окупанта до поневоленого ним народу, то побачимо, що він, без приховування, ламає всі закони людських прав та без страху відповідальности чи кари нищить все, що стоїть йому на перешкоді в створенні "нового ладу", доброго і корисного тільки для німецького народу.

I

Вже під час перших поразок на обох фронтах, зимою 1941 – 1942 рр. заскочені німці скоро міняли свої пляни. Непередбачені фронтові події заставили їх реорганізувати сили в запіллю та стабілізувати і утверджувати свою аладу на окупованих теренах. До України, як першої окупованої території у війні з совєтами, згідно з пляном, німці негайно застосовували свою колоніяльну політику.

Їхня військова окупаційна влада залишалася надальше виконувати функції цивільної адміністрації. За винятком Українського Центрального Комітету в Кракові, не було жодної іншої цивільної влади. Ці так звані урядовці та наставлена допоміжна українська міліція служили, як підрядні органи, без жодних прав. Як до церкви, так і до релігії німці не мали жодного респекту, вони навіть погрожували священикам карою, якщо парафіяни не здадуть приписаний їм континґент.

У Німеччині, на місце змобілізованих до армії мужчин, потрібно було нової робочої сили. Розв'язуючи це питання, німці знову поламали всі закони, включно з інтернаціональним цивільним правом. Вони влаштовували на людей облави по залізницях, дорогах та інших багатолюдних місцях, сортували їх за віком і силовою спроможністю та без відома родин вивозили до "Райху". Багато розлучених подруж, батьків та дітей ніколи не побачились більше, бо багато з них загинуло в часі бомбардувань, а інші, після одруження з чужинцями, замешкали по чужих краях. У всіх цивілізованих країнах світу крадіж людей до невольничих робіт чи інших потреб є суворо заборонена і карається строгими законами. "Унтерменші" України не підлягали тим законам в Німеччині. Нікого також не було покарано за це на суді в Нюрнберзі. Індустрія Німеччини вже була знищена, але облави тривали до кінця окупації, і ніхто не знав, що привезену молодь, по короткому вишколі на Словаччині чи Австрії, часто призначувано до німецьких військових частин.

Мінливість політики Гітлера не могли зрозуміти, а тим більше передбачити навіть члени його уряду. Наприклад, весною 1941 року, в розмові з генералами Гітлер сказав, що на початок треба буде дати самостійність народам СРСР, але тримати їх в постійних взаємних конфліктах. На їхніх територіях слід утворити німецькі колонії. Через десять днів після початку війни з СРСР він наказав арештувати ввесь новостворений Уряд України, який Актом 30 червня 1941 року проголосив відновлення Української Держави, а рік пізніше, помимо вже існуючих труднощів на східному фронті, наказав розпустити батальйони "Нахтіґаль" і"Ролянд", ув'язнити старшин, а вояків приділити до німецьких частин, що воювали з партизанами. Вояки батальйонів не були великою підмогою для німців; вони допомагали в організуванні адміністрації і засекречено інформували народ про задуми нового окупанта.

На початках війни вояки совєтської армії не хотіли воювати за імперський режим, на заклики в німецьких летючках і обіцянки чесного трактування вони добровільно, масами, здавалися в німецький полон. Зарозумілі й зухвалі расисти, не розуміючи стремлінь до волі підданого воящтва, ані його політичних сподівань чи надій, поводились з ними гірше, як з худобою.

Тут не говориться про мінімальні вимоги трактування полонених, на що німці були спроможні, але, згідно з своїми плянами, вони тенденційно нищили полонених у найважчий спосіб – голодом. Існування полонених залежало від того, як довго їх життєві органи вдержаться при житті. Зморені голодом і втомою, полонені падали з ніг, за що їх карано смертю. "6 армія дала наказ добивати на місці всіх, хто не може вже більше іти. Полонених убивали на дорогах навіть на очах населення. Нестача харчів призводила до канібалізму, як відзначає головнокомандуючий вермахтом на Україні генерал Кітцінґер, у таборі Рівного і Острозі". (П. 23, ст. 172).

Ситуація змінилась дуже скоро, коли щасливі повернені з полону розказали своїм побратимам, що замість сподіваної волі їх чекала голодова смерть.

Фронтові події набирали нових форм. Згідно з інформаціями Геральда Райтленґера в його праці "Дім, побудований на піску, Гітлерова політика сили в Росії", однією з причин невдач на фронтах, було внутрішне непорозуміння між старшинами Вермахту і партії на чолі з Гітлером. Тож, з причини суперечливих поглядів на військові справи, кліка Гітлер, Гіммлер, Борман і Кайтель, постійно критикували воєнні пляни військової комендатури. Важко повірити, але автор твердить, що коли Гітлер зрозумів, що його "бліцкріґ" не вдається, то перестав цікавитися зовнішньою і внутрішньою політикою, виявив байдужість до Власова і до українського питання, а всю увагу звернув на грабіжницьку війну та говорив, що тільки самі росіяни розіб'ють Росію. У поневолені нації він не вірив. Знову ж, генерали вже не вірили Гітлерові, бо знали і бачили, як населення колись вітало німців, як цілі полки переходили в полон і були готові збройно виступити проти Росії.

Між полоненими було багато перебіжчиків, що мали німецькі летючки, в яких обіцювалось свободу полоненим. Це були переважно українці, які ставили такі вимоги, на які Гітлер ніяк не хотів погодитися. Стоячи перед обличчям голодової смерти, совєтські полонені голосилися до РОА /Русская Освободітєльная Армія/ та інших німецьких формацій. Під кінець війни, з 5,5 половиною мільйонів совєтських полонених та перебіжчиків, у різних німецьких формаціях служило біля одного мільйона, це були переважно українці, балтійці та інші національності.

З пересуненням фронтів на захід, озлоблені німці лишали за собою тільки згарища. Залишений напризволяще український народ не мав тепер допомоги ні від кого. Тільки українська допоміжна поліція в спілці з ОУН таємно співпрацювали з народом, повідомляли людей про ворожі пляни, де будуть відбуватися нові облави і т. ін. Інстинкт самозбереження поставив націю перед вибором: вмерти зі страху перед смертю, або піти на смерть в обороні життя.

Вибір був зрозумілий. Після арешту Проводу та чільних членів ОУН законспірована Організація перейшла структурну реорганізацію для поновних дій. Втікачі та переслідувані владою окупанта, з допомогою членів Організації і поліції, в підлісних селах і околицях почали творити самооборонні відділи на Поліссі, Волині, а згодом в Галичині. Після вишкільних вправ вони стали першими зародками Української Повстанської Армії. Зростаюча надія й віра у власні сили національного визволення охопила майже весь народ страждаючої України.

Вісь Рим – Берлін – Токіо, з надмірно скорими оборотами, витончувалась та була близькою до зламу. Східний фронт тимчасово зупинився на кордонах Західної України. Чутки про перемир'я із Заходом, про зміну німецького уряду, врешті невдалий замах на Гітлера створили ще більший хаос і дезорієнтацію. Щоб змусити людей до послуху, німці встановили в Україні надзвичайний стан. За кожний непослух чи найменший проступок, людей карано смертю без суду. Такими діями вони доконали найбільший варварський злочин над населенням України. Тисячі людей по всіх містах сиділи у в'язницях, як заложники, чекаючи смерти. Списки імен заложників, призначених на страту, були розвішані по вулицях міст. Будь-який саботаж, здійснений совєтськими парашутистами, чи іншими ворожими людьми, був причиною розстрілу їм бажаного числа заложників. Наприклад, за замах на німецького поліційного старшину у Львові було знищено біля 50 осіб, у Києві за акт саботажу, розстріляно біля 300 заложників. Такі розстріли відбувалися по всіх окупованих містах України неодноразово. Для більшого страху зганяли людей на екзекуційне видовище, а в деяких випадках їх затримували, як, нових заложників. Перелякані фронтом, грабунками, облавами і розстрілами, люди скривалися в лісах, заздрячи звірині, що знала, як сховатися від людського ока.

II

У вирі мінливих подій, в половині 1944 року, пригляньмося до становища поділеного фронтами українського народу. З одної сторони знеможені війною німецькі окупанти, які все ще мали досить сил на тилах продовжувати дії нищення і грабунку, а з другої – совєтські переможці несли грозу пімсти нескореним і українським самостійникам.

Зростаюча в силі УПА стала не тільки в обороні беззахисного народу, а також була грізним пострахом для обох окупантів. Амнестія, видана Верховним Совєтом, за якою всі члени ОУН–УПА могли здати зброю і включитися в мирне життя, не мала найменших успіхів. У відповідь, спецвідділи НКВД докінчували розпочату народовбивчу акцію на зайнятих територіях. "Де бандьора? Чому ти не відступив з Червоною Армією ?" – Без уваги на відповідь, людина, для НКВД, була винною. Була винною тільки тому, що ще живе. Старших без суду карано смертю на місцях, молодших без зброї гнано на передову лінію фронту. Взятих живими членів ОУН, так званих "бандерівців", після катувань прив'язували шнурком до коня, волочили по вулицях міста, чи села на пострах живим. Коли повстанцеві біля Тернополя не вистачало набоїв, щоб не датися живим в руки, він розбив голову до муру, щоб не стати жертвою наруги.

Вже від перших днів перебіжчики та полонені Червоної Армії добровільно зголошувалися до боротьби з комунізмом. Та тільки команди Вермахту приймали їх у свої ряди, а партійний уряд і далі категорично не дозволяв творити будь–які відділи з чужинців.

Опоненти політики Гітлера супроти України і цілого сходу – Райхскомісар Розенберґ, генерал Берґер, генерал Браухіч, д–р Лайбрант та інші були в неласці аж до кінця 1943 і навіть 1944 року. Коли ж фронтові обставини змусили Гітлера переосмилити свої погляди щодо народів сходу, справа творення чужинецьких дивізій і навіть урядів ставала все більш і більш актуальною. Навіть непоступливий та зарозумілий Гіммлер був змушений прислухатись до голосу своїх вчорашніх опонентів. Питання практичного втілення цього пляну в життя, спірні погляди поділили німецьких політиків на два табори. Вчорашні опоненти партійної політики на чолі з Розенберґом і Вехтером захищали плян створення окремих національних комітетів з поневолених народів, для участи в боротьбі з комунізмом. А Гіммлер із своїм штабом обороняв плян генерала Андрея Власова – створити Комітєт Освобождєнія Народов Росії (КОНР). Гітлер, як і раніше, був в опозиції до цього пляну, але Гіммлер переконав його, і 14 липня 1944 року генерал Власов проголосив свій маніфест. Українців у цьому комітеті репрезентував маловідомий професор Богатирчук. Відомо, що він був свідомим українцем, але які причини спонукали його співпрацювати з ген. Власовим, невідомо. У зв'язку з реалізацією нових плянів, у вересні і жовтні німці звільнили з концтаборів і в'язниць декількох політичних в'язнів, у тому числі провідника ОУН Степана Бандеру і полковника Андрія Мельника.

З визнанням німцями КОНР, генерал Власов інтенсивно почав організовувати свою армію РОА (Руськая Освободітєльная Армія). Набір добровольців часто закінчувався насильством над людьми неросійських національностей. Протести до уряду в справі насильства не мали успіху, бо правно чи не правно такі національні комітети були в складі КОНР. Цей процес добровольчого набору, якому сприяли німці, дуже шкодив українському вояцтву та коштував йому багато втрат.

Тим часом щоденне звуження кордонів німецького володіння створювало все більші і більші внутрішні проблеми для Німеччини. Понад три мільйони цивільних робітників і біженців та ще більше вояцьких людей почали бути нестерпною проблемою для місцевого населення. Надходила зима, умови прожиття ставали катастрофічними, запас харчів вичерпався, нових постачань вже не було, а наплив біженців, як своїх так і чужих, з кожним днем зростав. Навіть здисципліноване німецьке населення стало вороже до всіх чужинців, як рівнож і до своєї влади.

Не менш жалюгідним було становище українців поза кордонами батьківщини. Насильно привезені люди, крім важкої праці в голоді та холоді, були виставлені на смерть від постійних аліянтських налетів. Шеф дипломатичної служби в міністерстві Розенберґа Петер Кляйст зовсім не скривав облудного і ворожого ставлення німецької верхівки як до України, так і до українського вояцтва. Він твердив, що командування вермахту, помимо урядової заборони чужинцям служити в армії, вже від самих початків війни приймало добровольців–помічників, так званих "Гільсфвілліґе" (Гіві), які виконували чорну роботу і разом військову службу. Він також говорить про таємну армію, започатковану 70–ма тисячами козаків–перебіжчиків до вермахту, яка згодом досягала сотні тисяч вояків. Докладна кількість її невідома, бо військо не зголошувало цих "Гіві", щоб їх не забрали в добровольчі національні відділи.

Найбільш вишколеною одиницею та боєздатною силою, яку можна звати армією, що взяла свій початок ще в 41–42 роках, було Українське Визвольне Військо під німецьким зарядженням і командою. На жаль, через перешкоди з боку німецької команди та через брак часу УВВ ніколи не увійшло у склад УНА. Хоч у кінцевій фазі війни три його батальйони допомогли бриґаді Другої Дивізії пробитися з оточення в Бранденбурґу, офіційно їх ніколи не було звільнено з німецької команди.

Не можна поминути історичної вагомости згадки про мало кому відомі заслуги генерала Е. фон Кестрінґа, в стусунку збереження життя сотням тисяч українського вояцтва. Будучи генералом охоронної ґвардії за царської Росії, ген. Кестрінґ своїм широким розумінням проблем словянських народів, зокрема українського, дуже відрізнювався від нацистів. Йому, як впливовому старшині німецького штабу, безперешкодно було дозволено створити армію з чужинецьких леґіонів, яка вже в 1942 році сягала кількісно одного мільйона вояцтва. То був збір всіх полонених, які зголошувалися добровольцями, щоб не вмерти голодовою смертю в таборах полонених.

Особливою прихильністю ген. Кестрінґа втішалися окремі дивізії сотень тисяч українського вояцтва, яке носило назву Українське Визвольне Військо. Хоч зверхня команда була німецька, але відзнаки у формі щита з трома літерами УВВ на їх уніформах були українські. Внутрішнє життя та трактування і пільги тут існували задовільні. Що було спонукою дружнього ставлення ген. Кестрінґа до українського вояцтва, того, мабуть, не будемо знати. Одначе відомо, що Гіммлер не мав до нього довір'я. Як ген. Кестрінґ довірочно признався ген. Шандрукові, знайомому ще з Першої війни, він належав до таємних опонентів Гітлера.

Доля армії УВВ закінчилась трагічно. Будучи складовою частиною німецької армії, вони не залишили за собою досягнень історичної вагомости в українській визвольній боротьбі. Але, за словами ген. Кестрінґа, вони славилися своєю дисциплінованістю, відвагою і боєздатністю.

Ще перед кінцем війни деякі вояки зголосилися до Першої Дивізії. Майже цілий батальйон влився у Другу бриґаду Другої Дивізії, а деяким вдалося перейти до французьких партизан. По закінченню війни, щоб не їхати на "Родіну", багато з них вступило на службу у французький Чужинецький Леґіон. За твердженням свідка–учасника, кому не пощастило перейти до цивілля чи включитись в козацькі або інші відділи, німці передавали до РОА. Усім нам відомо, як закінчилася доля вояків РОА і козаків. Інших документацій про УВВ тут не знаходимо. Може тепер, з відкриттям совєтських архівів, знайдемо більше прихованих фактів.

Стосовно цього питання знаходимо цікаву інформацію статті "Маловідоме з історії Українського Визвольного Війська" (УВВ) у Вістях Комбатанта підстаршини Андрія Фурґали, де він стверджує, що німецьке командування в половині 1944 року іменувало шефом штабу УВВ полковника Петра Крижанівського. Цікавим є те, що полк. Крижанівський покликав до співпраці одного галичанина й одного придніпрянця, а для піднесення пристижу робив всі заходи, щоб шефом штабу став ген.–хор. М. Капустянський.

Із змісту статті унагляднюються два важливі елементи: намагання свідомих старшин зліквідувати між воящтвом симптоми територіяльних різниць, та їх стремління стати частиною УНА, щоб силою їх не приділяли до Вермахту чи РОА.

Як автор статті попав з його товаришами в ряди УВВ, він пише: "При кінці березня 1944 року німці зробили облаву під Карпатами на УПА, тоді нашу групу взяли до полону, привезли до Львова до тюрми, а відтак до ляґеру у Польщі, а в травні нас звільнили і відіслали до РОА до Леґйонова під Варшавою, звідти ми перейшли до Штабу УВВ полк. Петра Крижанівського і полк. Петра Дяченка." (П. 41. ч. 6, ст.107.).

Дальше, цитуючи слова Романа Крохмалюка з його праці "Заграва на Сході" він подаєє, що в склад Української Національної Армії мали входити всі українські військові формації при німецькій армії. У склад УНА ввійшла Українська Дивізія і Друга Дивізія, що складалась з різних відділів українських вояків УВВ і колишніх полонених совєтських армій. Командиром Другої Дивізії УНА був полк. Петро Дяченко, що брав участь у боях в Чехії при кінці війни.

"Українське Визвольне Військо не мало нічого спільного із РОА генерала Власова", говорить А. Фурґала.

"Отже, "коляборація", чи "неколяборація" Україні перед західними альянтами нічого не пошкодила ані помогла. Українську Дивізію й Українське Визвольне Військо та Українську Повстанську Армію треба розглядати не з чужої точки бачення, але виключно з українського становища.

Чому на Заході є так мало кол. вояків з таких військових формацій, як УВВ? Бо в 1945 році альянти їх видали Москві, згідно з Ялтинською угодою. Коли альянти їх видали, большевики повезли їх у Сибір.

Коли я був у серпні 1992 року в Україні, з Миколаївської области приїхав до мене мій друг, який був перекладачем в німецькій армії від 1942 року. Як я вже згадував, на початку 1944 року ми перейшли до УПА під Карпатами, але німці нас взяли в полон. Він був у Другій Дивізії, що ввійшла в склад УНА." (Тут же)

Зміст статті А. Фурґали є тільки підтвердженням фактів про важке і невідрадне становище українського воящтва, про що саме іде мова в цій книжці. Автор спомину говорить про учасників УВВ сот. Винницького, Шудру, Гуля, Дідича, Заліска та інших, які ще живуть в Европі, Канаді і в Україні, й треба вірити, що вони підуть за його прикладом та зберуть матеріяли про воящтво УВВ, щоб воно не пропало безслідно з української історіографії.

Становище українського воящтва, як і цивільних, було безвихідне та цілковито залежне від поліційних властей, які все ще були досить сильними, щоб розправитись з будь-якими опонентами.

Ситуація та загрозлива небезпека на німецьких територіях непокоїла українських провідників, але вони не прийняли німецької пропозиції створити Український

Національний Комітет в системі ген. Власова. С. Бандера, вимагав, щоб Німеччина спочатку визнала Акт Відновлення Української Державности 30–го червня 1941 року, але вона не давала своєї згоди. Стурбований таким станом, президент УНР А. Лівицький викликав до Берліну генерала П. Шандрука. Генерал Шандрук в своїх споминах описує своє здивування цим викликом. За його твердженням, Лівицький говорив про те, що заплянований союз більше потрібний німцям, ніж нам. Як німецькі патріоти, вони плянують осягнути позитивний відгук союзних держав, а тим самим і моральне виправдання для всього німецького народу. Не можна також виключити можливости замирення обох сторін та створення спільного фронту проти Москви, говорив Лівицький.

Вже не було таємницею, що після невдалого перевороту закордонні німецькі дипломати шукають таких контактів з державами альянтів. На такий випадок нам необхідно мати наше політичне представництво, яке в разі потреби може стати орієнтиром широких мас, головно вояків Червоної армії в організуванні всеукраїнської боротьби з комунізмом. Притишеним голосом президент Лівицький додав, що знає достовірно від професора фон Манде, доктора Арльта та генерала Лібранта, що хтось інший, більш прийнятливий альянтам повинен перебрати владу Гітлера. Тож нам не вільно прогавити такої можливости. "Взагалі, я сам в це не дуже вірю, але з політичного боку, нам треба брати під увагу всі можливості," твердив президент Лівицький. Згідно з архівними документами, зараз є незаперечним, що в німецьких політичних кругах говорилося про такі можливості, і чутки частково доходили й до українців.

"Питання Комітету, говорив президент Лівицький вже обговорене з провідниками ОУН С. Бандерою, А. Мельником та генералом П. Скоропадським, але одностайного рішення ще немає". Єдиною розв'язкою, на думку Лівицького, було створення Українського Національного Комітету, подібного формою до КОНР, в якому були б об'єднані всі політичні партії.

Однак, німецькі речники обстоювали плятформу Гітлера, щоб УНК став складовою одиницею КОНР. Більше того, на їх думку, Комітет повинен очолити старшина в ранзі генерала, який, як непартійна буде особа, ліпше співпрацювати з генералом Власовим.

"Отже, беручи під увагу вимоги й потреби, немає більш добірнішої особи на це становище, як ви, пане Генерале," – закінчив свою інформацію Президент. Запропоновані кандидати на пост голови Комітету – С. Бандера, А. Мельник та Ісаак Мазепа дістали різні зауваги і закиди, що рекомендували їм не займати цього поста. С. Бандера запропонував доктора Горбового, але місце його перебування в той час було невідоме. Коли генерал Петрів також не схотів зайняти цього місця, по довшій пертрактації головою УНК і головнокомандуючем УНА погодився стати генерал Павло Шандрук.

"Справа ставала все зрозумілішою і не дуже веселою – скаржився Лівицькому Шандрук, – це складна і небезпечна гра іти на згоду з німцями, до яких я ніколи не мав довір'я. Я не тільки наставлю альянтів проти себе, але й напевно стану об'єктом критичних зауваг наших політичних партій". (П. 7, СТ. 186)

Ще перед оформленням Комітету президент Лівицький і генерал Шандрук обговорювали і формували завдання Комітету.

1. Необхідно буде зберегти політичну еміграцію з її провідниками, які зуміли втекти від большевиків на Захід.

2. Якнайскоріше перебрати сотні тисяч українського вояцтва, яке по волі чи неволі потрапило до різних німецьких формацій. Окрему увагу треба приділити Дивізії СС " Галичина", яка у випадку німецької капітуляції безумовно

буде передана большевикам.

3. Комітет мусить подбати про долю мільйонів цивільних українців, які, хочуть того чи ні, живуть зараз з ласки голодних німців.

Одначе, на ряд складних питань конкретних відповідей ніхто не мав. Єдиною віра в чудо, якщо альянти прийдуть скоріше від большевиків і принесуть волю, тримала людей при житті. Але тим не спішилося, а москвичі, певні, що другої такої нагоди не буде, тиснули, щоб більше забрати територій. На питання, що станеться з мільйонами цих людей, коли в найближчі дні прийдуть большевицькі "визволителі", відповіді не було а нікого. Ніхто також не знав, як рятувати вояків, які пережили голодову смерть в полонах, а зараз їх чекає вирок смертної кари за зраду "родіни".

Клопотам не було кінця. Щоб запропонувати плян маніфесту німцям, перше потрібно було узгіднити свою внутрішню політику, що було важко зробити в такому критичному становищі. Спочатку провідники обох фракцій ОУН – С. Бандера і А. Мельник погодилися, з незначними розходженнями, як на потребу створення Комітету, так і на призначення головою генерала Павла Шандрука. Та становище змінилося. Генерал Шандрук писав про це у своїх споминах "Армс оф Велор" (Зброя Слави): "Останніми днями я мав дуже довгі розмови з полк. Мельником та його близькими помічниками О. Бойдуником і Д. Андрієвським. Висловлюючи свою опінію про ситуацію, пан Мельник не применшує моєї відповідальности та брак можливостей. При чому він підкреслив внутрішні та зовнішні труднощі, проте дав свою умовну згоду на мою кандидатуру, яка буде залежати від мого проводу в майбутньому". (П. 7, ст. 120).
Згодом відбулось ще кілька зустрічей з А. Мельником, але продуктивних рішень під час них не осягнуто.

Цілком в іншій атмосфері відбулась зустріч з С. Бандерою, доктором Володимиром Стаховим, які, як пише

Шандрук, висловили повне довір'я. "Бандера без жодних застережень погодився на мою кандидатуру, підкреслюючи при цьому, що із огляду на мою військову кар'єру, він був впевнений, що я ніколи не відступлю від принципів національної політичної гідности та докажу правильне військове уміння". (П. 7, ст. 200).

З такою внутрішньою підтрикою розпочались переговори з німцями в справі Комітету. І як було передбачено, вже в перших розмовах з доктором Фріцом Арльтом та полк. Л. Вольфом виринають такі питання: Як буде виглядати ваш Комітет? Яке його ставлення до генерала Власова? Яке його відношення до Німеччини? Тут стало цілком зрозуміло, що німці не змінили своїх намірів підпорядкувати всю українську спільноту Комітетові Власова. Дарма, що Німеччина провадить війну з Росією, уважає росіян підрядними і не має довір'я до Власова, водночас знаючи українське наставлення до російського комунізму, воліє бачити росіянина, який би очолював боротьбу з комунізмом, ніж українця.

Намагання підпорядкувати УНК комітетові КОНР з великою наполегливістю тягнулися від грудня 1944 до березня 1945 року. Тільки фронтові події та рішуча постанова українських провідників не входити до жодної російської спілки остаточно змінили погляди німців.

Було важко повірити, що навіть добрі, давні німецькі приятелі, як доктор Арльт та інші, стали по стороні тих, хто переконував УНК на співпрацю з КОНР. Після внутрішніх узгоджень на одному із спільних засідань було рішено, щоб від імени обох проводів ОУН д–р Володимир Стахів і О. Бойдуник підготовили Статут УНК. По кількох днях генерал Шандрук скоректував обидві копії (оригінали знаходяться в його архіві), включно з питанням, яке стосувалось КОНР і передав все полковникові Вольфові і докторові Арльтові.

Тим часом генерал Шандрук засяг опінії про участь в КОНР від провідників Грузії, Білорусії та представників Донських Козаків. Всі вони беззастережно були проти будь-якої співпраці з Москвою. Грузинський провідник М. Кедія висловився так: "Я прийму скоріше Сталіна напереді себе, чим генерала Власова позаду себе". Президент Білорусії Астрауский не тільки погодився на співпрацю, а також казав, що коли буде створена армія, білоруси підуть разом з українцями. Всі довкола вірили, що в об'єднаному антикомуністичному бльоці, у випадку капітуляції, вони будуть мати децидуючу силу в рішеннях їх вольностевих прав. Великою несподіванкою для генерала Шандрука було те, що альянтські політики, включно з військовим командуванням, були наївні та непоінформовані в східньо-европейських справах.

Гіммлер тенденційно сповільнив процес реалізації УНК, що неґативно позначилося пізніше на організації УНА. Причиною, мабуть, було те, що Гітлер вірив ще в успішність своєї атомової зброї, яка мала забезпечити війні переможний кінець, тому продовжував думати, що йому не потрібні ніякі помічники, чи союзники.

Ця передишка дала можливість ген. Шандрукові зустрітися з головою УЦК В. Кубійовичем у Кракові. В розмові він підтримав пляни генерала Шандрука і не тільки обіцяв свою тісну співпрацю, а навіть дав згоду стати заступником УНК. "Будучи ініціятором формування Дивізії "Галичина", я дуже турбуюся її долею, і коли б УНК мав би їй допомогти, то його треба творити хоча би тільки для того", сказав Кубійович. (П. 7, ст. 208)

Дії доктора Арльта, без сумніву, засвідчують його проукраїнське наставлення. В часі відсутности генерала Шандрука він зумів політично заінтересувати українською справою впливових мужів, а потім влаштувати ряд зустрічей з Шандруком, щоб переконати їх в необхідності створення УНК. Між іншим, Шандрук відбув дуже корисну розмову з шефом відділу Східного Міністерства проф. фон Манде з уряду А. Розенберґа.

Другу цікаву зустріч, з дорадником закордонного міністерства Б. Гільґером, він відбув 3 січня 1945 р. В присутності інших старшин Гільґер сказав до Шандрука виразно і рішучо: "Якщо ви не погодитеся визнати зверхність генерала Власова, УНК не буде дозволений". (П. 7, ст.210). З дпопомогою перекладача Г. Фішера Шандрук закінчив свою повчальну відповідь Гільґерові такими словами: "Ні, я не можу піти на це, і вірю, що ніхто з українців не дасть своєї згоди визнати КОНР. Ніхто з нас не хоче навіть про це говорити і ніхто не бажає іти-зпід панування червоної Москви під білу; ми не є російська, ми є українська нація". Вислухавши це поучення Гільґер відповів: "То не буде потрібно, генерал Власов вже має український відділ, який очолюють професор Богатирчук, Байдалков, Форостівський, Музиченко та інші. Нікому не потрібний інший Український Національний Комітет". (П. 7, ст. 210).

Навіть німці були заскочені відповіддю Гілґера; ситуацію врятував доктор Арльт, кажучи, що буде говорити з ген. Шандруком приватно.

Врешті, за посередництвом гетьманського руху полковника Б. Гомзина та полковника М. Калиновича, П. Шандрукові вдалося зустрітися з гетьманом П. Скоропадським, яка відбулася 4 січня 1945 року, в місті Ваннзе, в хаті гетьмана. Знаючи про місію свого гостя, Гетьман, після куртуазійного привітання, почав так: "Я не можу дати своєї згоди на утворення УНК, який Ви маєте очолити, тому, що Ви маєте підтримку Андрія Миколайовича Лівицького, а це зробить комітет "м'яким". Але якщо б я очолив цей Комітет, Ви одержите найвищу позицію в армії". (П. 7, ст. 213). Правдою є, що заява гетьмана не була дуже дружньою, але в своїх наказах він закликав підвладних допомагати Комітетові, а навіть вступати до УНА.

Цікавою є також інформація про зустріч і розмову генерала Шандрука з генералом Власовим. Німці, невдоволені тим, що українці відмовилися належати до КОНР (бо слідом підуть і інші народи), йдуть на хитрощі і пропонують Шандрукові переговорити віч–на–віч з генералом Власовим. У зв'язку з цим, генерал Шандрук відбув наради з нашими провідниками. А. Мельник не радив іти на цю зустріч, бо генерал не є політиком і підступний Власов може його використати. Зустріч, мабуть, не відбулася б, якби на другий день С. Бандера не зайняв іншої позиції: "Ми не боймось, що він може вас обдурити, і нашим обов'язком є говорити навіть з ворогами, щоб довідатися про їхні бажання". (П. 7, ст. 219). Після цієї розмови, за посередництвом доктора Арльта, така зустріч відбулася 30 січня 1945 р. у вілії міста Добендорф, біля Берліну.

До просторої залі одночасно зайшли з одної сторони Шандрук з Арльтом, а з другої – Власов з Кріґером. Після привітань і знайомства генералів залишено самих. По коротких куртуазних словах, Власов, беручи ініціятиву, запитав, чому ген. Шандрук не годиться, щоб УНК, як незалежна одиниця, входив до складу КОНР, тим більше, що українська група вже є, і вони просто можуть прилучитися до УНК. Він недвозначно підкреслив велике значення української співпраці, і запевнив, що номінує Шандрука на свого заступника не тільки у всіх військових, а також і політичних справах. Вислухавши переконливих адутів, Шандрук відповів, що існує маленька перешкода в реалізації плянів пана генерала: "український народ не є російським народом, тільки червона Москва підступно завоювала його так само, як і цісарська Москва 260 років тому".

"Ми знаємо російсько–українську історію дуже добре, – перервав Власов, – то належить до минулого. Зараз нам треба іти спільно." (П. 7, ст. 220). Коли після двох годин до кімнати увійшли д–р Арльт і полк. Вольф, Власов неприховано висловив своє невдоволення з цієї розмови.

Чи то під тиском ситуації на фронті, чи української непохитної рішучости в ставленні до Власова, питання УНК почало набирати розмаху. Після розмов 12 і 14 лютого з професором фон Манде, д–р Арльт 21 лютого повідомив, що справи національних питань перебрав від полковника Спормана прихильник українців генерал д–р Вехтер, а це напевно приспішить визнання УНК. Вже майже вирішене питання УНК далі переходило пороги від "Анни до Каяфи". Генерал Вехтер зорганізував зустріч з міністром Альфредом Розенберґом та державним секретарем Станґрафтом, а під кінець – із заступником самого Гіммлера, генералом Берґером, де вже обговорювався склад УНК та пляни організування Української Національної Армії. На одній ширшій зустрічі, на запит д–ра Вехтера, чи розроблені вже пляни, генерал Шандрук писемно запропонував наступні умови:

1. УНК має бути визнаний німецьким урядом. Оскільки я виступаю від імени України, як офіційний представник українських політичних організацій, Акт визнання офіційно має проголосити не хто інший, як німецьке міністерство закордонних справ.

2. УНК проголосить свою власну політичну декларацію. Його представники мусять мати право виступати публічно з політичними проголошеннями, цим УНК повинен бути (трактований) як партнер Німеччини.

3. УНК має бути єдиним офіційним репрезентантом України в Німеччині. Моїм прицілом було усунути українську секцію КОНР (примітка Шандрука).

4. Як представник українського народу, УНК повинен мати окремі територіяльні права в Німеччині.

5. Всі цивільні й військові власті Німеччини повинні респектувати всі акти і документи УНК, як рівнож уважати їх офіційними документами.

6. УНК повинен мати визнане право вступати в зв'язки з іншими політичними репрезентантами інших поневолених Москвою народів.

7. УНК вимагає права формування Української Національної Армії на німецькій території і щоб усі українські з'єднання чи поодинокі вояки українського походження, які добровільно чи недобровільно служать в німецькій армії, мають бути переведені до УНА з поміччю в цьому всіх цивільних і військових властей в Німеччині.

8. УНА буде служити під українським національним прапором, під власною командою і буде під ідеологічним проводом УНК. Армія складе присягу на вірність українському народові.

9. УНК повинен мати право захищати всіх українців, включно з примусовими робітниками, що живуть на території Німеччини, та буде вимагати для них рівних прав з громадянами інших народів" (П. 7, ст. 227).

В окремій течці Шандрук передав документ, в якому було сказано, що УНК буде шукати доріг до порозуміння з командою альянтів, щоб поінформувати їх про завдання і цілі УНК, як рівнож про плян створення УНА для боротьби проти спільного ворога – Москви. В іншому документі було сказано: "Всі вояки українського походження, яких насильно тримається на західному фронті та змушується воювати проти альянтів, повинні бути негайно відкликані з фронту та передані під команду УНА. Передані документи закінчувалися словами генерала Шандрука: "Я прийму головство УНК тільки тоді, коли ці та попередні вимоги будуть повністю прийняті". (П. 7, ст. 227).

Підсумовуючи всі позитиви й неґативи, логіка підказувала потребу творити УНК і УНА. Питання , чи вони себе оправдають, тривожило не тільки ген. Шандрука, а й тогочасних політичних провідників. Та на роздуми багато часу не було. 25 лютого, під час широкої конференції, державний секретар Німеччини д-р Срібер в своєму слові заявив, що Уряд ще не проголосив УНК, але офіційно він вже існує.

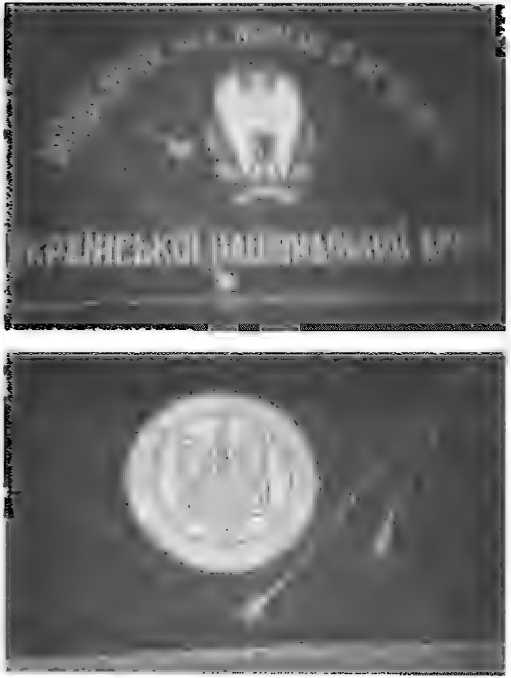

Прапори Другої Дивізії УНА

ТВОРЕННЯ УНК І ШТАБУ УНА.

Час диктував негайну потребу оформлення складу УНК. Під час інтенсивних нарад між С. Бандерою, А. Мельником, д–ром Кубійовичем та В. Доленком узгіднено, що Комітет буде складатися з п'ятьох осіб. Голова – генерал–поручник Павло Шандрук, заступник – д–р Володимир Кубійович, один представник еміґрантів Східної України, один представник ОУН(б) і один ОУН(м). Кандидати на представника Східної України – проф. Дубровський і проф. Вєтухів відмовилися; пост зайняв адвокат О. Симоненко. Із зрозумілих причин, кандидати обох фракцій ОУН погодилися, щоб Західну Україну репрезентував проф. Кубійович, а вони не будуть входити до складу Комітету.

Таке рішення не заскочило ген. Шандрука, бо А. Мельник, Д. Андрієвський і О. Бойдуник радили йому перед тим, що коли червоні будуть стояти під Берліном, а альянти переходитимуть Райн, тоді найкраще було б іти на захід і чекати на альянтів.

"Я свідомий того, що політика не знає сантиментів", – пише в своїх споминах вражений Шандрук, – але я сумніваюся, чи ці панове сердечно думали про факт, що Гіммлерівська Німеччина мала ще досить сил викінчити нас всіх разом з Арльтом і Вехтером." (П. 7, ст. 230).

Розмови закінчились на тому, що полковник Мельник застеріг собі право відкликати його ОУН з управи УНК. Неґативне рішення полковника Мельника було великим ударом для генерала Шандрука, але коли розважити вагомість справи в такому неспокійному часі, це рішення мало підставу себе оправдати, бо тут ішла мова про життя людей.

Цілком протилежне становище до цієї справи зайняв Степан Бандера. "Без уваги, що станеться, ми вповні піддержуємо вас до кінця", – цитує його слова генерал Шандрук. Далі він пише: "Організація ОУН(б) та її членство завжди були доброї волі і пошани до припоручених мені рішень та завжди давали свою піддержку, так довго, як довго існував УНК. (П. 7, ст. 230). Наведені зміни змусили ініціяторів до переорганізування Комітету на територіяльні представництва України. В новому складі О. Симоненко репрезентує Східну Україну з еміґрацією, д–р В. Кубійович – Західну Україну з еміґрацією та генерал Шандрук – представник старшої еміґраці, секретарем якої також став П. Терещенко.

Згідно з твердженням генерала Шандрука, цей склад ухвалено 26 лютого 1945 року Президентом Лівицьким, В. Доленком та іншими представниками, за вийнятком О. Бойдуника, який уважав Комітет недоцільним, бо залежно від кінця війни, він може принести більше шкоди, ніж користи.

Хоч президент Лівицький був рушійною силою в організуванні УНК і УНА, його уряд УНР, так як і ОУН, не є членами чи складовою частиною УНК. Одначе, за його переконанням, що політика не все йде в парі з військовим командуванням, він, з позиції Президента, призначив генерала Шандрука на пост головнокомандуючого УНА та інтенсивно допомагав у формуванні кадрів старшин і головної команди.

Крім покликаних Шандруком генерала О. Вишнівського та майора Я. Фартушного, зголосилося багато старшин з цивілля, між якими був також генерал М. Омелянович Павленко. Шефом штабу призначено полковника А. Валійського шефом інспекційного відділу – майора Д. Бакуна, шефом постачання – полковника О. Шандрука–Шандрушковича, скарбником і квартирмайстром – поручника Мартинюка, зв'язковими штабу – сотника В. Середюка і поручника Стрийського. Особистим помічником номіновано майора Я. Фартушного, а генерала О. Вишнівського – на позицію військових справ при Українському Національному Комітеті. Правним дорадником УНА став адвокат полковник Ружицький. Духовним провідником Митрополит Полікарп призначив о. протопресвітера Білецького.

Окремих одностроїв для вояків УНА ще не було, з Чехо–Словаччини одержано тільки тризуби на шапки, а решту відзнак вояки пізніше доробляли самі. Серед народу поширилися вістки про створення своєї армії, але це мало позитивні і неґативні наслідки. Зголошених до служби людей неможливо було так скоро оформити, ані де примістити. Тим часом, російські аґенти залякували людей по таборах, що тих хто піде до УНА, Червона Армія суворо каратиме. В таборах полонених німці переконували всіх вояків іти до армії Власова і не слухати української пропаґанди. Та всеж таки свідоме і патріотичне українське вояцтво подолало всі перешкоди, невигоди та погрози і вступило до Української Національної Армії.

У цій хаотичній ситуації знову з допомогою прийшов д–р Арльт. За його старанням, УНА одержала в Німеку великі військові кошари, які стали збірним пунктом творення Другої Дивізії УНА.

Процеси організування УНА проходили досить справно, але нездорова українська позакулісна партійна дипломатія тривала дальше. Вихід ОУН(м) із УНК поглибив внутрішню кризу, що ускладнювало і так нелегку діяльність Комітету в справах допомоги цивільному населенню. Для розв'язки всіх спірних питань професор В. Кубійович запросив представників української спільноти на нараду, яка відбулася 12 березня 1945 року у Ваймарі, де було 16 осіб: Голова Українського Центрального Комітету професор В. Кубійович, його заступник К. Панківський, адвокат В. Доленко, професор В. Вєтухів, д–р М. Шлемкевич, А. Милянич, А Фіґоль, д–р Котик, полковник Бізанц та інші. Крім обговорення біжучих справ, рішено, що УНК перебере всю діяльність УЦК, який самозліквідується, як було домовлено раніше. Генерал Шандрук, відкрито з'ясував існуючі труднощі, створені ставленням ОУН(м) до УНК, і просив висловитися до цієї справи. В дискусії д–р Паньківський категорично заявив, що всі українські партії чи організації повинні підпорядковуватися УНК. Д–ри Шлемкевич і Доленко, заявили, що помимо існуючих труднощів, УНК мусить продовжувати свою працю, з чим погодились усі присутні. Щоб поминути зайві партійні непорозуміння, генерал Шандрук пропонує вилучити всі політичні партії з УНК, а заступити їх анонімом "Українська спільнота", на що погодилась більшість з присутніх включно з президентом Лівицьким та провідником ОУН С. Бандерою.

Чи це було пляново, чи тільки збіг обставин, але цим самим днем, 12–им березнем, закордонне міністерство німецького уряду датує свою Декларацію визнання УНК і УНА, яку офіційно проголошено в міністерстві 15 березня 1945 року. Про дату і урочистість проголошення Декларації повідомив генерала Шандрука д–р Арльт.

В довгоочікуваний день генерал Шандрук, в асисті д–ра Арльта і полковника Вольфа, увійшов до залі міністерства, де його привітали державні достойники військових і цивільних урядів. По короткій хвилі до залі увійшов міністер Стрінґрахт, з привітом подав руку Шандрукові, перепрошуючи, що міністер Ріббентроп є зайнятий і не може прийти особисто. Міністер, стоячи, прочитав Декларацію, а потім передав її генералові Шандрукові:

"Райхсміністер Альфред Розенберґ, Берлін, 12–го березня 1945 року.

До генерала Павла Шандрука, Берлін Шарльоттенбурґ. Щоб дати можливість повної участи в рішучій фазі боротьби проти більшовизму і внести справедливий порядок національних відношень в Европі, в ім'я німецького уряду я визнаю діючий орган, створений Вами Український Національний Комітет, як національну репрезентацію України.

Я проголошую:

1. УНК є єдиною репрезентацією українського народу, визнаного німецьким урядом.

2. УНК має право репрезентувати інтереси майбутньої України і так само проголошувати їх у своїх Деклараціях і Маніфестах.

Після остаточного полагодження справ про зібрання тих українців, що служать в німецькій армії, я зроблю вимогу, щоб всі українські відділи були зібрані разом для оформлення Української Визвольної Армії".

підпис: Альфред Розенберґ.

Прочитавши Декларацію, міністер повідомив, що вимоги до німецького уряду відтягнути всі українські з'єднання із західного фронту вже виконані заходами д–ра Арльта. До речі, Вермахт вже це зробив, але українці не чекають на звільнення – відходять самі.

Після відчитання Декларації, в приватних розмовах під час перекуски були висловлені різні думки, гідні уваги. Наприклад, д–р Фішер сказав Шандрукові: "Ти є один з небагатьох, хто знав, як покорити німців без бою". Міністер Стрінґрахт сказав: "Німцям повинно бути соромно, що вони не мали відваги проголосити цей Акт в 1941 році". Найцікавішим був вислів д–ра Арльта, сказаний півголосом до Шандрука: "Альянти побороли нас, але ти допоміг нам побороти Гітлера". Вислоалені думки говорять самі за себе: невдоволені державні мужі шукають порятунку за плечима поневоленого ними народу.

Ще один цікавий епізод з цього історично важливого дня: 15 березня генерал Шандрук одержав від Головного Командування Української Народної Республіки перше розпорядження:

"Наказ до Армії і Фльоти Української Народної Республіки.

Число 8. Березень 15, 1945 року.

Справа. Головна Команда:

Генерал поручник Головної Команди Павло Шандрук є від сьогодня, 15 березня 1945 року, назначеним командиром УНА.

(підпис) А. Лівицький, командир–шеф.
(підпис) М. Садовський, ген. майор,
міністер військових справ.

затверджена копія оригіналу (підпис) полк. А. Посаченко. (печатка)"

Учасники Конференції, повертаючись до своїх занять, думали про себе: все добре, тільки пізно, дуже пізно, навіть запізно, сім місяців часу витрачено на рішення, а за цей час уже можна було б мати чверть–мільйонову армію, яка могла б мати децидуючий вплив на дальший розвиток подій. Німецькі інформаційні засоби поінформували про український декларативний Акт, але того було замало. Український часопис "Голос", який перебрав пропаґандивний Відділ УНК від редактора Б. Кравціва, не доходив вже ні до вояцтва, ні до цивільного робітництва. Через брак людей, праця в канцелярії УНК не відповідала вимогам часу.

Вояк чекає на поєдинок з танком.

ДРУГА ДИВІЗІЯ – ПОЧАТКИ УНА.

Призначений Урядом УНК, генерал Шандрук почав організувати Українську Національну Армію. Сподіваючись, що існуюча Стрілецька Дивізія ч. 1. буде включена до УНА, Штаб формував Другу Дивізію, яка від своїх початків складалася з двох бриґад. Зорганізована в початках 1945 року, протипанцерна бриґада "Вільна Україна", що стояла в Німеку, стала першим ядром УНА, яку окремим наказом ген. Шандрук перейменував на Другу Дивізію УНА. Бриґаду майора В. Пітулея, перевезену кілька тижнів пізніше, приміщено в містах Бранденбурґ і Ратенав, а команду – у місточку Брілов. Хоч обидві бриґади розміщені на віддалі 70 – 80 кілометрів одна від другої, підлягали одному командирові – ген. П. Дяченкові, але структурно діяли окремо і самостійно. Тому дальше всі інформації стосовно бриґад подаватимуться окремо, як про дві незалежні одиниці.

До великих кошар в Німеку де заквартирувала протипанцерна бриґада "Вільна Україна", щоденно надходили нові вояцькі відділи з різних німецьких формацій, які доповнювали стан бриґади, ще тоді під командуванням полковника Петра Дяченка, яку генерал Шандрук перейменував на Другу Дивізію. Чому – другу? Шандрук пояснює: "В моєму пляні було переназвати Дивізію "Галичина" на Першу Дивізію, якщо обставини на це дозволять." (П. 7. ст. 236.)

Як і коли почалась організувати протипанцерна бригада, яку в початках названо "Вільна Україна", описує в іншому розділі її командир, генерал Петро Дяченко. До новоодержаного однострою вояки причепили українські відзнаки і завдяки дбайливості командира П. Дяченка, через кілька днів Перша Бриґада Другої Дивізії в числом понад три тисячі осіб була обмундирована і почала новий перевишкіл.

Новоприбулі переповнювали великі кошари. На першій інспекції, після двох тижнів інтенсивних вправ Дивізії, генерал Шандрук не міг приховати свого здивування, коли побачив добре одягнутих та справно вишколених вояків.

Трагічною і безвихідною була доля українців за кордоном. Процес організування УНА був важкий, тиск проросійських сил користав на часі. Українське воядтво, розкинуте по німецьких формаціях, не знало нічого ані про Декларацію, ані про творення УНА. Наказ, щоб звільнити українських вояків до служби в УНА, мало хто хотів респектувати. Польова німецька жандармерія виловлювала по дорогах цілі відділи чужинецьких вояків, і проти їх волі, передавала до армії Власова. Крім того, були інші перешкоди, що заважали воякам зголошуватися до призначених місць. Найчастійше це були розбиті комунікаційні шляхи. Деякі сотні мандрували до кінця війни, так і не досягнувши місця свого призначення. І хоч у той час за кордоном було біля чверті мільйона нашого воядтва, повної Армії так і не вдалося зорганізувати. Про більшість того воядтва, що не належало до УНА, – відомості дуже скупі. Мається на увазі полонених, яких аліянтські війська передали совєтам, як було домовлено раніше.

Правдивої відповіді, що сталося з цими людьми поки що немає, але сотні тисяч людей не могли пропасти безвісти. За твердженням генерала Кестрінґа, в той час на існуючій території Німеччини ще було 120 тисяч вояків Українського Визвольного Війська (УВВ), про долю якого в кінцевій фазі війни не знаходимо ніде достовірних і конкретних джерел. Також невідомо, скільки українців було в армії Власова, особливо в тій Дивізії, що виступала проти німців у Чехо–Словаччині. Ніхто краще не міг зрозуміти трагічної ситуації цього воядтва, як генерал Шандрук, який сам пережив таке ж у кінці Першої світової війни. Він докладав усіх зусиль, щоб зібрати вояків в одну українську армію та стати її речником перед демократичним світом. Його опіку над вояцтвом потверджує сам факт, що ще перед леґалізацією УНА, ще без правного мандату, він постарався про приміщення для Бриґади "Вільна Україна" в Німеку.

Генерал Вехтер – організатор Дивізії "Галичина" запевняв Шандрука, що Гіммлер дозволить Дивізії перейти до УНА. Справді, хоч пізно, але це сталося 15 квітня 1945 року, з наказу самого Гітлера: Дивізію "Галичина" передано до складу УНА та офіційно перейменовано наказом ч. 71 на Першу Дивізію УНА 27 квітня 45 року. (П. 1, ст. 43).

Оскільки ця Дивізія була під німецьким зарядом, Шандрук всю свою увагу зосередив на організації Другої Дивізії та переговорах з німцями про звільнення українських військових частин. Давній приятель Шандрука, командир Другої Дивізії полк. Дяченко невтомно працював над її бойовою справністю.

Звільнені вояки, як і цивільні, щоденно поповнювали нові ряди Другої Дивізії. Але в процесі її вишколу відчувся брак старшинського і підстаршинського персоналу. Та все ж таки по п'ятьох тижнях інтенсивного вишколу Перша Бриґада Дивізії, із запасними сотнями та одною сотнею УПА, яка недавно прилучилася, представляла собою справді добру бойову одиницю. У зв'язку з посиленою ворожою офензивою на Берлін, Дивізії загрожувала небезпека, що німці, без уваги на договір, можуть кинути її на фронт, як це зробили з Дивізією "Галичина" в боях за Броди. Відтягнути її на захід було пізно і неможливо. Щоб узаконити її як чисто українську Дивізію, Шандрук дав наказ командирові Дяченкові приготувати Дивізію на 28 березня до присяги. Генерал Шандрук просив опікуна Дивізії о. протопресвітера Білецького відправити Богослуження та перевести присягу. Текст присяги, приготовлений Шандруком, негайно вислано до всіх формацій та відділів, з якими Команда вже мала зв'язок.

У святковий день присяги, коли генерал Шандрук, в почоті українських старшин і гостей – д-р Арльта і Вольфа, прибув до Німеку о 10 годині ранку, всі вояки вже були напоготові. Після звіту командира Дяченка та інспекції, Шандрук привітав усіх словами: "Слава Україні"! Грімка відповідь вояцтва – тричі "Слава"! "Для моїх вух то була найкраща музика тих вояків, які зазнали так багато лиха", – сказав ген. Шандрук. На команду Дяченка, на просторій площі піднесено вгору наш національний прапор та на мистецьки прибраному прапорами престолі о. Білецький відправив Службу Божу в асисті цілого хору Капелі бандуристів, під мистецьким керівництвом самого маестра Г. Китастого. Під чистим і спокійним небом о. протипресвітер Білецький після Служби Божої повільно й голосно читав присягу, а слова присяги пронизували вояцьке серце і душу.

ПРИСЯГА.

"Присягаю Всемогучому Богові і перед Святою Його Євангелією та Животворним Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, скрізь та повсякчасно під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій народ і за свою Батьківщину–Україну. Свідомий великої відповідальности присягаю, як вояк Українського Національного Війська, виконувати всі накази своїх начальників слухняно і беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці.

Так нехай мені допоможе Бог і Пречиста Мати".

Після присяги, кожний вояк підходив до престолу, цілував хрест і Євангелію, ставши на коліна, цілував український прапор, відповідав: "присягаю". А потім, стоячи на струнко, віддавав честь і відходив у свій ряд. То була щаслива й незабутня картина, яка навіть у найтвердішого вояка витискала сльози з очей, писав ген. Шандрук. "В цій хвилині я відчув, що доля винагородила мене і цих вояків за всі наші терпіння і нещастя". (7 П, ст. 246). Ніхто, не міг повірити, що щось подібне могло статися ще за життя Гітлера і на його землі.

Під час спільного скромного обіду, журливо–тривожна тема, – які є відомості, а що буде завтра – зганяла всім добрий настрій. У прощальному слові Шандрук тепло дякував старшинам і вояцтву за гостинність, а зокрема шефові штабу Гладичеві за гарне прийняття. З уваги на вагомість змісту, подаємо в цілості промову генерала Шандрука, виголошену в день присяги Другої Дивізії:

"Мої вояки! 28 літ тому наші батьки взяли зброю до рук, щоб захищати нашу Батьківщину та боронити наші національні святі ідеї. Для них не судилось бути тоді переможцями тому, що не всі були об'єднані в одну мету, в одну ціль. Це було найбільшою причиною ворожої перемоги над нами. Але навіть тоді, навіть в цьому безвихідному положенні ми не зреклися наших ідей і не склонили наших голів перед ворогами. Ми не піддались ворожій демагогічній пропаґанді про совєтський рай і його національне братолюбство, тому багато з нас пішло на вигнання. Ми продовжуємо боротися за визволення. Зараз прийшла черга на вас, мої дорогі вояки, за прикладом наших геройських батьків, залишивши цей рай, берете зброю, щоб визволити Україну з большевицького ярма. Ви також не склонили своїх голов перед ворогами. Сьогодні він знову загарбує наші землі і хоче знищити український народ до його основ. Він забирає наших рідних до примусової праці на Сибір, або жене їх під наглядом енкаведистів на фронтові лінії. Ми маємо одну дорогу і одну ціль – відновити нашу збройну боротьбу і здобути українську незалежність. Так, здобути, бо щоб тільки вмерти, то було б глупотою. Ми хочемо перемогти, і ми переможемо.

Провідники української спільноти одержали вже права творити УНА. Коли ми підемо в бій за визволення нашої Батьківщини, ми не будемо самі, з нами є сотні тисяч українських повстанців, які геройчно борються позаду фронтової лінії, нищать ворожі відділи, комунікацію та мілітарні об'єкти. З дня на день сила УПА зростає. Ми мусимо допомогти їй, бо тільки спільними зусиллями цілого українського народу ми осягнемо нашу перемогу. Ніхто нам свободи не подарує в цій боротьбі німці є по нашій стороні, і з нами також підуть союзні війська поневолених народів: білоруси, грузини, вірмени, казахи та інші. Ми всі були добрим прикладом великих посвят у боротьбі за визволення Української держави. І зараз, як нащадки славних предків, ми маємо показати, що ми також уміємо боротися за нашу Батьківщину. Ви є першими, які одержали цю можливість задеклярувати перед приятелями поневолених народів, що ви є перші з УНА, які присягали на вірність її національному бойовому прапорові. Ви ніколи не повинні цього забути, особливо коли підемо в бій за нашу Батьківщину під цим кров'ю освяченим прапором. Пам'ятайте, що ваші батьки, матері та сестри чекають на вас. Наша Батьківщина чекає на нас. І ми повернемо до них з перемогою! Слава Українському народові, слава нашій Батьківщині і слава вам, дорогі вояки".

"Трімке "Слава" гомоном відбилось далеко–далеко в лісі," – писав на другий день кореcподент газети "Голос".

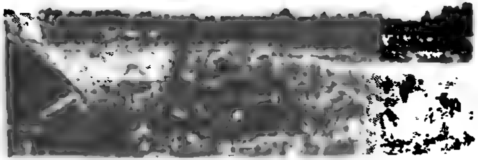

Бриґада Майора Пітулея

Друга Бриґада УНА

До цього часу мова була про Першу бриґаду, а тепер в наступних двох підрозділах згадаємо дещо цікавого про Другу бриґаду Другої Дивізії.

Кажуть люди, що всі дороги ведуть додому, а тільки одна – до смерти. І саме цю дорогу фатум призначив для Другої Дивізії.

Згідно з маршрутом, по довгих труднощах, Бриґада майора Пітулея заквартирувала в бранденбурзьких казармах, майже 50 км. на захід від Берліну. З уваги на повітряні атаки, штаб команди примістився в містечку Бріллов, за 5 км. від Бранденбурґу за каналом Гафе. Обидві бриґади були далеко одна від одної розташовані, і як відомо під кожним оглядом між собою різнилися. Перша Бриґада командира Дяченка – приятеля Шандрука, складалась на 80 відсотків із Східньої України вояків, вибраних Дяченком, 20 відсотків галичан. Другу – Пітулея, колишнього бувшого коменданта львівської поліції, складалась з 70 відсотків вояків Західньої України і 30 відслтків з інших земель.

Контакти і співдія Другої Бриґади з командою Штабу були багато менші чим з Першою Бриґадою. Давні друзі ген. Шандрук і ген. Дяченко, співпрацювали із собою близько і весь час вдержували контакт. Як командир Другої Дивізії, ген. Дяченко дуже опікувався Першою Бриґадою, зате майже не цікавився Другою Бриґадою. Осиротіла Друга Бриґада, розташована на непривітних мокляках і пісках, вже від початку лютого переходила на полях славної Бранденбурзької Дивізії інтенсивний перевишкіл. Посилена новоприїжджаючими вояками, Бриґада росла в силу Дивізії. Вояків з родинами розміщувано в містечках Бріллова, Радевеґе і Бранденбурґ.

В початках, до присяги УНА, в Штабі Другої Бриґади було більше українських старшин, ніж німецьких, але під час вправ бракувало і одних, і других. Друга Бриґада, як і Перша, була озброєна легкою бортовою зброєю, протипанцерними ракетами та мінометами. Щоденні бойові і фізичні вправи тривали від 8 до 10 годин. Воякам, які пройшли такі вправи, нарікали на витрату часу, тільки часті алярми і налети зрушували цю монотонність.

Українська Допоміжна Поліція

Бриґада складалась з вояків різних військових частин, Червоної Армії, УВВ, "ТІВІ" та відділів української допоміжної поліції, про історію якої мало хто знає. Тому що в часі німецької окупації вона відіграла значущу ролю в охороні населення України, як і в організації антиокупаційного спротиву та участи в ньому, ми в цьому розділі розглянемо призабуті та мало кому відомі історичні факти з того часу.

Люди з похідних груп "Нахтіґаль" і "Ролянд", були першими, що творили з членів ОУН і свідоміших людей, льокальні поліційні станиці і уряди. Ця перша влада, що скоро творилася по селах і містах, уміло вдержувала порядок і спокій на звільнених від більшовиків землях України.

Українську поліцію в часі війни і по війні в комуністичному лексиконі трактовано як найбільших ворогів. Історики комуністичної України, за наказом, очорнювали всю поліцію, ОУН і УПА, як "зрадників і запроданців свого народу". Сила цієї пропаганди навіть на чужині знеохотила чи застрашила українських істориків шукати правди. Мабуть, тому не знаходимо в нашій історіографії нічого про цих людей, які відіграли таку важливу ролю в житті спільноти.

Першу, найбільш об'єктивну оцінку даного питання знаходимо в праці Т. Боровця "Армія без Держави", де він говорить: "На особливе признання заслуговує українська поліція, що була під командою німецьких вахмайстрів. Цим людям дехто пробував закидати різні звинувачення за співпрацю з німцями. Всі ці обвинувачення недобросовісні. Якби українці не пішли до поліційної служби, то німці привезли б на їхнє місце різних чужинців і тоді місцеве населення України було б під подвійним чужим батогом." (П. 11, ст. 201).

Українська поліція під німецькою окупацією, за вийнятком деяких нечесних одиниць, стояла на дуже високому моральному рівні. Вона берегла населення від розгулу злочинних елементів, постійно всілякими маневрами обороняла життєві інтереси народу, а не окупанта. Вона робила, що могла, щоб саботувати грабіжницькі пляни натуропостачання. Ця поліція перестерегла тисячі молодих людей від виселення до Німеччини та від арешту Ґестапо. Майже вся українська поліція, що треба тут підкреслити, була в тісному контакті з українськими партизанами. Від української поліції партизани знали про всі експедиційно–репресивні анити партизанські пляни гітлерівців, і то щонайменше за день наперед. Це давало змогу партизанам своєчасно відійти в більш безпечне місце. Українська поліція – це найчутливіше вухо й око українських партизанів в адміністраційному апараті Коха. (тут же). Це око й вухо було потім знищене. За цими мало кому відомими людьми криється велика жертвенна праця, переслідування, муки, а навіть і смерть.

Більшість з них були членами ОУН, вони виконували небезпечну гру на тоненькій межі між життям і смертю. Хіба ж не вони, від Полісся до Карпат, були ініціяторами і творцями самооборонних відділів, з яких виросла УПА? Тільки для прикладу згадаймо про таких невмирущої слави командирів УПА, як курінний "Рен" – Василь Мізерний (колишній комендант української поліції в Сяноку, який

закінчив офіцерську школу в Новому Санчі). Відомий широким колам курінний "Залізняк" – І. Шпонтак, який в квітні 1944 року перейшов з львівського комісаріяту до УПА з 20–ма українськими поліціянтами. ("Свобода" жовтень, 1982).

Яку ролю в творенню УПА відіграли члени ОУН і поліція, також пише польський історик Щесняк: "На заклик ОУН(б), члени допоміжної поліції та члени інших формацій почали напливати до УПА. На заклик УПА українські націоналісти цілими відділами переходили в ліс. Наприклад, на Волині в кількох днях березня 1943 року в ряди УПА вступило 4–тисячі озброєних поліціянтів". (П. 10, ст. 143).
Вони вчили цивільних володіти зброєю та вишколювали партизан. В часі голоду весною 1942–ому році вони рятували людей, перепроваджуючи їх лісами, щоб німці не забрали їх випрошене зерно. Перші поліційні кадри Полісся і Волині були зародком збройного спротиву окупантам. Також небагато згадується, скільки їх впало жертвою в боях з більшовицькими бандами, що грабували і вбивали мирне населення – часто в чужих уніформах.

Німці, здобуваючи Україну, дозволили зорганізувати, як допоміжні органи, Український Центральний Комітет та допоміжну українську поліцію, бо їм було потрібно місцевої допомоги.

Структурно поліція поділялася на міську і окружну, з тим самим призначенням, берегти – мости та зернові магазини, вдержувати міський порядок, а окружна виконувала це саме по селах. Української централі, як такої, не було в Галичині, кожне місто чи станиця підлягали безпосередньо своєму зверхникові – команді "Шутцполіції". В Райхскомісаріяті "Україна" вся допоміжна українська поліція підлягала вермахтові. Якщо на тисячу мешканців було дозволено затруднити одного поліціянта, то на Україну припадало їх до 50 тисяч. Значить, більше трьох дивізій. Де вони, що з ними сталося? Ті, що перейшли вишкіл, ішли в підпілля. Поліційні школи постачали нових старшин, і так на очах німців виростала ворожа їм невидима сила, яку нелегко було зламати. Наприклад, у львівській поліційній школі інструктори–офіцери, відкрито виступали під час лекції проти Райху. Українська поліція також саботувала службу обов'язкової праці. (П. 23, ст. 368).

Безперечно, що крім усіх позитивів, були випадки, коли деякі особи допускалися неправних чи ганебних вчинків, що є притаманне одиницям усіх народів. Також не можна сказати, що вся українська допоміжна поліція підлягала чи була контрольована однією партією чи організацією, бо, як твердить в своїй праці В. Косик "перехід української охоронної поліції на бік українського опору, розширив ряди збройних груп ОУН Мельника. В цих відділах на весні 1943 року було, мабуть, від 2.000 до 3.000 чоловік".

(П. 23, СТ 371).

Українськими поліціянтами також називали людей різних національностей, що були забрані до німецької служби, і надіючись на ліпше трактування, реєструвалися новоприбраним ім'ям: "Українець з під Польщі". Тому дуже часто їх незаконні вчинки ішли на рахунок українського народу. Щоб унеможливити добру працю поліції, перевдягнуті в її однострій провокатори грабували і вбивали мирне населення, створюючи тим самим недовір'я в народі та даючи окупантові причину на звірські кари. Кілька наведених прикладів вияснюють нам, чому українська поліція завжди була пострахом і загрозою для одного чи другого окупанта. За півстоліття полиці історичної літератури з цього питання і далі ще дуже порожні.

Питання коляборації

Щоб приховати свої криваві злочини в Україні, совєтська пропаґанда несправедливо оскаржувала українських націоналістів у коляборації з німцями. Ця пропаганда відносно дуже скоро поширилася і на Заході. Коляборантське тавро було легко причепити бездержавній українській нації, якої ніхто не обстоював, і сама, не мала можливостей.

Коляборація, як елемент практичної політики існувала і далі існуватиме, вона стара, як світ, але треба відрізняти добровільну, від примусової. Цю методу і сьогодні використовує кожна держава, яка поневолює інший народ.

Німці, володіючи правом на життя і смерть на окупованих територіях, не потребували коляборантів, а радше працюючих мирних рабів – що також можна назвати коляборацією. Вправді, український націоналізм, а головно ОУН Бандери, був недвозначною небезпекою для німців, тому, вони переслідували і нищили його. Переважно у формі, засадничій, нацисти вбивали людей неприховано і публічно, однак, щодо членів ОУН існувала інша тактика. Для прикладу нехай послужить такий наказ: "Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання у Райхскомісаріяті (Україна), мета якого – створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані і, після грунтовного допиту, таємно знищені як грабіжники." (П. 23,ст.208).

Ще один документ, якого командофюрерові наказується знищити після прочитання: "Допити підтвердили, що ОУН Бандери спрямовує свої зусилля у новозайнятих околицях створити українську міліцію, призначити мерів і начальників міліції, знімати працівників, яких ОУН вважала неприйнятними, ставити на всі визначні пости довірених людей, вербувати нових членів." (тут же). Таких документальних прикладів можна навести безліч, та це є зайвим, бо до тепер ще не спростовано, не доведено, що більшовицька пропаґанда відносно українського націоналізму була сумнівною фальсифікацією.

Також дехто обвинувачує поліцію в коляборації з німцями та допомозі у винищуванні мирного населення. Як та коляборація виглядала, нехай, як приклад, послужить цей епізод: "В містечку Заболоття, Ратного повіту, ранньою весною 1943 року, старшина німецької поліції наказав станичному української поліції М. Карпаку допомогти йому в арештуванню жидівського населення. Коли станичний відмовився від участи, кажучи, що він не бачить жодної причини ув’язнювати невинних людей, німці забрали зброю, а всіх поліціянтів замкнули у своєму підвалі.

Для арештованих смерть була неминучою, тільки садистам було потрібно трошки часу для підготови масової акції: щоб всі околиці могли знати, як німці карають за непослух. Але тут сталося чудо: сусідня боївка УПА, з якою станиця співпрацювала, несподівано з’явилася ніччю, забрала зброю і ув’язнених та щедро винагородила гостей із "Нової Европи". Кілька літ пізніше, командир Іней не міг віджалувати втрати визначного вояка, старшини М. Корпуна – Берези, який згинув в бою з більшовиками. (П. зв. спомин).

Якщо цей епізод можна назвати актом коляборації, то як тоді назвати антифашистське наставлення українських патріотів? Як було важко жити підпільникові під окупантом, свідчить ще один приклад. До станичного української поліції на Берестейщині приїхав німецький поліціянт арештувати його мешканця за приналежність до ОУН і УПА. По дорозі буря думок нуртувалась в голові станичного Микити: як вийти з безвихідного становища? Раптом бачить спокійного Павла на дорозі, що не знає ще про своє лихо. Коли вони зблизились, Микита рішучим голосом запитав прохожого: " Чи може бачили ви десь Павла Орленика"? Серце стало в горлі Павлові, зорієнтувашись в секунді часу, він кашлянув і обізвався сухим голосом: "Так, так, бачив, щойно пішов ген тією стежкою в поле". Микита перекладає це німцям, і вони звертають на стежку в поле, а Павло – у ліс. (Зізнання свідка в архіві). Щоб зрозуміти цей епізод, людина мусить вжитися в тогочасні обставини і ситуацію цих двох людей, якими керували спільні українські інтереси.

Вороже ставлення німців до слов’ян, а особливо до українців, як було згадане вище, аж ніяк не вказує на німецьке бажання співпраці чи коляборації з народом, якого вони призначили на знищення. Так само переконливо історичні дослідження спростовують факти, щодо співдії з німцями у злочинах над жидівським населенням. Виявляється, навіть не всім німцям було дозволено брати участь в таких акціях. До цього були призначені окремі німецькі відділи.

Вхід до ґетто українській поліції був заборонений. Це право мала тільки "шутцполіція", яка в більшості складалася з німців, а решта "фольксдойчерів" були польської, навіть російської та інших національностей.

Очевидці стверджують, що поліціянтів було вживано як сторожу, для супроводу жидів з поїздів до ґетто. Вони одержували по п’ять набоїв до кріса , за які мусіли звітувати. Німці дуже слідкували, щоб жиди не встановили жодного зв’язку з українцями, які могли б постачати зброю або сприяти втечі з ґетто.

Та помимо сильної охорони, українцям таки вдалося визволити багатьох жидів, деякі з них навіть включилися в загони УПА. Після війни поважне число цих утікачів зайняли високі становища в ізраїльській державі. На цю тему досить обширну статтю написав майор ізраїльської армії Іцак Левін в часописі " Ukrainian Toiler" (Торонто) під заголовком; "Жидівський клич за дружбу з українцями". В цій статті з умілістю, розсудком та з правдивою об'єктивністю він описує невідрадні обставини українського і жидівського народів під німецькою окупацією. "Як українець, я перебув два роки в манастирі у Львові, Лужках і Уневі. В початках я був тільки звичайним робітником, в часі великих переслідувань я був як монах. На випадок арешту, розстріл грозив не тільки мені, а також усім монахам. Таке було німецьке розпорядження і такі вбивства були відомі". Він далі описує про свій безмежний страх і за своє життя і за тих, що його переховували. Бо "за якунебудь поміч жидові німці без суду карали смертю".

Левін з вдячністю згадує митрополита Шептицького, завдяки його допомозі, вдалося серед багатьох зберегти життя "15–ом жидівським сиротам, яких люди знайшли на вулицях і переховали в сиротинці в Уняві". Про подібні ратункові історії, каже майор Левін, також розповідав львівський рабін д–р Кагане, який живе тепер з родиною в Ізраїлі. Під кінець, він закликає і просить жидів зрозуміти трагічне становище обох народів.

Є правдою, що жиди, згадуючи про минуле, не радо говорять про українську допомогу. Для всіх тих, що інкримінують українцям коляборацію з німцями, мабуть, найкращу відповідь дає сам Геббельс в своєму щоденнику:
" Сьогодні я одержав інформації про ситуацію в Україні, які є справді сумні. Наш урядовець Лаппер визнає, що нашим урядовцям не вдалося намовити українських людей до кляборації з нами. Подається, що збір урожаю бідний. Ледве чи вистачить хліба прохарчувати армію. Про висилку харчів до Німеччини нема що думати." (П. 4, ст. 378). В іншому місці

він робить свої висновки з політичної ситуації: "Моральний стан на Україні є дуже злий. Було б великою поміччю обіцяти селянам землю, але зараз то є неможливо. Українська інтеліґенція та інтелектуалісти не мають вибору – вони мусять нам коритись. Вони знають, що значить для них поворот комунізму. Вони мусять вибрати націонал–соціялізм як менше зло з цих двох". (П. 4, ст. 77).

Німці не були цікаві коляборувати з українцями, бо мали на меті їх знищити, а залишити тільки необхідну кількість робітників. Вони жили цими плянами ще до весни 1944 року. Кальтенбруннер сказав тоді, що "східні народи і більшість балканських і наддунайських народів через стерилізацію будуть знищені разом з їх провідною верствою" (П. 28, ст. 41).

Німецькі способи нищення українського населення вражали своєю дикістю. Наприклад, ґавляйтер Еріх Кох виганяв українців у свої мисливські терени і там їх вистрілював.

Під закидом приналежности до ОУН в Івано–Франківську розстріляно українського поліціянта Івана Долішного. Також тут, за переклад військового підручника з німецької мови на українську, розстріляно поліціянта Кузьмича. Треба також додати, що не тільки жиди носили опаску із звіздою Давида, але й українці зі східніх земель були змушені в Німеччині постійно носити на рукаві білу опаску з написом "ОСТ". Яка ж може бути мова про співдію цих двох народів?

Невдовзі по війні, 1945 року Де Ґоль карав смертю французів за їхню коляборацію з німцями. Кілька років пізніше, приїхавши до Німеччини, він сам закликав німецькою мовою німців до співдружности, простив їм усі провини і доконані ними злочинства. Де є логіка, і хто тут є коляборантом? Чи міг він судити французьких громадян за дії, спрямовані на самозбереження, коли він сам зберігаючи життя вийшов на еміграцію.

III

Нема сумніву, що інтересам своєї нації була підпорядкована діяльність і української поліції. Припускаємо, що тут у читача може виникнути питання: чому ж ця політична і патріотична еліта опинилася на бранденбурзьких пісках, а не в Чорному Лісі України? Коротко про це можна сказати ось, що. У процесах боротьби бездержавного народу виникають непередбачені потреби і вимоги, що часто вирішуються не провідниками, а просто людьми, яких змушують до цього конкретні обставини. Для українців під кінець війни ці обставини були унікальні. Ми знаємо, що кожна війна породжує сотні тисяч втікачів, тож і український народ не був винятком.

В хаотичному зламі могутньої німецької імперії, а водночас у зрості ще могутнішої совєтської, знеможені війнами і терором українці опинилися перед і ще більшою загрозою. Масами вони ішли в паніці, без мети й цілі, на Захід. Не здаючи собі справи, що з полишенням власного дому вони стали втікачами, іншою катеґорією людей. Крім громадських Комітетів та обезсиленої поліції, ніхто їм не допомагав і не охороняв. Доводилось чекати ще гіршого завтрішнього дня.

Під кінець 1944 року переповнена втікачами Німеччина закрила перед ними свою територію. На кордонах Чехо-Словаччини чекали великі натовпи народу з усіх земель України. Чим це могло закінчитися, невідомо. Та саме завдяки поліції, яка зробила спротив то з огляду на власну безпеку німці, пропустили поїзди з людьми далі на Захід. Ще один епізод вартий такої згадки. Як усім відомо, німці жорстоко знушалися над втікачами, яких забирали до праці. Найбільш принижуючою була дезинфекційна процедура: незважаючи на вік чи стать, заганяли всіх під зимний дезинфіційний душ. І знову ж таки, саме поліційна делеґація поїхала з протестним оскарженням на адреси "Арбайтсамтів", до всіх більших міст, де перебували наші люди. Навіть звироднілі німецькі урядовці були засоромлені такою поведінкою своїх колеґ та обіцяли , що більше того не повториться.

Є чимало підстав уважати, що німці залюбки сіяли ворожнечу між поляками і українцями, щоб успішніше нищити одних і других. Весною 1944 року, коли в підкарпатській смузі більшість української поліції пішла в партизанку, німці для покарання народу плянували використати польську поліцію. Зновже, під кінець 1944 року, коли українські поліційні відділи прийшли на Захід, то від Нового Санча до Кракова майже все польське населення зникло, бо німці пустили чутку, що приїжджають українські "Ґранатові сотні", щоб різати поляків. Чого німці не сподівались, що по короткім часі одні і другі будуть їх спільно бити.

Тож найперша причина, чому вся поліція не пішла в підпілля, є зрозуміла і виправдана. Партизанка потребувала молодих і здорових людей, тоді як майже всі старшини і підстаршини поліції були колишніми ветеранами визвольних змагань Першої світової війни. Хоч вони мали військовий досвід і знання, але були в них вже і свої родини, які також під тиском фронту виїжджали з ними все далі на захід – ніхто не думав тоді, що доведеться залишати рідні землі. Сумніву в поразці Німеччини вже не було, проте ніхто й гадки не маа, що альянти віддадуть Москві не тільки Україну, але й половину Европи.

Поляки запевняли втікачів, що Англія не дозволить більшовикам навіть наблизитися до польських земель, тому вони можуть перебути тут критичний час. Слухаючи таких порад, люди хотіли вірити, що скоро повернуться до своїх домівок. Тим часом не бракувало випадків, що у фронтовій смузі впійманих українських хлопців польова жандармерія безпардонно ставила з "панцерфаустами" в яму, прирікаючи на зустріч з совєтськими танками.

Таке дуже поверхове і коротке пояснення щодо частинного складу Другої Бриґади говорить нам, хто саме були ці люди та чому вони тут опинилися. Вони й самі себе запитували, яка доля їх чекає, хоч кожний зокрема знав, що весело їм не буде.

Холодні зимові дні бранденбурзької низини були дошкульно пригноблюючі і сумні. Із східної сторони Бранденбурґу знаходився глибокий канал Гафе, а приблизно за 18 кілометрів на захід – велика ріка Ельба. Із стратегічного погляду це місце було ідеальне для оборони, хоч також могло бути легко оточене ворогом, якщо б він знав цей терен. Перетяти всі шляхи, що ведуть до міста, поставити заставу вздовж каналу – і вже з міста ніхто не зможе вийти, бо не відважиться йти через трясовиння і мокляки відкритим полем західної сторони, де грозить неминуча смерть. Всі шляхи, включно із залізничним, що вели до міста, були збудовані з високих насипів спаленого жужеля, змішаного з каменем, і виглядали як довгі чорні горби, котрі пізніше були найкращою обороною від ворожих кулеметів.

Найближче положений до ріки Ельби і західного фронту, Бранденбурґ став прибіжещечем для цивільних втікачів і збірним осередком для вояцтва. У всіх було одне бажання, чим скоріше попасти в зону альянтських військ – подальше східнього фронту. Як такі подорожі відбувалися, розповідає в своному спомині вояк Другої Дивізії вістун 3–ої сотні, 2–го куреня В. Химера:

"Прага – Чехи. Тут був збірний пункт наших частин. Це є величаве чудове місто і ми перебували в ньому майже місяць. Тут ми трохи відпочили. На початку березня 1945 року, прийшов наказ – здати нашу всю "транспортацію", якою ми добилися до Праги, а це були вози, мотоциклі а то навіть і ровери.

Наша сотня, під командою сот. Николина, прибула на залізничну станцію, де вже на нас чекали товарові вагони. До нас незабром долучились і інші, разом коло чотирьох сотень стрільців та командирів. Потяг рушив, ніхто з нас не знав, куди і, де нас везуть. Сама подорож, також не була дуже весела. Раз тому, що була зима, а друге, бо залізниця і наш транспорт, був постійно під налетами альянтських літаків, і вони часто нас обстрілювали з бортової зброї. Далі то ми вже подорожували ночами, а днями стояли заховані в тупіках й нетерпеливо чекали вечора.

Найгірше, нам дошкулював холод, хоч у вагонах були круглі печі і тим що були близько, то їм було тепло, а тим що далі, то ті бідолахи добре таки перемерзли. Ця подорож, у холоді а часом у голоді тягнулацсь десь три тижні, аж поки з трудом добились в околицю Бранденбурґа – Німеччина. Прибувши, німці зараз–же стали нами опікуватися, вода холодна, а на дворі ще зима. Після такого брискливого "купеля", як виявилось пізніше на привелику радість, всі нами "виплекані приятелі", аж до останнього, пішли на "гіммельс–команду".

Ми закватирували у великій школі місточка Бріллов, поверхові ліжка були чисті, а наш кухар – вістун Чубатий, заходився варити картоплянну зупу. Звичайно, ходили чутки, що нас мають приділити до пожежної сторожі, знов інші ніби до 1–ої Дивізії. Та ніхто не був певний, що буде завтра.

Околиця Бранденбурґа, де нас гонили на щоденні вправи, була піскувата, то зараз по впрвах, було вже нам що чистити. А найгірше, то був наш "наглядач" – майор Ціприк, кождого дня проїжджаючи конем біля нас, він дивився і напевно думав, яка то вже користь буде з нас для його

"Райху"? Його кінь в диво був дуже мудрий, коли ходив поміж нас, а ми робили "гін-леґен" то він навіть нікого не зачепив.

Одного ранку, – наказ до апелю, стоїмо і нетерпляче ждемо що буде далі. Чекати довго не прийшлося, бо німці дали наказ, – здати зброю! Нас якби хто приголомшив. Це був великій для нас удар, бо що стрілець вартий без зброї? Виходу іншого не було, то був наказ "зверхника", а ще й у його державі.

Пройшов тиждень, знову наказ – збірка, тим разом на наше привелике диво – новий виряд, від ніг до голови, а разом і зброя. Наші очі засвітилися і голови піднялись, як кожний брав свою видачу. Тепер, ново-обмундировані, в повному виряді, ми знову почали новий вишкіл."

(П. 36. спомин в архіві).

Дальше, він зворушливо описує про день присяги і про різні щоденні події, аж до виходу на фронт. Про вуличні бої і його остатні дні війни, про що буде мова в іншому розділі.

Воякам не треба було бути стратегами, щоб зрозуміти, чого вони тут і які їхні завдання. Єдине запитання: хто прийде скоріше? До Берліну якихось 55-60 кілометрів, до Ельби – 18 кілометрів, може більше, віддаль до фронтів майже однакова, але дороги до них різні, дуже різні. Кому призначено дійти до наміченої мети?

Альянти все ще не бомбили міста, але часті алярми, переважно вночі, не давали спокою. Бриґада не мала жодних зв'язків з українським світом, а вістки від новоприбулих вояків та цивільних були такі різні і фантастичні, що годі було в них повірити. "Альянти ідуть тільки до Ельби". Неправда, – говорили інші, – вони ніколи не віддадуть Москві Берліна". Потішаючим фактом було те, що довжелезні колони цивільних і війська без перерви тягнулися до Бранденбурґу й далі, а це означало, що альянти є близько. Вістка про творення УНК і УНА оживила цілий табір: Захід дасть нам модерну зброю – ми ідемо додому. Надії щоденно зростали, а віра тримала всіх при життю.

В архіві Другої Дивізії знаходиться частина щоденника невідомого автора, в якому згадується багато відомих імен зі складу Дивізії та місцевостей, де вона квартирувала, так що можна вірити в автентичність згадуваних там фактів. Між іншим, знаходимо тут дуже цікаву одну записку. Автор записки твердить, що 7 або 8 березня 1945 року, в часі перегляду Другої Бриґади, несподівано у великому супроводі з'явився сам Гіммлер, який в короткому слові сказав до вояків; "Українці, ви скоро будете мати свою власну армію і повернетесь на свою батьківщину". Така правдоподібність є можлива бо він часто перебував у Бранденбурзі, поблизу Берліну, а Бранденбурґ довгий час не був об'єктом альянтських налетів. Другою правдою є, те що Гіммлер найдокладніше знав про всі заходи щодо створення УНК і УНА і саме він міг дати остаточний дозвіл на їх створення.

Невдовзі вчорашні чутки реалізувалися: створено УНК і проголошено формування УНА. В людях пробудилося життя, очевидці згадують, що навіть хронічні песимісти повеселішали. Для всієї Другої бриґади день 2 квітня був величавим святом. В чистих одностроях вояки збирались сотнями на великій площі вправ під лісом. По короткому часі вийшов гість із штабу – генерал О. Вишневський в асисті старшин і став перед прямими лавами вояків Бриґади. Службовий старшина, поручник Цибик, зголосив майорові Пітулеєві стан Бриґади; 3. 400 присутніх готові до наказу. По звіті майора Пітулея, генерал Вишневський, привітавши всіх теплими словами, заявив: "Від сьогодні, зараз по присязі, ви офіційно стаєте вояками Другої Бриґади Другої Дивізії Української Національної Армії під командою генерала Петра Дяченка та головнокомандуючого УНА ген. поручника Павла Шандрука."

Процедура присяги відбулася так само, як у Першій Бриґаді, за тим лише вийнятком, що була відсутня Капеля бандуристів і не виявилося часу для спільного обіду. Але могутній голос національного Гимну з тисяч молодих грудей, який відбився гомоном у чужому лісі, насичував вояків духовим харчем, якого жодний хліб не може заступити.

В цих двох вільних від зайнять днях вояки пришивали нові тризуби, а більш зарадні зуміли вже навіть роздобути пагони. Німецькі старшини не перешкоджали ні в чому, а навіть були дуже помічні в заготівлі цілого комплексу різних речей.

Склад і старшинський розподіл в Бриґаді, через брак інформацій, неможливо докладніше окреслити. Та все ж таки варто назвати хоч тих, яких пам'ятають ще живі свідки. Переважно легше є відповісти ранґу і прізвище, але не перше ім'я. Щоб не зробити помилки чи кривди комусь, хто був де приділений і яку виконував функцію, ми подамо тільки імена старшин чи підстаршин, як ми отримали їх від людей. Командир Бриґади майор В. Пітулей, полк. Глушко, полк. Тарас Банах, майор Мандзенко, майор Миколин, сотник Торбич, сотник Федак, сотник Цегельський, поручник Цибик, сотник Ю. Кононів, сотник Григорійчук, сотник Боднарчук, сотник З. Стефанів, поручник Бойчук, поручник Сов'яковський, поручник Ярмолюк, булавні: Дмитраш, Данильців, Ґалярник, ст. десятник М. Водославський. З гідно з твердженням свідків, цей список є тільки фраґментом старшинського корпусу, якого, мабуть, ніколи не можна буде уточнити.

Пересічний вік вояцтва Бриґади становив приблизно 25 літ; старшини були значно старші, більшість з них були колишні ветерани української чи польської армії. Психічний стан вояків Бриґади був далекий від ідеального: безліч пережитих змін в такому короткому часі, емоційні зворушення, безумовно, робили свої наслідки. Тяжко було повірити, що деякі сотні цієї Бриґади два місяці тому, в січні, билися з наступаючими більшовиками в околицях Нового Санча на Україні, а зараз, хоч уже в своїй армії, та все ж далеко від рідної землі, серед чужих людей, чекають, що принесе їм завтра.

Тим часом щоденні зайняття та вправи заповнювали час вояцтва, яке систематично пристосовувалося до обставин ненормального стану. Коли брати під увагу спроможність і боєздатність армії, то, крім ідейно-патріотичного наставлення вояків, відчувався великий брак виряду і харчів. Бриґада, що складалася майже з чотирьох тисяч вояків, була, відносно доброю силою. Дошкульно відчувався брак старшин і підстаршин, з яких більша половина була людьми старшого віку. Один німецький лікар і три санітари – оце вся медична опіка, з якої нікому не було багато користі. Харчування було жалюгідним: один кусень чорного, помішаного з дерев'яним трачинням, хліба, кусок марґарини та раз на день зупа, якщо її можна було так назвати.

Засобів транспорту, крім власних ніг, вже не було ніякого. Напів зужита легка зброя часто не діяла справно. Санітарні та гиґієнічні обставини залежали від спроможности і зарадности вояка – чи міг він, наприклад, самостійно дістати мило і воду.

Ось так виглядала дійність Бриґади, яка в кожній хвилині мала б вступити в бій із добре озброєною та випосаженою армією. Клопоту не буде, якщо вона прийде із заходу, білих сорочок і рушників ще вистачить, але що буде, як вона прийде зі сходу? Дуже влучно схарактеризував це становище один вояк зі Львова в своєму щоденнику: "Біда тут, брате, про яку навіть тяжко розказати. Для рятунку чи розваги нема що тут робити, але є ще свої хлопці, гріє сонце, є ще віра і надія, що я таки буду жити". Виглядало, що то вже остання зупинка Бриґади, як рівнож і місце вічного спочинку для багатьох її вояків.

IV

Щоб говорити про цілу Другу Дивізію, мусимо знову повернутися до Першої Бриґади. Елемент, гідний уваги, що обидві бриґади, які творили Другу Дивізію, були настільки віддалені одна від одної, що за весь час свого існування ні разу не зустрічались, разом не мали вишколу, разом не брали участи в боях, і навіть не мали спільної програми. Мабуть, це і є причиною, що Перша Бриґада часто називає себе Другою Дивізією. І то не диво, бо через раптовозростаючі зміни годі було дістати точну інформацію, багато вояків Першої Дивізії не знали про існування Другої Дивізії й навпаки. Так само було з обома бриґадами.

Як вже було згадано раніше, Перша Бриґада під командою полковника Дяченка, що квартирувала в Німеку, маючи добрий контакт з головним штабом, була краще озброєна та під кожним оглядом була значніше виряджена. Одначе для її повної спроможности було потрібне ще доповнення, як в людях так і матеріялі, на що вже не вистачало часу, бо фронтова лінія з кожним днем наближалася.

Щоб відтягнути з фронту Другу Дивізію дальше в запілля, генерал Шандрук з д-ром Арльтом, 4 квітня, відвідали в Цітав головнокомандуючого військами Середньої Німеччини фельдмаршала Шейрнера з проханням включити її до своїх сил та допомогти їй в осягненні необхідного устаткування. За доорученням фельдмаршала Шейрнера, який прийняв делеґацію ввічливо, генерал

Шандрук зустрівся з генералом Ґ. фон Штравхіцом, який не тільки дав свою згоду прийняти цілу Другу Дивізію, а також негайно приділив нові касарні, куди Дивізія повинна була переїхати за п'ять днів. Про це замітка в споминах генерала Шандрука, де він каже: "В останній зустрічі з полковником Дяченком я дав йому довірочні інструкції, щоб за всяку ціну не дати втягнути Дивізію на фронт і шукати відповідної нагоди контакту з альянтами, або просто маршувати на Захід". "Я не знав, що то буде так важко, – каже далі Шандрук,– але в хаосі може часом вдатися." (П. 7, ст.253).

Справді, що Бриґаду до тижня було перевезено, але не до нових касарень, а на фронт. Чому не перевезено і Другу Бриґаду, і хто мав децидуючий голос в цих рішеннях, генерал Шандрук про це не згадує. Правдоподібно, йому було відомо, що Другу Бриґаду було призначено на оборонну залогу Бранденбурґу.

Що сталося дальше? Мабуть ніхто не знає краще, як її командир, генерал Дяченко, що описує в своєму короткому нарисі, який можна назвати історичним спомином. Нижче подаємо, без змін, зміст копії з ориґіналу, яку передала дружина генерала, пані Олена Дяченко, майорові В. Гладичові.

(Цей спомин, мабуть, в ориґіналі, також був надрукований у "Вістях Комбатанта").

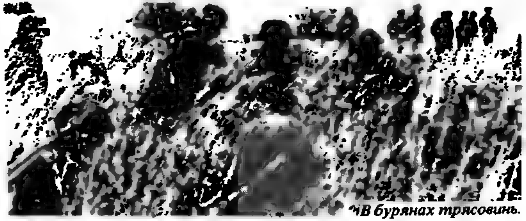

"В бурянах трясовинь.

ПРОТИПАНЦЕРНА БРИҐАДА "ВІЛЬНА УКРАЇНА"

(Зміст і правопис подаємо без змін)

"Протипанцерна Бригада була однією з частин Української Національної Армії. Ї формування почато 22 лютого 1945 року, з наказу Фюрунґ–Гаумтамту, за порозумінням з генералом Павлом Шандруком.

Звідки взято ї рядовий і підстаршинський склад ? У Берліні в тому часі протипожежні відділи в 85% складалися з українців, з поміж яких і було доручено взяти 500 людей для сформування куреня майбутньої бриґади. До ї формування викликано полковника ген. Штабу Петра Дяченка, що в тому часі командував третім українським пішим полком, який 21 лютого прибув до Берліна, разом зі своїм адьютантом пор. В. Гладичем. Серед пожарників находилось доволі велике число підстаршин совєтської армії, натомість старшин майже не було. 22 лютого полк. Дяченко, в товаристві німецького капітана приїхав до одного з відділів протипожежників. На площі були вишикувані понад 500 чоловік. По короткій промові, в якій полк. Дяченко з'ясував ціль свого приїзду, і запропонував усім, які бажали битися в рядах Української Національної Армії проти червоних, виступити... Як на команду всі 500 люддей виступили. Аби не руйнувати відділу протипожежників дозволено взяти тільки 75 людей і тими щасливцями були краяни полк. Дяченка, полтавці з миргородщини. Майже те саме повторювалося і по інших відділах–станицях. Усі мали вже досить німців і всі хотіли служити у власній армії.

25 лютого 1945 року відділ з 500 осіб був перевезений з Берліну до міста Німека, за сорок кілометрів на захід від Берліна на дальше формування і вишкіл. Тут і був сформований перший курень бриґади в складі трьох мисливських сотень, підстаршинської сотні, кулеметної, міномeтної і господарчої чот. Сотня складалася з 5–ти мисливських роїв, в кожному рої 21 чоловік. Командиром роя мав бути старшина, або підстаршина з старшинськими правами та двох заступників. Така організація була накинута німцями на взір їх власних протипанцерних частин і подібна до організації парашутних відділів.

З першого вже таки дня, відчувся великий брак старшин, навіть на пости к–рів сотень, не говорячи вже про обсаду роїв. На к–ра вишкільної сотні був призначений пор. Гладич, на решту сотень поліційні старшини, прекрасні муштровики, але не обізнані із службою в полі. На чотах вогневі підстаршини.

Майже з першого дня навчань відчувалася потреба пророблення з к–рами сотень і з к–рами вогневих чот їхніх менутових програм. Ці відправи займали багато часу, але вже по пару днях старшини вже розуміли свого к–ра, а він їх... На прикінці лютого, з Берліна стали прибувати дезертири з пожежних відділів, з яких почато формувати 2–ий курінь.

1–ий курінь мав узброєння "штурмові кріси", на жаль, для 2–го куреня не стало тої прикрасної зброї і були озброєні звичайними крісами. Кулеметники мали два тяжкі кулемети, мінометники два міномети.

28 березня 1945, бригаду відвідав ген. Шандрук, який від нас прийняв присягу на вірність Україні. Після присяги, курені продефілювали перед генералом, сотні рушили на вправи. Того таки дня, на спеціяльне запрошення, приїхали бандуристи Китастого, які вечером дали концерт. Козакам бригади подобався "Марш Україна" і вже другого дня вишкільна сотня пор. Гладича співала, підкреслюючи слова; " Бий до останнього свого набою, за Україну поляж головою!!!" Перед виїздом ген. Шандрук

ПРОТИПАНЦЕРНА БРИҐАДА "ВІЛЬНА УКРАЇНА"

(Зміст і правопис подаємо без змін)

"Протипанцерна Бригада була однією з частин Української Національної Армії. Її формування почато 22 лютого 1945 року, з наказу Фюрунґ–Гаумтамту, за порозумінням з генералом Павлом Шандруком.

Звідки взято її рядовий і підстаршинський склад ? У Берліні в тому часі протипожежні відділи в 85% складалися з українців, з поміж яких і було доручено взяти 500 людей для сформування куреня майбутньої бриґади. До її формування викликано полковника ген. Штабу Петра Дяченка, що в тому часі командував третім українським пішим полком, який 21 лютого прибув до Берліна, разом зі своїм адьютантом пор. В. Гладичем. Серед пожарників находилось доволі велике число підстаршин совєтської армії, натомість старшин майже не було. 22 лютого полк. Дяченко, в товаристві німецького капітана приїхав до одного з відділів протипожежників. На площі були вишикувані понад 500 чоловік. По короткій промові, в якій полк. Дяченко з'ясував ціль свого приїзду, і запропонував усім, які бажали битися в рядах Української Національної Армії проти червоних, виступити... Як на команду всі 500 люддей виступили. Аби не руйнувати відділу протипожежників дозволено взяти тільки 75 людей і тими щасливцями були краяни полк. Дяченка, полтавці з миргородщини. Майже те саме повторювалося і по інших відділах–станицях. Усі мали вже досить німців і всі хотіли служити у власній армії.

25 лютого 1945 року відділ з 500 осіб був перевезений з Берліну до міста Німека, за сорок кілометрів на захід від Берліна на дальше формування і вишкіл. Тут і був сформований перший курень бриґади в складі трьох мисливських сотень, підстаршинської сотні, кулеметної, мінометної і господарчої чот. Сотня складалася з 5–ти мисливських роїв, в кожному рої 21 чоловік. Командиром роя мав бути старшина, або підстаршина з старшинськими правами та двох заступників. Така організація була накинута німцями на взір їх власних протипанцерних частин і подібна до організації парашутних відділів.

З першого вже таки дня, відчувся великий брак старшин, навіть на пости к–рів сотень, не говорячи вже про обсаду роїв. На к–ра вишкільної сотні був призначений пор. Гладич, на решту сотень поліційні старшини, прекрасні муштровики, але не обізнані із службою в полі. На чотах вогневі підстаршини.

Майже з першого дня навчань відчувалася потреба пороблення з к–рами сотень і з к–рами вогневих чот їхніх менутових програм. Ці відправи займали багато часу, але вже по пару днях старшини вже розуміли свого к–ра, а він їх... На прикінці лютого, з Берліна стали прибувати дезертири з пожежних відділів, з яких почато формувати 2–ий курінь.

1–ий курінь мав узброєння "штурмові кріси", на жаль, для 2–го куреня не стало тої прикрасної зброї і були озброєні звичайними крісами. Кулеметники мали два тяжкі кулемети, мінометники два міномети.

28 березня 1945, бригаду відаідав ген. Шандрук, який від нас прийняв присягу на вірність Україні. Після присяги, курені продефілювали перед генералом, сотні рушили на вправи. Того таки дня, на спеціяльне запрошення, приїхали бандуристи Китастого, які вечером дали концерт. Козакам бригади подобався "Марш Україна" і вже другого дня вишкільна сотня пор. Гладича співала, підкреслюючи слова; " Бий до останнього свого набою, за Україну поляж головою!!!" Перед виїздом ген. Шандрук

вказав на цілу низку недотягнень у вишколі, так, наче за нецілу неділю можна би було з колишніх поліцистів, а потім пожежників зробити військо...

Другого дня по присязі, приїхав німецький генерал, якому під руки попалась вишкільна сотня Гладича, з якою він пробув майже до полудня. Від нього довідались, що чогось подібного він не бачив від 1941 року і що він старий вояк відпочив, глядячи на муштру сотні. Будь же тут мудрий, свій – самі недотягнення, в чужий не має слів признання...

3 квітня 1945 року бригаду завантажено в ешелони і підвезено ближче до фронту до міста Ґляц. Під час переїзду до штабу до бриґади були прикомандировані німці, капітан та двох підстаршин, які з свого приділу у вагоні не виходили і не втручались до жадних справ. Ще в Німеку до бриґади почали прибувати ще старшини з Праги, яких надсилав ген. Шандрук — переважно старі емігранти і від полковника Дацька з бувшої совєтської армії, та масово протипожежники з Берліна. В Ґляцу, як і в Німеку курені школилися за програмою складеною полковником Дяченком. Німці до справ вишколу не вмішувалися. Тут же перевів докладну інспекцію обох куренів генерал граф фон Штрахвіц, знайшов наш вишкіл достаточним і наказав зформувати моторизовану сотню, для якої в скорому часі прислав мотоциклі, і наказав бути готовими до виїзду на фронт. Поповнення, яке надходило з Праги, здебільша не відповідало бриґаді. Старшини – старі емігранти після пару навіть нефорсованих вправ хворіли і їх відсилалось з поворотом. Мужва ж – це був здебільша молодняк 16–17 років, серед яких вибиралося сильніших фізично, а решту до Праги. З новоприбулих з Берліна та молодняка з Праги був зформований 3–ій курінь. Бригада в той час налічувала понад 2.000 людей. 12 квітня бригада мала такий склад;

Командир бригади – полк. Дяченко, ад'ютант – поручник Юрків, к–р 1–го куреня – сотн. Фурс, к–р 1–шої сотні – хор. Гончарук, к–р 2–ої сотні – хор. Максименко, к–р 3–ої сотні – хор. Дмитренко, старшина для доручень – сотн. Арсенів, к–р 2–го куреня – пор. Гладич, старшина для доручень – хор. Матківський, к–р 4–ої сотні – Кириленко, к–р 5–ої сотні – (невідомий), к–р 6–ої сотні Федоренко, к–р 3–го куреня – пор. Старовійт, к–р вогневого куреня – (невідомий), к–р мотосотні – хор. Іваненко, господарчий відділ – хор. Яременко, чота жандармів – сотник Сокальський, чота санітарна – німець лікар і 6 санітарок українок.

Начальником штабу був призначений пор. Татарський, який майже два тижні блукав по Німеччині, а до бриґади не знайшов дороги.

Майже в 100% бриґада складалася з охотників, що були приготовані до найважчих завдань. У великій більшости вік стрільців не переходив 23 років. Сотні складалися за принципами землячтва, як от наприклад: до першої сотні належали Миргородці, до 2–ої Лубенці, 3–тя сотня Чернигівці. Були рої, що складалися не тільки з земляків, але дуже часто з споріднених поміж собою. До своїх відділів вони відносились з великою любов'ю і кожне завдання намагалися виконувати якнайкраще. Бриґада, майже зовсім незалежна в стадії вишколу від німців, стрільцям імпонувала, а постійні похвали на інспекціях приймали, як заслужену належність. Звідси й родилась віра в своїх командирів. Особливо був дібраний 1–ий курінь, він був найкраще вишколений, у 2–му курені вирізнялась 4–та сотня, так звана УПА, бо кадрами були 32 упісти, які долучились до бриґади в районі Глаца. 15 квітня бриґаду забрано по тривозі і навантажено в три ешелони, які відправлено на фронт.

В першім транспорті від'їхав штаб бриґади, 1–ий курень та мотосотня. Ввечорі тогож дня не доїждаючи 12 кілометрів до Бавцена, транспорт був обстріляний кулеметним і гарматним вогнем. За наказом к–ра бриґади 1–ий курень, просто з вагонів, пішов у наступ і відкинув ворожі патрулі поза перші висоти. Відомості про ворога були, що Бавцен оточений і борониться.

Майже перед самим виїздом на фронт до бриґади були приділені 4 старшини вермахту – всі з німецьких протипанцерних частин. При штабі залишився майор Мартін. Офіційно вони звалися зв'язковими і як такі не мішалися до вишколу, а пізніше вже на фронті і до бойових наказів. Взагалі з своїми німцями бриґада не мала клопоту, бо навіть за такими дрібницями, як горілка, мусіли звертатися до к–ра бриґади, бо без його підпису не могли отримати з магазину.

Завданням бриґади було – втримати зайняті позиції і не допустити до розширення прориву. Бриґада ввійшла в склад корпусу "Герман Ґерінґ". Впродовж ночі стежі устійнили перебіг фронту ворога й пов'язались з сусідами. Бриґада двома куренями зайняла становища, 3–ій був у резерві. Ворог тримався пасивно і тільки час до часу його таки гарматнім вогнем обстрілювали район розташування бриґади.

17 квітня бриґада отримала наказ сильними відділами перевести розвідку в напрямку Бавцену і пов'язатись з німцями, що боронилися в оточеному місті. Завдання це було доручене 4–ій сотні УПА, мотопатрулям і 2–ій сотні. Завдання це було виконане патролею 2–ої сотні, яка знищивши два танки Т–34, прорвалася в Бавцен, з якого припровадили двох німців із "фолькштурму", що обороняли місто. Тут уже почався клопіт із сотнею УПА, яка замість на тили ворожі потрапила продертись на власні і над вечір другого дня знайшлася в 20 клм. від фронту.

К–р сотні оправдувався тим, що він не може поборювати совєтські танки, бо там можуть бути українці!

Припертий к–ром бриґади – признався, що має наказ "друга Омелька" (псевдо зв'язкового з уряду УГВР, до Штабу ген. Шандрука – Петренко) за ніяку ціну встрявати в бій. На перший раз дарувалось, з попередженням, що як щось подібного повториться, то буде без сумніву розстріляний... Бідний хлопчина, бо знайшовся в положені без виходу, бо мав аж два командири і не знав, чиї накази виконувати...

22 квітня ввечорі 3–тя сотня з наказу к–ра куреня сотника Фурса перейшла в наступ, виперла ворога з його становищ та зайняла залізничну станцію. Взято 12 полонених і що головне – вагон з тютюном.

23 квітня, бриґада двома своїми куренями, при незначному спротиві ворга, просунулась на 5 клм. вперед і затрималась, не доходячи до автобану Дрезден–Бавцен. По старому висимо в повітрі, не маючи безпосереднього зв'язку з німецькими частинами.

В наступі патролі мотосотні окружили з півтора десятка ворожих піхотинців, які по короткій стрілянині покидали зброю, а їхній командир утік до пивниці і на пропозицію скласти зброю відповідав стрілами з автомата. Надїхав к–р бриґади, який наказав взяти живого... Кинуто дві гранати сльзоточивих – не помогли, душився без повітря, але відповідав стрілами, шойно дві зачіпних перервали забаву. Шкода, цей герой був грузином за національністю, груди всі в орденах від Леніна до Слави включно.

27 квітня донесли патролі, вислані ще попереднього дня, що на передпіллі великий рух. Шосейний шлях, що веде з Бавцену на Дрезден, заповнений відступаючою піхотою і обозами. На світанку того ж дня на відтинок 1–го куреня прибув к–р бриґади та з власної ініціятиви наказав наступ 2–ій і 3–ій сотням. Наступ цей заламався в кулеметному і мінометному вогні ворога, що перейшов навіть до протинаступу, прорвав оборонну лінію 1–ої сотні і почав виходити на тили бриґади. Десь перед 8–ою годиною, від

штабу бриґади прийшло донесення, що ворог загрожує вже безпосердньо штабові.

Командир бриґади, наказавши к–рам куренів триматись далі, а сам зі своїм (фольксваґеном) бічними дорогами і полями продістався до штабу, зібравши всіх вояків, що були під руками включно до штабовиків і німецьких шоферів (у тому часі бриґада мала вже дві приділених німецьких автоколони), з тією збираниною перейшов в контрнаступ, який провадив особисто, не злазячи з авта. Залишивши понад 30 забитих, ворог почав відступати, густо застеляючи поле своїми трупами. По виході на лінію власних сотень, щоб не дати ворогові опам'ятатись к–р бриґади наказав перейти в наступ 5–ій і 6–ій сотням який провадив особисто пор. Гладич.

Ворог не витримав цієї бравурної атаки і почав здаватись. Майже в тім самім часі, з власної ініціятиви, перейшла в наступ і 2–га сотня. Майже все передпілля забіліло простиралами а то сорочками, що їх червоні підносили на баґнетах. Пробували комісари і к–ри червоних стріляти до власних людей, але вони всі були знищені своїми. До 11–ої години вранці бриґада мала вже такі трофеї: понад 300 полонених рядовиків, 10 офіцерів, переважно молодших лейтенантів, к–ра дивізії полк. Лілевського, 4–ри протипанцерні гармати, 5–ть полкових мінометів, коло 20 кулеметів, велику кількість гарматної і рушничної амуніції і понад 200 пар коней разом з возами, навантаженими різним військовим майном.

Був вповні розбитий 19–ий піший полк 7–ої польської дивізії, в складі якої 25 – 30 % було не поляків, а командний склад від к–ра сотні і вище не поляки. Були серед полонених і наші землячки, щось до 50 людей, які ще таки того дня увійшли в склад бриґади. Завданням того полку було прикрити відступ дивізії з–під Бавцена. Причиною масової здачі в полон була неможливість відвороту. Патрулі і частина 1–ої сотні, що лишились на тилах ворога, з лісків і забудувань вогнем (штурмґеверів) не давали можливости відступу ворожим частинам. Одночасно з нашим наступом над'їхали 6 німецьких "квочок" (автоматичні 37 мм гарматки на панцерних автах) які у великій мірі причинилися до розбиття 7–го полку.

Після полудня того ж таки дня, приїхав до штабу бриґади к–р корпусу і особисто причепив к–рові бриґади "залізний хрест", наказавши подати список старшин і козаків для відзначень. К–р корпусу виявився дуже милим "старшим паном", який сам запросився до нас на вечерю, щоб краще запізнатися з нами, його цікавила частина , яка в 8–му році війни ще хоче воювати. Майже до капітуляції був нашим щоденним гостем. Дякуючи йому, в пізніших часах бриґада була переміщена і відійшла за Ельбу, що хоч частинно нас урятувало. Багато допоміг нами зфабрикований наказ від ген. Шандрука, аби бриґада йшла на злучення з 1–ою Дивізією.

В годинах пополудневих почали прибувати полонені та підвозити трофеї. Привезли і раненого к–ра ворожої дивізії. Одягнутий в польську уніформу. Ще на фронті відмовився від перев'язки, те саме зробив і при штабі. Підійшов к–р бриґади і заговорив з ним по польськи – відповів по російськи, польської мови майже не знав. Запропонував йому горілку, а знаючи, що совєти не узнають чарок – наляв до склянки. Випивши, він подякував і попросив ще пів склянки. А тепер, хай роблять перев'язку. Котрийсь з наших автоматників добре проїхався, бо дві кулі мав по ногах і три по ребрах. Не хотів спочатку вірити, що його полк розбили наші три сотні, які цілковито не мали тяжкої зброї. Майже до вечора проговорив з нашим к–ром бриґади та цікавився, що ми робимо з полоненими. На запитання полк. Дяченка, "а якби я до вас попав в полон" – "Краще не будемо про це говорити..." Другого дня був відісланий до штабу корпусу, а перед тим просився, аби його лишити при бриґаді та не відсилати до німців. В бриґаді розпочався рух, вогневий курінь – нарешті має зброю, дістали 2 коні. 2–ий курінь озброївся совєтськими автоматами. В сотнях набралися певности і минув той страх перед більшовиками. Зле виходили на цьому німці, бо не було ночі без трагічного випадку, на оклик: "стій, гасло!" німці відповідали стрілами, а черга з нашого автомата майже завше була цільною... Відтинок бриґади був обставлений таблицями, якими заборонялось німцям нічний рух в районі бриґади.

2 травня, з наказу корпусу, бриґада перейшла в наступ. Зламала легкий опір, вийшла на наказану лінію. Всі сотні знайшлися на своїх місцях, бракувало знову тільки 4–ої УПА, яка, як видно, виконуючи накази свого провідника, здезертирувала. Розіслані стежі мотосотні знайшли її в 16–ти кілометрах від штабу бриґади на власних тилах. Відчуваючи скорий кінець війни, к–р бриґади боронив перед німцями к–ра сотні, які жадали віддачі його під суд, який звичайно виніс би присуд на розстріл. Тим провідником в той час був священик, який взявся не за своє діло.

5 травня к–р бриґади був викликаний до штабу корпусу, в якому д–р "наш" старший пан поінформував, що на його особисте прохання, командуючий фронтом дав дозвіл бриґаді відійти на лінію ріки Ельби і далі йти на злучення з Дивізією "Галичина". Бриґада в той час була частинно змотиризована.

Вечером бриґаду злюзувала німецька змоторизована частина. Майже одночасно на північ від нас почалась гарматня підготовка і то такої сили, що не чути було нормальної розмови – треба було кричати. На північ від Дрездена совєти проривали фронт в напрямку на Прагу.

По цілонічнім марші і по пару годинах відпочинку бриґада рушила далі, аби вийти на захід від лінії ріки Ельби. В полудневих годинах надлетіли совєтські штурмовики, які

бортовою зброєю унеможливили дальший марш. Серед наших були вбиті і ранені. Багато побитих коней.

7 травня у вечірніх годинах бриґада досягнула лінію Ельби в районі Тетчев. Міст ушкоджений совєтськими літаками. Вислано патролі в тому районі шукати переправи. В Чехах повстання – обезброюють німців. Донесення від стеж, Авсіґ в руках чеських повстанців. Бриґада повертає знову на Тетчев. Німці кидають зброю. При мості на Ельбі, к–р бриґади видає наказ, аби сотнями, а де не можна, то роями, або одинцем прориватись до американців. Пробиватися до Ваймара. Іти зі зброєю, як довго можна. Вже в ранніх годинах 8 травня стало відомим, що бриґада оточена. На всіх дорогах, що провадили на Прагу, посувалися совєтські танки і змоторизована піхота. К–р бриґади, що виїхав зі стежею мотосотні вперед – відтятий від бриґади. Ми від німців довідалися про цілковиту капітуляцію Німеччини. Положення, в якому знайшлася бриґада, – майже безнадійне. Треба було пройти понад 200 кілометрів тереном, зайнятим совєтами, з того половину Судетами, з чеським населенням, яке ворожо ставилось до всіх в німецьких уніформах. Що найгірше — ніхто не знав, де є американці...

На всіх дорогах було видно десятки тисяч німців, яких вели на схід, між ними, пов'язаних колючим дротом з спеціяльною вартою, – то провадили наших, або калмиків. Лишилось вночі бездоріжжям пробиватися на захід. Нарешті, границя американська. Великі тисячі чекають на її відкриття, що має наступити після прибуття совєтської місії. Вночі стрілянина з кулеметів, то американці затримують нетерпеливих. Є серед них ранені і забиті. Нарешті і цей фільтр за нами. 25–30% стану бриґади знайшлися на тилах американців, решта попала до совєтської неволі, вбо загинула.

За своє коротке існування, майже три місяці, бриґада виробляласъ на добру частину. Були, правда, недотягнення, які з часом удалось би усунути, але все покривав молодечий запал і жертвенність. Школилися і билися для України. Представлені до нагородження німецькими "залізними хрестами" в більшості відмовились, просячи нагороди бойових українських відзнак. Упоминалися за свої відзнаки, аби не носити чужих. Не хотілось вірити, що по 30–тилітнім існуванню Української Армії — не маємо бойових нагород і відзнак. Приходилось переконувати, що з часом німецькі хрести будуть замінені на свої. Не було своїх правильників, користались чужими — знову потіхою було те, що десь під Берліном засідає комісія з 1–ої дивізії, яка мабуть в скорому часі видасть підручник служби польової та муштрової.

Приходилось в штабі від початку і до кінця імпровізувати. З нашою непідготовленістю стид було перед своїми і чужинцями, бо таки не мали нічого свого, і так, здається, є і по сьогоднішній день." (16. Спомин в архів

Очевидно, для командира було важко прийняти поразку, тим більше, що він був професійним старшиною. Відомий широким колам з Визвольних Змагань 1918 – 20 років, як командир славного кінного полку "Чорних Запорожців", він уславився в боях з комуністами.

Ці дані із короткого звіту командира Дивізії дають обширні інформації не стільки про Дивізію, скільки про одну Бриґаду, про її складову силу, про її успіхи і поразки та її трагічний кінець. Очевидно, в читача виринає питання, чому командир Дивізії говорить тільки про одну Бриґаду, коли мова йде про дві, тим більше, що Дивізія не може складатися тільки з однієї Бриґади, так само, як і армія – тільки з однієї Дивізії. Питання легке, але відповідь дуже складна, бо вимагає приглянутися до тогочасних обставин та існуючого часу.

Як говорить генерал Дяченко, до Бриґади, яку він сам формував він, крім більших угрупувань добирав людей, що відповідали його вимогам як за військовою спроможністю, так і за тереторіяльним походженням. Він змагав, до того щоб бриґада була наче одна родинна сила, в якій всі підуть за одного, а один – за всіх. Треба визнати, що в цьому за короткий час він досягнув великого успіху.

Чому цього не можна було досягнути в цілій Дивізії? Тому, що Друга Бриґада формувалась на відстані 60 км. від Першої Бриґади. Здавалося б, що віддаль не велика, але в часі знищення транспортації така віддаль творила великі труднощі.

Подруге, задовільнити потреби приміщень, харчових запасів та іншого необхідного устаткування для більшого числа людей в розвалених містах не було легко дістати. Та найважливішою причиною, було те, що німці знаючи українські політичні стремління і з огляду на власну безпеку, просто не дозволяли на більші з'єднання українських військ в одному місці чи в близькому сусідстві. Це підтверджують факти в часі творення Першої Дивізії, коли зголошених добровольців, проти їх волі, приділювано до інших формацій. Не було інакше й в часі формування Другої Дивізії, коли цілі відділи під час переїзду до УНА німці силою прилучували до РОА.

За німцями все залишалось кінцеве слово. Тому важко відповісти, хто зробив рішення відносно Другої Бриґади. Генерал Шандрук у своїх споминах тільки згадує про свій жаль, що не міг зайнятися " всіми людьми." Якщо це було рішення німецького командування – залишити Другу Бриґаду на залогу Бранденбурґу, то цікаво, якщо ген. Дяченко знав про це, то чому ж він промовчав це перед своїми земляками, що не було в його натурі.

Бо вже на початку вересня 1941 року, коли вийшовши з німецького полону, навіть ранений, він разом зі своїм сином Юрком, як доброволець, прийняв обов'язки начальника Штабу Поліської Січі, звідкіля прокладались стежки до широких і важких доріг УПА.

Про зв'язки і відношення Дяченка до підпілля і УПА подає нам цікаві інформації зв'язковий від УГВР до штабу ген. Шандрука, людина під псевдонімом "Омелько". Його спомин починається ще від студійних днів у Варшаві, де він тоді запізнав майора Дяченка. Ми подаємо його майже в цілості і без змін:

"Студентські роки провів я у Варшаві, куди українців допускали легше, ніж до інших університетських міст в Польщі. Там, в соборі св. Марії Магдалини на Празі (так звалась ця частина Варшави) побачив колишніх українських вояків. Вони, законтрактовані старшини польської армії тримали себе безпосередньо, щиро і гідно. З одним з них – тодішнім майором Петром Дяченком – судилось мені зустрічатись багато разів. Його тверда українська свідомість, людяність і відвага не раз рятувала мені та іншим життя. Високий, стрункий, припадав трохи на ногу внаслідок інвалідства. Він любив жартувати: "Вчіться хлопці то будете добрими вояками. Війна дурнів не любить. Від дівчат тримайтесь здалека, а горілку пийте, бо то козацька справа. Тільки глядіть, розуму не пропивайте". Під час німецько–польської війни в 1939 році полк. Дяченко був ранений в боях над Німаном. Разом з іншими старшинами польської армії (близько 1000 чоловік) був інтернований на Литві, пізніше перевезений до табору старшин під Кеніґсберґом.

Розпочавши війну з СРСР в 1941 році, німці в короткому часі опанували всі українські землі. Вже з перших днів війни стало ясно, що різниці між червоним окупантом, що відійшов, і брунатним, що прийшов, нема. Українців трактовано як нижчу расу, рабів. Арешти, розстріли, вішання, спалення цілих сіл вимагало рішучих дій! І ми взяли до рук зброю.

Початки організації підпільної армії були вийнятково складні. Бракувало старшин, підстаршин, зброї, амуніції, лікарів, медикаментів і багато ще іншого необхідного для ведення військових дій. Одначе підпільна армія росла, захоплювала і підіймала до боротьби населення. Спочатку це були поодинокі самооборонні відділи, які, зливаючись, створили леґендарну Українську Повстанську Армію, керовану проводом ОУН.

Почалися розшуки за знавцями військової справи серед українських військовиків, які служили в чужих діючих арміях. Так натрапили в Холмі на слід полк. П. Дяченка. Тому, що я був з ним особисто знайомий з Варшави, мені доручено з ним зустрітись і вести розмови.

Я здавав собі справу з того, що співпраця з підпіллям для нього була небезпечною, але він погодився на таку зустріч, що відбулась в одному з сіл Холмщини, в дальші – на Володимирщині і Ковельщині.

В підпілля полковник не міг іти з огляду на його фізичний стан. Натомість, він радо дав згоду співпрацювати з підпіллям і допомагати, чим зможе. До його штабу було приділено "спеціяльного зв'язкового", через якого ми були з полковником у повсякчасному контакті.

У важливіших справах я бував особисто в Холмі й гостював у полковника. Там я зустрів паню Олену, що з часом стала його дружиною. Коли полковник захотів оглянути "Ліс", як він казав, його возили до "Республики на Вовчанку" під Володимиром, де його з почестями приймали і де він був захоплений вишколом і доброю боєвою поставою відділів УПА.

Найбільше допоміг полк. Дяченко документами. Він постачав нім. військові документи (з підписом, готові до виповнення), давав вказівки, як і де ними послуговуватись. З ними можна було вільно почуватися будь–де в терені. З часом підпільні майстри дуже вдало такі документи підробляли самі. З визначних поїздок з цими документами пригадую поїздки кур'єрів до Львова, Кракова, Відня, Праги, Братіслави. Одного разу, коли попросили ще документи для певних людей на виїзд до Італії, полковник обурився, кажучи: "Люди добрі, майте ж якусь совість, ви думаєте, що я міністер Райху". – Одначе потрібні документи він вистарав.

Крім документів, полк. Дяченко передав для УПА, через відомі тільки йому джерела, певну кількість зброї (зокрема короткої і ґранат).

У період боїв за місто Ковель, на Волині, курінь УПА "Лисого" мав труднощі пробитись, згідно з вказівками штабу УПА, за фронтову лінію, в сов. запілля, але при допомозі полковника курінь виконав свій наказ.

Ковельщина, фактично ціла долина річки Стохід, була так насичена військовими з'єднаннями, що в терені було трудно порушуватись. Порвані були всі зв'язки. Полковник, маючи свій транспорт, кілька разів, наражуючи своє життя, допоміг в районі Матієва наладнати зв'язок з запіллям і відділами УПА. При тому передав до УПА чергову кількість зброї. Сталась така пригода, що при передачі зброї в підпілля, "пропав" один кулемет з його власної охорони, за який він був особисто відповідальний. "Старий", так ми його називали поза очі, був дуже вражений, навіть обурений. Я обіцяв йому, що цю справу розслідимо й зброю повернемо. Кулемета, звичайно, "не вдалось" віднайти.

З часом відносини між нами знову покращали й при першому побаченні полковник сказав мені: "Знаєте, друже О–ку, за крадіж вояком навіть барахла в воєнний час карають розстрілом, але коли вояк краде зброю, то, видно, що вона йому дуже потрібна. Нехай воно вже так присохне."

Пригадую і таку подію. На вулицях Холма німці, за допомогою "землячків", арештували двох підпільників, яких з Рівенщини перекинено на Холмщину. При них знайдено нелеґальну літературу. І в цій справі допоміг полк. Дяченко. На його свідчення, що цих людей він знає, і на його запоруку їх звільнено. В околиці м. Дивина, на Ковельщині, фронт затримався на річці Прип'яті. Зв'язком донесли, що там прийшов ранений з фронту й потребує негайної допомоги. Був це провідник округи "Малий". Ним зайнявся полк. Дяченко, влаштував його в шпиталі.

Вийнятково прислужився підпіллю полковник Дяченко, коли уможливив вишколити підпільні кадри радистів. Це було його велике ризико, бо він знав, що ці люди ніколи німцям служити не будуть, одначе дав згоду й усю відповідальність узяв на себе. Одинадцять осіб успішно закінчили цей вишкіл і одного дня вернулись в підпілля продовжувати протинімецьку боротьбу. У зв'язку з цим, полк. Дяченко мав великі неприємності, мало не наклав головою. Але війна добігала до кінця, штаб полк. Дяченка був розв'язаний, і наш зв'язок перервався.

У Протипанцерній Бриґаді, як згадує полк. Дяченко вирізнялась в другому курені 4–та сотня УПА, бо кадрами її були 32 упісти, які долучилися до Бриґади в р–ні Ґляця.

У квітні 1945 року, з доручення УГВР, я був призначений зв'язковим до ген. Шандрука. На його наказ, я відвідав два рази Протипанцерну Бриґаду в м. Ґляцу. Це була моя чергова зустріч з полк. Дяченком. Вітав він мене радо. Я передав йому усний наказ від ген. Шандрука, щоб він старався зберегти Бриґаду й уникав боїв, враховуючи, що це військове з'єднання було щойно в процесі формування. На це полк. Дяченко досить різко відповів мені своєю улюбленою приповідкою: "Пес би їм морду лизав! Добре їм радити і наказувати – дайте мені наказ на письмі. Я не сам, зі мною армія, і я в такій ситуації, що мене завтра можуть відіслати на любий відтинок фронту."

Мав я також зустріч з упівцями і їх командиром. У розмові з ними я пригадав їм про наше сталення до німців і вказав, що їхнє перебування в Бриґаді слід розуміти припадковим і перехідним.

Цей короткий спомин наочно характизує велику і багатогранну діяльність українського вояцтва Другої Дивізії, яке на всіх своїх постах відстоювало інтереси нашого народу, і вело його до визволення. Пізніше ці вояки влилися в ряди Другої Дивізії УНА. (П. 34. спомин)

Прийшов кінець війни. Втрата в війні двох дорослих синів з першого подружжя гнітили генерала Дяченка. Та ласкава доля, що з'єднала його в буремних днях з п. Оленою, послала йому останню радість – малого Петруся. З виїздом до США життя старого вояка замкнулось у вузькому колі родинного життя, більше часу присвячував синові та дружині Олені. Займався плеканням квітів, зокрема любив троянди, фотографію. Почав писати спомини. Змучене і зболіле серце незламного старого вояка перестало битися 22 квітня 1965 року, і його тіло похоронено на українському цвинтарі в Баунд Бруку, на вільній землі гостинної Америки.

Про різнородне, довге, важке і терпляче життя самого командира Другої Дивізії, коротко можна так сказати: Петро Дяченко народився 30 січня 1895 року в Березовій Луці на Полтавщині. Після закінчення середньої школи вступив до служби в російській царській армії. Закінчивши військову школу тут, в часі революції 1917 року вступив добровольцем до українського війська та як бойовий старшина перебув в Армії УНР до кінця війни. Ген.–хор. П. Дяченко був визначним учасником визвольної боротьби, лицар Ордену Залізного Хреста, бувший командир полку Чорних Запорожців, учасник–командир Першого Зимового Походу. А в часі Другої світової війни організа– тором і учасником революційного антиокупаційного спротиву в Україні, а згодом призначений на командира Другої Дивізії УНА.

Військові заслуги і досягнення полк. Дяченка від його ранньої молодости до посту командира Другої Дивізії – великі і багаті та, на жаль, записані інформації про нього є скупі. Сам він переживши дві війни та втрату обох синів, був мовчазним, писав про себе мало і скупо. Тому, що безпосередньо він не командував Другою Бриґадою, яка була половиною Другої Дивізії, у своїх споминах він говорить тільки про Першу Бриґаду, що була під його командою.

В часі існування УНА, при кінці війни, хронікою ніхто не цікавився і про записки не було часу думати, тому їх є так мало. Історики чи архівари збирають тільки перевірені документальні записки чи інформації, на підставі яких вони творять історію. Якщо таких інформацій немає з певного часу, то важливі факти пропадають, з часом переходять у забуття.

Події, зумовлені обставинами в кінці Другої світової війни, створили нам ще одну історичну пустку, яка вже припала порохом півсторічного часу і правди про них не буде зараз легко видобути з тогочасного хаосу забуття та переданих нам фактів. Такі факти можуть бути правдиві або неправдиві, а найчастіше вони бувають викривлені або пристосовані чи натягнуті до потреб таки самими творцями історії. Наприклад, з різних причин потреба вимагала утаємничити деякі факти з Другої світової війни.

Через два дні після капітуляції Німеччини 10 травня 1945 року, на таємних нарадах п'ять генералів: Ґаджес, Паттон, Симсон, Тетч та головнокомандуючий армією Двайд Д. Айзенгавер, після нарад і дискусії, погодились і заприсяглись, що стратегія ведення війни ген. Айзенгавером була найвірнішим шляхом до осягнення "безкомпромісової" капітуляції Німеччини. Хоч не було таємницею, що ген. Паттон не погоджувався ані із стратегією ген. Айзенгавера, ані його толеранцією до зарозумілих англійських суперників. Паттон же вважав, що для того, щоб осягнути тривалий мир в Європі, не вистачить тільки знищити Гітлера, якщо дальше лишиться при владі його партнер

V

В пошукуванню за матеріялами про Другу Дивізію, знаходимо цікаву інформацію про бої за місто Бавцен. Про ці бої Другої Бриґади Другої Дивізії з польською Косцюшківською дивізією широко описують у своїх споминах полк. Дяченко і майор Гладич, та польський історик Казімєж Качмарек у своїй праці "Будзішен 1945". Епізод є цікавий тим, що всі три автори хоч і прикрашують деякі події, але намагаються бути об'єктивними і не розминаються із суттєвими фактами.

У своїй праці пан Качмарек називає Другу Дивізію "Вільна Україна", докладно описуючи бої за Будзішин, та в залученій карті показує фронтові позиції польських дивізій і армії Конєва, як рівно ж позиції Другої Дивізії з співучастю Дивізії "Герман Ґерінґ". У затяжному бою були великі втрати по обох сторонах, і ми втратили Будзішин, – каже автор.

Про бої за Бавцен та велику перемогу, якої не могли осягнути німці, описують ген. Дяченко і пор. В. Гладич, в зв'язку з чим вив'язалися дискусії і статті. Порівнюючи факти з тогочасних подій, знаходимо дуже вартісний документ з того часу – відкритий лист начальника штабу пор. В. Гладича. (Лист був поміщений в журналі " Вісті Комбатанта"). Поручник Гладич відповідає бунчужному УНД і УНА О. Корчакові Городиському на його попередню статтю в цьому журналі, де через непоінформованість він подає невірні інформації про Другу Дивізію. Ми не подаємо цілої статті, тільки те питання, що стосується Другої Дивізії Деякі речення з попередніх спогадів будуть повторюватися, але для уточнення чи порівняння фактів, записаних різними авторами, лишаємо їх без змін.

"В ч. 4–5 "Вісті Комбатанта", мабуть, з недогляду Вш. Редакції, яка, напевно, має всі аірні відомості про всі бойові частини УНАрмії, лист до Редакції, поміщений на ст. 89 про те, що Окрема Протипанцерна Бриґада "Вільна Україна" мала німецьку назву і не мала над собою українського командування. Я, як колишній начальник штабу тієї Бриґади, вияснюю:

1. Першу Бриґаду було сформовано з полонених українців, колишніх вояків совєтської армії та з допоміжних поліційних батальйонів. Приймали виключно колишніх вояків, причому підстаршинам і старшинам на місці роблено короткі усні іспити. Знаю те тому, що я належав до комісії набору від першого дня організування Бриґади. В Бриґаді було до 80 відсотків придніпрянців.

2. Бриґада ніколи не мала німецької назви, бо з німцями жодних зносин не вдержувала, аж до часу прибуття на фронт в Чехії

3. Під час організаційно–вишкільного (Німек) і вишкільного (Гляц) періодів, Бриґаду підпорядковано виключно Командуючому УНА генералові П. Шандрукові, який в організаційно–вишкільному часі (майже 6 тижнів) в Німеку відвідав Бриґаду 3 рази.

4. Генерал П. Шандрук призначив командиром Бриґади Генерального Штабу полковникв П. Дяченка.

5. Етат Бриґади уклав полк. П. Дяченко, а затвердив його ген. П. Шандрук."

Далі пор. Гладич описує святковий день присяги і про виступ Капелі бандуристів Г. Китастого, про що вже була згадка в іншому розділі. Продовження цитати:

"8. При Бриґаді чи в Бриґаді не було жодного німця, навіть зв'язкового, одного разу з ген. П. Шандруком приїжджав до Бриґади німецький полк. Л. Вольф, щоб перевірити забезпечення Бриґади харчами. Харчі до Бриґади довозилися німецьким транспортом, але розподіляли їх виключно наші старшини. Крім того, команда впоряду та бойових вправ подавалась лише в українській мові.

9. Для листування зі Штабом УНА вживалося українського штампу "Штаб Окремої Протипанцерної Бриґади УНА" і тому, – мені здавалося, – що кожному старшині зі стажем є відомо, що окрема Бриґада рівняється Дивізії!

10. Бриґада перенесла свої справоздання до Штабу УНА і я часто, навіть кілька разів в тижні, зголошувався особисто в різних справах в Штабі УНА.

11. В наслідок заходів ген. П. Шандрука, Бриґаду було приділено до групи Армій Німецького Середнього Фронту, яким командував фельдмаршал Шернера безпосередньо до Панцерного Корпусу ген. графа фон Штравхіца, і там Бриґаду в повній мірі забезпечено технічними матеріялами.

12. Так само, під час перебування Бриґади на фронті до неї не було приділено жодних німецьких зв'язкових, командири куренів і сотень та всі старшини на відповідальних становищах бездоганно говорили німецькою мовою." Далі автор описує про великі бої з польською дивізією імені Косцюшка, яку було тотально розгромлено, але рівночасно послаблено і власні сили. Продовження цитати: "Полк. Дяченко виїхав по виклику до Штабу Корпусу і якраз в час його відсутности проголошено капітуляцію Німеччини. Німці панічно кидали зброю. Штаб Бриґади дав наказ частинами відступати на захід, в напрямі до ріки Ельби. В той час наш Штаб ще мав точні інформації про ситуацію.

Відмарш на захід був дуже важкий, ворог старався окружити наші частини і не допустити, щоб вони вирвалися з його рук. Щоб сповільнити наш відступ і віддячитись за дивізію Косцюшки, більшовицькі літаки, ескадра за ескадрою, низькими налетами на протязі дня шматували наше помучене воянтво. Там Бриґада понесла 60 відсотків знищення в людях і матеріялі. Ніч була спокійна і по короткому відпочинкові дальше форсованим маршем відходили ми на захід. Треба було зайнятися раненими і вбитими. При тому багато вояків тут зникло, перебираючись в реквізоване у німців цивільне вбрання, вони губилися серед населення. В 4-ій годині ранком ще були наші санітарні вози, це все, що нам залишилось, переїхали з раненими через Ельбу. Коли ж решту наших частин добралися туди о 8-ій годині ранку, всі мости вже були зайняті більшовиками. Ми є в оточенні.

Ховаючись в глибоких лісах, ми провели розвідку над Ельбою, і на підставі зібраної інформації вирішили розділити залишки Бриґади на групи по кілька осіб з одним, що знає німецьку мову, і самостійно кожна група мала пробитись до американців. Я особисто відійшов з останньою групою." (П. 14, ст.73).

Про долю всього воянтва, що пробивалося на захід, ніхто інформації не має. Від вцілілих свідків довідуємося, що багатьох більшовики виловили, частину з них розстріляли на місці, інших заслали в табори примусової праці, а невеликій частині пощастило дістатися до Баварії.

Слід подати ще одну цитату майора Гладича, в якій він докоряє воякам інших формацій, що не знають, або не хочуть знати про існування та траґічний кінець Другої Дивізії УНА.

"Як вже було сказано раніше, від самого початку Протипанцерну Бриґаду названо "Вільна Україна" до часу перебування в резерві Панцерного Корпусу. Ще перед присягою, полк. Дяченко одержав наказ від ген. Шандрука переіменувати Бриґаду на Другу Дивізію. Цей наказ був відчитаний під час вечірнього апелю по сотнях. Мені також відомо, що ген. Шандрук особисто таємно наказав полковникові використати всі можливості і не втягатися в бій, та при першій нагоді відтягти цілу частину на захід, але – на жаль – такої можливости не було."

В аналізі поданих інформацій зауважуються деякі розбіжності чи неточності. Ген. П. Шандрук і майор В. Гладич неоднаково датують присягу Дивізії. Згідно з інформаціями ген. Шандрука, ген. П. Дяченка та інших авторів історичних статтей з того часу, присяга Першої Бриґади Другої Дивізії УНА відбулася 28–го березня 1945 року, а не 8–го квітня, як подає майор Гладич.

У вище наведених споминах порушено багато питань, на які не все знаходимо відповідь. Наприклад: Чому, команда Штабу не вдержувала зв'зку з Другою Бртґадою – Дивізії, яка за силою становила половину Дивізії і була заприсяжена 2–го квітня, і з початку одержала такий самий однострій, як Перша Бриґада. Якщо це було зарядження німецької команди, щоб не творити більших українських з'єднань на своїй території, то старшини могли встановити приватний контакт. Або щонайменше, вони могли сказати правду після війни. Припущення чи здогади є різні, але вони не витримують критики. Коли є хтось втаємничений в цю правду, то після прочитання цих рядків повинен унаявнити її публічно. Чому не має згадки, чи хтось займався похоронами вбитих вояків, в яких місцевостях знаходяться їх могили? І найважливіше питання, про яке була згадка в споминах: чому не було нікого зі штабових старшин ані з Першою, ані з Другою Бриґадами Дивізії до її трагічного кінця?

Ми не обіцяємо дати вичерпну відповідь, але до частинного вияснення цього питання ще повернемося.

В проміжку два чи три тижні в кінцевій фазі війни був так пересичений різноманітними подіями, що історик чи особа, яка неспроможна схопити чи відшукати наявних фактів, може часто не зрозуміти, поминути чи

заступити їх подібними елементами, що не мали відношення до даної дії. То ж не диво, що знайдені інформації часто суперечать одна одній. Коли ходить про об'єктивні дані, то тут треба висловити велику пошану і признання за незмірно великий труд у розшуках фактів та глибоко проведену аналізу подій того часу визначним письменником і військовим істориком інж. Юрієм Тис–Крохмалюком. Його праці та цінні переклади з чужих мов, що стосуються українських питань в закулісній дипломатії, є надзвичайно важливим джерелом фактів, якими користуватимуться наші історики. До таких подій належить також історія створення Другої Дивізії та її призначення в цій війні. Ми говоримо про незавидне становище тільки Першої Бриґади, яка знаходилась біля Бавцен, в потім в Ґляцу, віддалі понад 200 кілометрів від Другої Бриґади, яка тепер стояла в Бранденбурґу. Про неї мова буде окремо.

З наведених вище споминів та інформацій про Другу Дивізію стає зрозуміло, що розбиті і опущені вояки Першої Бриґади в розпачі шукали собі порятунку, де тільки могли. Війна для німців закінчена, вони кидають зброю, спішаться до своїх домів, де їх приймають з розкритими обіймами. А українським воякам лишилась одна альтернатива: смерть сьогодні від кулі, або завтра – голодна смерть в полоні. Зрештою, смерть вже не була їм страшна, тільки вигляд залишених кругом напівживих і мертвих людей морозив кров у жилах, як описували очевидці. Бо хто ж повірить, що то вже по смерті Гітлера вбито майже дві тисячі вояків Бриґади в останніх днях і годинах війни, а навіть і по війні, в часі відступу до ріки Ельби.

Ось так виглядав трагічний кінець Першої Бриґади Другої Дивізії А майже в тому самому часі, або день пізніше, мабуть, ще більше трагічно закінчилось існування Другої Бриґади Другої Дивізії УНА.

Перед неминучою поразкою німцям була потрібна допомога, якої їм не було де дістати. Тому різними засобами вербували чужинців й творили з них військові загони. А з уваги на власну безпеку, вдержували їх малими відділами та не дуже близько одні від других. Тільки для прикладу: коли Друга Бриґада майора Пітулея заквартирувала в Бранденбурґі, то Першу Бриґаду, віддалену приблизно на 60–70 кілометрів, що стояла в Німеку, перекинено на віддаль сотень кілометрів до Ґляцу, в Чехо–Словаччині.

Вояків з тих самих формацій, що були зі східних земель України, відправляли до Берліну, а із західних – до Бранденбурґу і околиць, а тим часом, не звертаючи уваги на письмові призначення, польова жандармерія виловлювала українські відділи та насильно віддавала до армії Власова. На це склалося дві причини: перша – Штаб вермахту підтримував Власова; друга – німці знали, що українці ніколи не поєднаються з москалями, а тим самим для них не буде внутрішньої небезпеки.

Свідомі того, що Бриґада майора Пітулея, яку тільки що перекинуто з околиць Нового Санча, Криниці і околиць, складалася переважно з націоналістичного активу, німці для внутрішньої безпеки, тримали її осторонь від інших українських формацій. Під час вишколу її життя почало нормалізуватися, але це не тривало довго. Докучливі щоденні алярми несподівано 20–го квітня 1945 року набули зовсім іншого характеру. Летунські з'єднання впродовж дня і ночі прилітали і відлітали з новими подарунками в день уродин Гітлера та безжалісно пустошили все, що могли. Під силою вибухів бомб кам'яниці перетворювалися на купи грузу, а велетенські клуби пороху з димом душили безпомічних недобитих. Відтепер ці "гості" стали постійними відвідучами.

В ніч на 23 квітня не було ні алярму, ні налетів. Цю несподіванку скоро розв'язали вояки в окопах. Альянти перейшли Ельбу і ранком будуть тут – кружляла переконлива вістка. Для оптимістів то була приємна музика, а песимісти казали: "я перше хочу їх бачити". Але одні й другі нишком приготовляли все, що було біле, може придатися.

В тумані світанку перед окопами, по залізній колії, повільно і безшумно посувався поїзд, якого раніше ніхто не бачив. Тисячі напружених очей в темряві старалися збагнути, що це таке? "Я бачу звізду, – сказав хтось спереду, – біла – то американці". "Ні – ні, то червона", – притишено говорив хтось інший. – Червона!.. Біла!.. Голоси стамали сильніші. Але вони раптово вщухли від звуку першої сальви скорострільного вогню. З невгаваючим вогнем три панцерні вагони в темряві посувались до насипу прикритих окопів. Заскочені і дезорієнтовані вояки не знали, що діяти. Про східний фронт тут не було згадки – кожний тільки цікавився, коли і де їх перекинуть. Тоді правда, що альянти перейшли Ельбу, але чому ж вони стріляють, як навіжені, коли ніхто не чинить їм опору?

Град куль відбився від мурів із відламками каміння падав на окопи, звідки вже було чути крики ранених. Коли панцерник зближався, то вже не було сумніву, що звізда була таки червона. Тільки як вона сюди потрапила. Пізніше стало відомо, що підпиті цивільні, різних національностей робітники, які добре знали місто, з совєтською залогою панцерника придумали таку виправу на власну руку.

Боротись з панцерником не було легко. Кулі скорострілів без знаку відбивались від його стін, міномети, якщо навіть влучали, не робили великої шкоди, для наплечних ракет (панцерфаустів) віддаль не була ще в засягу. Німецькі частини, що були добре вивінувані, стояли на другій стороні міста і, мабуть, не знали, що тут твориться. Треба було діяти, бо коли ворог ранком зорієнтується, де є фронтова лінія, то нікому живим звідси не вийти.

Раптом панцерні вози, з невідомих причин, зупинилися на закруті за 70 метрів від правого крила окопів, мабуть, щось їм треба було прослідити. В той час несподівано вискочив з окопів молодий вояк з криком: "Хлопці, крийте мене"! Посипались сальви, лупіт куль об метал робив більше шуму, як шкоди. По кількох хвилинах блиснув вогник – перший вибух, за ним другий і третій, ще по кількох стрілах панцерник замовк, а з нього показались чорні клуби диму. З ближчих окопів хлопці з тривогою кричали: "То наш підстаршина !" (ім'я невідоме), несучи раненого вояка, а інші, із задніх окопів, переловили втікаючу залогу панцерника, яка пізніше послужила цінними інформаціями.

Цей гуманно-геройський вояк не тільки врятував сотням людей життя, але також здобутий запас харчів у панцернику був неоціненою поміччю – пізніше, в голодові дні. Як нам відомо, ранений в живіт герой цього дня, одужав у німецькому шпиталі й живе десь на Заході. (Примітка) Шкода, що ми не знаємо його місця перебування. Може він, або хтось з його родини чи друзів прочитає ці рядки, то ж нехай прийме ці слова як вислів глибокої дружньої подяки від імени всіх тих, яким він тоді зберіг життя.

Сутичка з панцерником була початком кінця Другої Бриґади Другої Дивізії, а заразом і кінцем Другої світової війни. Може то звучить трохи парадоксально, але правдиво, бо ця Бриґада була ще в боях майже два дні після капітуляції. А тому, що про цей проміжок двотижневого бою не знаходимо ніде жодної згадки, з уваги на історичну вагомість для наших істориків, постараємося за спогадами живих свідків описово зобразити цей страхітливий та мало кому знаний епізод трагічної смерти тисяч наших вояків в останніх годинах війни та ще й по війні.

Процеси боротьби в Бранденбурзі були дуже різні, яких не можна було передбачати, ані плянувати, життя вояків ускладнювалось – що день то гірше. Під натиском совєтських військ команда Штабу в Брілові навіть не встигла знищити всіх документів. Піхота совєтської армії зайняла позиції на березі каналу Гафе та поступово намагалася замкнути кільце довкруги Бранденбурґу. Знищену бомбардуванням електрівню не було кому направити, через брак електрики не було води, що відчувалося дуже дошкульно, бо вода з річки навіть після переварення не була безпечна для вживання. Одноразового сухого приділу на день не вистачало на одну їжу. Харчів щодень ставало менше, 27 квітня перестала існувати кухня, кожний мусів думати сам про себе. Запасних харчових пайків в магазині не було, по двох днях голод з браком води ставав нестерпимий.

З оточеного міста вийти не було легко, а харчів дістати було важко всюди. Яким дошкульним мусів бути цей голод, коли так глибоко закарбувався в людській пам'яті, що в споминах та в інтерв'ю з вояками – це перше, з чого вони починають, з голодових днів та видовища жахливої смерти.

Один з таких прикладів: "До тривагонового товарового поїзду підбігало троє осіб, мабуть, муж з дружиною та маленькою 4–5 – річною донечкою. Можливо, старались, щоб в останній хвилині втекти з фронтової смуги. В хвилині, коли муж допомагав дружині влізти до вагона, де вже були люди, розрив з мінomета на моїх очах цілковито пошматував тіла родичів та стіну ваґона, а неушкоджена маленька дівчинка кричала так розпачливо, що той лемент, мабуть, ніколи в житті не забуду", говорив очевидець.

Про другий епізод, більш на весело, з гумором розповідає підстаршина зв’язкової чоти М. Костило: "Побратим Хемера, колись розказував мені про коня, який ходив самопас поміж вояками і ніколи не наступив на нікого, але був ще другий кінь (шкапою його звали), який ходив собі поміж людей та гриз суху траву, був дуже худий, бо ніхто його не годував, мабуть, нікому він не був потрібний. Аж одного дня всі зауважили маленькі кусники м’яса і мимоволі почали розглядатися, де "шкапа", що з нею сталося? Відповіді не було, але перші, що одержали суп, почали весело іржати. Всі їли, ніхто не противився, бо ліпшого не було. Так пропав другий кінь". (П. 22. Архів).

Проблема харчування могла закінчитись катастрофічно, але знайдена швайцарська шоколяда і рибні консерви в одному із вагонів панцерника, про якого ішла мова, були єдиною великою допомогою в перебутті голодових днів.

Комунікаційний зв’язок перестав існувати і не було вже з ким його вдержувати. Штаб Бриґади не мав приміщення і перестав діяти, фронтові старшини порозумілися між собою тільки з допомогою зв’язкових. Після присяги Дивізії німці перестали опікуватись нею, а головно Другою Бриґадою, бо вона була частиною УНА. І так вона опинилася на першій фронтовій лінії без нічийого призначення та необхідного виряду. Одним словом, опинилася в злому місці і в злий час, і не було кому поскаржитись. Вояки Бриґади, за інстинктом самозбереження, без наказу, самі поділилися на малі групи зі старшинами чи підстаршинами і дбали самі за себе. Не маючи найменшого приготування чи вишколу до вуличних боїв, силою обставин вони були змушені прийняти такий бій на чужому терені, в чужому місті не тільки з частинами реґулярної армії, але також з ворожим різнонаціональним цивільним елементом, яке в різний спосіб допомагало наступаючій армії.

Німецькі відділи, в залежності від старшин, кидали зброю та цілими сотнями ішли в полон, кажучи: "Полон не буде гірший смерти". Для українського вояка ситуація була зовсім відмінна, він мав різний вибір смерти і, мабуть, тільки смерти: міг умерти на полі бою, прийняти смертельні тортури з рук КҐБ, сконати голодовою смертю в таборах праці, або потонути в трясовині, якщо задумає втікати одинцем. Щоб пробитися через збройну ворожу заставу, не вистачало, ані людських сил, ані потрібної зброї. Було очевидно, що доля кожному рішила його призначення, і хто скоріше те зрозумів й погодився з нею, йому було легше діяти, боротись чи вмирати.

Про свої особисті переживання в цих боях, вістун Химера пише: "Наш курінь відійшов на позицію до міста Бранденбурґу і наша сотня заквартирувала в бараках, де перед тим жили робітники. Зараз на другий день, ми почали копати окопи повздовж залізничної лінії. Часом надокучали совєтські винищувачі, але на щастя великих жертв не було.

В другій половині квітня, совєтські війська прорвали ліве крило фронту, де тримав німецький вермахт, і ми були змушені відступити до других окопів, що заздалегіть були приготовані і, то майже під самими будинками міста.

Тут ми мали зайвий клопіт з німецькими "цивілями", бо чомусь кидали на нас камінням. Певно хотіли піднести наш настрій, часом так докучливо, що ми були змушенні втихомирювати "їх по свойому".

Згодом, почалося правдиве пекло вуличних боїв. Рвалися міни, гарматні стрільна, дим, сморід, та клекіт кулеметів, а грузи і каміння звалених будинків присипали вже навіки наших вояків. Ми втратили зв’язок, із штабом та старшинами і, в недовзі команду перебрали німці.

Моя сотня була зовсім розбита. Багато друзів полягло в тих боях, я сам був легко ранений і німецькі санітари з чудом доставили мене до шпиталю в місточко Ґентин. Хоч рана ще не була загоєна, але за щастям мені вдалося перейти ріку Ельбу і піти дальше на захід. Будучи вже на тій стороні, я сам мусів давати собі раду.

Тепер, пригадуючи ті несамовиті часи, мов в калейдископі бачу пробігаючих друзів, зриви гранат, пошматовані молоді тіла падали на бруківку і стікали кров'ю по грузах Бранденбурґа. Скільки–то нашої братви–друзів лишилося заваленими, понівеченими в руїнах того міста, хіба може знає один Господь. А треба було б якимось способом віднайти їхні поховання та справити їм відповідні могили.

На кінець, коли хтось з друзів знав або знає кулеметника Водаудв, то йому дійсно варто потиснути руку й сказати: – Ти друже свій обов'язок виконав"!

(П. 36 спомин в архіві).

Бої, як день так і ніч, провадилися на вулицях міста, по домах і сутеринах, і цього навіть для найсильнішої людської психіки тяжко було витримати. При чому безперервно докучали російські "частушки", передавані гучномовцями з берега каналу Гафе: "Брати українці, за кого ви змагаєтеся тут, на чужині, на вас чекає "родіна, батько Сталін і праця коло рідної хати на весні". Щоб не бути монотонними, вони зміняли текст, перед першим травнем, наприклад, він звучав так: "Готуйтесь на смерть, бо вогнем спалимо вас, зрадники родіни". І дійсно, вже в ранніх годинах першого травня замовкли гучномовці, але голосніше заговорили артилерія і "катюші". На відсіч не було зброї, тільки треба було зберегти життя та чекати, хто переживе канонаду.

Совєти знали, що Гітлер вже не живе, що війні кінець як не сьогодні, то завтра, але ворогів дальше треба убивати, так багато, як тільки можна, щоб тільки дешевим коштом, тому не висилали більше танків, а нищили все артилерією. В часі короткого затишшя на зміну артилерії приходили гучномовці. "Здавалося, що час став на місці, і ти живеш у вічності", – оповідав очевидець. Брак води, голод та безмежна втома, яка робила все байдужим, безвартісним, тільки смерть ставала натомість привабливою.

По довшій стрілянині, в східній частині міста Бранденбурґу, в ранніх годинах, 8 травня, пролетіла непідтверджена вістка: прорив, прорив на Захід! В таких умовах подібні вістки часто зроджуються, а ще скоріше пропадають, так і цим разом – ніхто не трактував почутого поважно. Але й справді, по якомусь часі вбігали до міста в російських уніформах молоді хлопці, голосним криком оголошували про свою перемогу. Чи то уява, чи підступ, чи правда? Відразу важко було розібрати, аж поки оточені вояки побачили на рукавах своїх спасителів виразні нашивки: на жовто–синіх щитиках тризуб та три літери – УВВ /Українське Визвольне Військо/. Не дасться описати тієї картини, як одні вояки кричали, а інші плакали з радости і відчаю. В зморене тіло вступив новий дух, надія на життя, навіть голод не був уже такий страшний.

На короткій зупинці один із старшин голосно заговорив українською мовою: "Наші три батальйони прийшли вам на підмогу, ми прорвали заставу й маємо харчі для вас, спішіть, скоро до відступу". То були, мабуть, найбільш милозвучні слова для вояків Бриґади, які коли–небудь чули вони перед тим.

Хто був тим "духом", що постарався про допомогу, важко було устійнити. Казали вояки, що то мусів бути майор Пітулей, бо вже кілька днів ніхто його не бачив. Пізнше стало відомо, що майор Пітулей з групою вояків якось дістався поза місто до головної дороги, якою проходили непроглядні колони війська до Ельби. І мабуть, тут йому вдалось зорганізувати цю допомогу. Щоб так скоро забрати людей з вуличних боїв, – то просто немислимо. Тому впродовж цілого дня ішли важкі бої за вдержання прориву для можливости вийти всім з оточення, та, на жаль, багатьом не пощастило. Німецькі відділи залишали все і навіть під градом куль спішили через прорив, щоб тільки скоріше до Ельби.

Під вечір, чудом вирвані з пащі смерти, голодні, виснажені і брудні, але звільнені вояки з трудом пробивалися на південний захід, в напрямку до ріки Ельби.

Через сім днів після смерти Гітлера Німеччина скапітулювала. Це сталося 7 травня 1945, року о 2.41 ранку. Документ підписано в маленькій червоній шопі, де знаходилася головна квартира головнокомандуючого генерала Айзенгавера. Генерал Бейдел Смит підписав зі сторони альянтів й генерал Іван Суслопаров – з совєтської сторони, адмірал Фрайдебурґ і генерал Йодель – з німецької сторони. Час абсолютного припинення всіх воєнних дій мав наступити з 8 на 9 травня, о годині 0.1 хвилина.

За дозволом альянтів, ген. Йодель в своєму слові прохав усіх переможців війни, щоб були щедрими для підданого війська. Та всі договори чи домовлення є стільки варті, як той папір, на якому вони були писані. Вже проминув день після підписання німецької капітуляції, а Друга Бриґада все ще перебувала в боях, і дальше ніхто не знав, що діється і куди веде її доля.

Мабуть, жодний мистець слова не зумів би передати переживань тих людей, котрі, вийшовши з оточення, після цілой ночі приспішеного маршу зупинилися перед німецькою заставою, озброєною важкою зброєю. Усіх вояків зігнали на нову фронтову лінію. Розтащовані відділи німецьких СС–ів дали ясно до зрозуміння, що тут не було вибору: коли не підеш – куля тут, а підеш – куля там, а може ще якось і врятуєшся. Отож, вибір для всіх був один. Хто не мав уже зброї, тут її одержав знову.

З усіх чуток, що кружляли роєм, одна була правдоподібною: в маленькому селі на південний захід від Ґісен, перед Гогензіден, поблизу Ельби, залишилась дружина високого чиновника чи сам чиновник, і треба було визволяти. Важко повірити в безмежність людської жорстокости. СС знали, що то вже по капітуляції, про що ніхто не знав з Бриґади, проте вони поставили людей на очевидну смерть. Якби письменникові треба було б описати вигляд пекла, то він мусів би побачити цю картину.

Без жодного відпочинку і харчів, в дуже ранніх годинах, 9 травня, невисокий, ще молодий сосновий ліс прикривав тіні наступаючих людоподібних істот, які, вирвавшись вночі із смертної пащі та переживши страшні вуличні бої, опинились в ситуації безвихідности, і тільки щастя рішає між життям і смертю. Переможці війни, озлоблені зламанням капітуляційних угод, про які вони з певністю знали, нищівними засобами зустріли тіні наступаючих. Вистрілюючим полум'ям і фосфорними бомбами, вони запалили цей ліс позаду наступаючих, а спереду засипали градом куль, які мішали людські тіла з землею. Сосна горить скоро, і в клубах вогню і диму, хто не вмер від кулі, то в нестерпній горячі душився від диму. В корчах смерти задні ряди розгніваних вояків обернули скорострілі на СС–ів, які повернули свою важку бортову зброю на наступаючих, що у висліді створило одну надлюдську масакру, якої сам люципер не придумав би.

"Недалеко мене – крик раненого вояка: "Рятуйте, рятуйте", був такий розпучливо благальний, що без надуми я підліз до нього, лежачи, перекинув його на свої плечі і поплазував до краю ще негоріючого лісу. На моє велике здивування, на доріжці поблизу лісу стояли два санітарні вози з червоними хрестами, до яких німецькі вояки вкидали ранених німецьких і українських вояків, а на землі стогнали в болях ще кілька десятків ранених і попалених. Як то пояснити, тіж самі німецькі вояки, що в цьому самому лісі, вбивають живих вояків, а тут забирають ранених лікувати. Мовчки поклавши свого "пацієнта" біля ранених, я впізнав лице знайомого підстаршини Поцілуйка. Він був вже непритомний, але ще живий. Завдяки цьому випадкові я врятував своє життя, бо ніхто не давав більше наказу, що робити, то я враз з німецькими вояками по великих труднощах і перешкодах таки добився до Ельби. Поцілуйко поборов смерть, а по 5–ох роках довідався, як він вийшов з лісу". (Спомин – Яноша).

В пополудневих годинах все затихло, десятки акрів лісу горіли однією високою полум'яною свічкою великої перемоги живих над мертвими. Тільки за Провидінням Божим небагатьом пощастило вийти з цього пекла, щоб засвідчити перед світом та історією про завдану ще одну рану українському народові в змагу за його незалежність.

Спалені тіла в лісовому вогні є першою повоєнною перемогою поневолених вояків над поневоленими, які не по своїй волі зійшлись тут, далеко–далеко від рідної землі, щоб продовжувати віково–історичну традицію нищення.

У відблиску заходного сонця у воді Ельби прокрадались хмаринки тіней догоряючого лісу, в якому навіки заснули чиїсь дорогі діти – квіти української землі.

Час заморозив згадані картини в непорушність, вони не старіються, не бліднуть, і так незрушні очікують людського оживлення, щоб хоч в пам'яті, як не їм самим, знайти притулок між рідними на рідній землі. Тож замість могил і хрестів, яких не знаємо де покласти, нехай ця згадка буде вічною пам'яткою про всіх тих, хто з любови до рідної Батьківщини віддали своє життя далеко–далеко від рідної землі.

Скільки народу з тих багатьох тисяч потрапило на Захід, скільки забрано в полон, а скільки полягло на полі бою, того ніхто не знає. В тому часі такої статистики чи

інформацій із Східної Німеччини не можна було дістати. Два старшини написали листи з Сибіру до родини через Червоний Хрест, але відписані листи, поверталися назад з написом: "Адреса невідома", тому неможливо було з ними нав'язати контакт. Очевидці твердили, що між полоненими, яким не вдалось перейти на захід, було багато українців. Яка доля їх стрінула, нема найменших відомостей. "New York Times", з 24 вересня 1992 року, повідомив, що біля Бранденбурґу відкрито кільканадцять спільних могил, які начислюють близько 13 тисяч зголодованих і помордованих трупів із сорокових років. Не виключено, що між ними були полонені зі Бриґади Другої Дивізії, УВВ та інші.

Історичний шлях існування Другої Дивізії короткий, зате шлях її вояцтва дуже довгий, багатогранний та важкий, для багатьох він закінчився разом з історією Дивізії в кінці Другої світової війни.

Ми свідомі того, що читач не знайде вичерпної відповіді на всі питання, що стосуються до того часу, бо не всі дії ще відомі. Саме тому головним завданням цієї праці є – спонукати всіх, ще живих, свідків того часу, їх родини, всіх тих, хто зберіг рукописні спомини, знімки та інші матеріяли, віддати їх історикам чи комбатантським організаціям, або до "Бюлетеню" Об'єднання Вояків і Приятелів Другої Дивізії УНА, які могли б хоч частково відтворити мозаїчний образ складу УНА та її дії.

Українська Національна Армія не складалася з однієї дивізії, як деякі люди це пояснюють, бо одна дивізія не може бути армією. Вже від першого дня свого існування, 12 березня 1945 року, УНА мала охоплювати більше, як чверть мільйона озброєного українського вояцтва: Перша Українська Дивізія під командою ген. Фрайтаґа – 13 тисяч вояків, Друга Дивізія під командою ген. П. Дяченка, включно з бриґадою майора В. Пітулея – 7.500 вояків, Вільне Козацтво полк. П. Терещенка – 700 вояків, 281 Запасна бриґада в Данії – 5.000

вояків, бриґада отамана Бульби Боровця – 400 вояків, два піхотні полки в Бельґії і Голяндії – 2.500 вояків, Українське Визвольне Військо – 80.000 вояків, та всіх вояків українців, підлеглих "Оберкомандо дес Герес, "було біля 200.000, одначе, через брак часу всіх не переведено в склад УНА. Чому і чия це вина, що так сталося, ми розглянемо в іншому у розділі.

Бої в лісі.

ВІДМІННОСТІ МІЖ ПЕРШОЮ І ДРУГОЮ ДИВІЗІЯМИ УНА ТА ЇХ ПРИЧИНИ

Як уже було згадано раніше, в УНА, крім обох Дивізій, були інші різні формації, доля яких також закінчилась незавидно, але це питання не є в засягу цієї праці.

Зараз ми зупинимося над питанням відмінностей та їх причин між обома дивізіями, бо через брак документальних інформацій часто виринають різні непотрібні непорозуміння, які давно вже треба було вияснити.

Чи була різниця між Першою і Другою Дивізіями Української Національної Армії? Так, була, і то велика. Вони різнилися між собою під кожним оглядом, не буде помилкою, коли скажемо, що, крім спільної назви, нічого більше не було. Для кращого зрозуміння цих відмінностей між обома Дивізіями, треба перше проаналізувати їх причини, які мають широке політичне підґрунтя.

Як нам відомо, що в наслідок ідеологічних різниць і непорозумінь 9 лютого 1940 року наступив поділ ОУН, на дві фракції: революційну ОУН під проводом Степана Бандери, і другу, більш поміркoвану ОУН, під проводом полк. Андрія Мельника, що було великим ударом для успішного розвитку дальших процесів боротьби.

З вибухом німецько–російської війни 22 червня 1941 року, рішенням революційного Проводу ОУН Бандери 30 червня 1941 року у Львові, проголошено Акт Відновлення Української Держави. Заскочені і озлоблені німці, через 5 днів арештували провідника С. Бандеру, майже весь новостворений Уряд та багато членства. Решта членства, що залишилась на волі, зактивізувала проти німців підпільну боротьбу за повну свободу і незалежність самостійної України.

Друга фракція ОУН полк. А. Мельника, яка не взяла участи в пороголошенні незалежности, була згідна без попередніх умов включитись у боротьбу з німцями проти комунізму. Про це говорить полк. А. Мельник до Гітлера в листі від 6 липня 1940: "Ми, старі борці за свободу у 1918–21 роках, просимо чести для нас і нашої молоді взяти участь у хрестовому поході проти більшовицького варварства... Ми хотіли б мати змогу, разом з легіонами Європи, іти пліч – о – пліч з нашим визволителем, німецьким вермахтом, і мати змогу створити з цією метою українське збройне формування". (П. 23, ст.123).

Різниця поглядів, і сам поділ скоро поширилися в народі, що завдало великої шкоди, як процесам змагань за незалежність, так і політичному та суспільно–громадському житті.

Стосовно питань відмінности між Дивізіями, то тут немає мови про різницю суто мілітарного характеру чи військових спроможностей. Ні! Свідомо чи несвідомо, одні вояки стали суб'єктом політичної гри, інші впали жертвою створеного ворогами територіяльного поділу. Питання причинности в цілому є дуже складне, а щоб дати хоч наближену відповідь, ми мусимо порушити багато додаткових питань.

Обидві Дивізії створені в різних часах, за інших обставин, з різним військовим вишколом та іншим досвідом. Про Першу Дивізію написано дуже багато праць, статтей та спогадів, тому не будемо детально її розглядати, а зупинимося тільки на тому, чим в принципі різниться вона в діях чи характері від Другої Дивізії.

Втрати під Сталінградом отямили німців, і вони шукали до помочі чужих рук. За дозволом Гітлера і Гіммлера, з ініціятиви губернатора Галичини д–ра Вехтера та з допомогою голови Українського Центрального Комітету д–ра В. Кубійовича, в липні 1943 року почато організацію і набір добровольців до Стрілецької Дивізії "Галичина". З початком творення Дивізії, починається і поглиблюється одна з головних причин поділу, яка з бігом часу переростає в народі в суперницький змаг, який і до сьогодні оцінюють люди по–різному.

Процес творення Дивізії проходив нелегко, д–ві Вехтерові, прихильникові ідеї творення чужинецьких армій, потрібно було рік часу щоб переконати Гітлера і Гіммлера в потребі створення Дивізії. Оскільки Галичину було прилучено до Генерального Губернаторства, Гіммлер у своїй згоді зробив застереження, що добровольцями можуть бути тільки уродженці Галичини. Це було одним із численних ворожих плянів – створити внутрішній поділ і ворожнечу. І це стало однією з найголовніших відмінностей, що відрізняла Першу Дивізію від Другої та інших формацій.

Завдяки пропаґандивним закликам до молоді, як "Вступайте в ряди до Української Армії!", німцям вдалося завербувати 80 тисяч української молоді. Про це також пише Роджер Дж. Бендер у своїй праці. (П. 1, ст. 23. Зголошеної молоді було досить, щоб створити 5–6 дивізій, але обережні і недовірливі німці дозволили тільки на одну дивізію з 13 тисяч, а з решти людей створили "Шутцполіційні" курені, та для власної безпеки, розмістили в різних місцевостях, далеко одні від других. Відносно цього набору, проводом ОУН було видано Звернення до народу, в якому говорилось, що до служби в дивізії повинні зголошуватись тільки ті, що мусять іти з якихось причин, всі ж інші повинні залишитись, бо буде потрібно ще багато людей до служби в УПА. Таке рішення було мудрим, і воно виправдало себе після невдалого бою під Бродами, коли добре вишколені вояки Дивізії великими групами переходили до УПА.

Створена Стрілецька Дивізія "Галичина" складалася в більших відсотках з німецьких старшин і підстаршин, включно з її командиром ген. Ф. Фрайтаґом. Зовнішно вона мала німецький вигляд, зате характер і вояцький дух був суто українським і таким залишився до кінця існування Дивізії. Зрозуміло, що такі відносини між німцями й українцями напружували внутрішню атмосферу. Згідно зі своїми плянами, як було згадано на початку, Гітлер хотів ділити і нищити підкорені народи, а головно слов'ян.

З видуманими територіяльними претенсіями, без нічиєї згоди, німці прилучили Галичину до Генерального Губернаторства, а східні землі України назвали Райскомісаріят Україна. Їхнім прицілом було, поділити населення України і створити між ним ворожнечу для взаємного поборювання , що дало б їм причину до правного нищення неспокійного і непокірного населення. В дійсности це була тільки пропаґандивна видумка, бо всі – як східні так і західні українці – були однаково трактовані і нищені. Німці поводились брутально і жорстоко з всіма людьми, однаково вивозили їх на невільничу працю до Німеччини та використовували їх на всі потрібні їм послуги.

До певної міри, їх ціль була досягнута, бо між слабшими людьми цей поділ створив підсвідому ворожнечу, яка нездорово впливала на дружність чи співпрацю громадян тої самої країни. В цьому також допомогли доконані совєтською окупацією в 1939–41 роках злочинства, які були тільки підсиленням гніву галичан до всього, що було совєтське. Брак взаємного зрозуміння та пошанування, як побачимо пізніше, позначується як у праці, в суспільно–громадському секторі, так і в співдружності вояцького життя.

Вертаючись до порівняльної аналізи різниць, як організаційного, так і вишкільного характеру обох Дивізій, можна прийти до висновку, що Друга Дивізія має зовсім інше історичне підложжя, ніж Перша. Молоді добровольці, які зголосилися до Першої Дивізії, були майже того самого віку, з тих самих повітів – знайомі між собою, а то й споріднені, не служили ніколи у війську, мріяли про геройські подвиги, бажали стати спадкоємцями слави Січових Стрільців та першунами відбудови Української держави.

Організація вояків чи формування Другої Дивізії відбулося півтора року пізніше від Першої, вояки не прийшли сюди, як рекрути–новобранці, а радше були людьми з військовим досвідом. Правда, вони також – добровольці, але більшість з них вже в дозрілому віці, деякі вже мали великий військовий досвід та воєнне пережиття. Одні перейшли полон, заглядаючи голодовій смерті в очі, а інші вже кількакратно вирвались з пащі смерти, а зараз, з'єднані однією ідеєю служити в своїй українській Армії, потребам свого народу і відбудові своєї держави, уважають свою службу не тільки обов'язком але й конечністю.

З приходом до УНА, позбувшись німецьких зверхників з їх командами, у вояків Другої Дивізії відновився український дух та почала відживати придушена національна гордість. Зрозуміло, що такої дружности чи співжиття, як це було в Першій Дивізії, тут не могло бути, бо це були різні люди з усіх закутків України, і на це потрібно було більше часу. Та найважливіше, про УНА і Другу Дивізію, зорганізовану за кордоном, народ України нічого не знав та в нічому не міг вже допомогти. Зате уряд ворожої влади в Україні інформував своїх жителів про вояків УНА в найбільш обридливий спосіб, як про запроданих злочинців.

На відміну від них, вояки Першої Дивізії, хоч не були вдоволені ані своєю тодішньою назвою, ані їх трактуванням німцями, перейшли повний реґулярний військовий вишкіл, для всіх однаковий, як це було потрібно до готовости бойового стану. Може, збройно Дивізія не була вивінувана найліпше в цю пору, але все краще, як котра–небудь українська формація в той час. У Першій Дивізії був ще один великий позитив, якого ніхто інший не мав, а саме, тогочасна цивільна українська адміністрація, як і політичні провідники, виявили дуже велике зацікавлення Дивізією і старалися всіма засобами допомогти їй як морально, так і матеріяльно від першого дня її створення до кінця війни та виходу її вояків з полону.

Своїм зверхнім ставленням німці не принизили моральних почувань українського вояцтва, а то й навпаки, така поведінка зміцнювала вояцьку поставу, додавала сил і відваги до рішучости й відстоювання своїх прав. Це зміцнювало їхні дружні зв'язки, плекало взаємне довір'я та родинну атмосферу, що в сукупності було незмірною силою Дивізії, що також знали і розуміли німці. Завдяки згаданим прикметам та великій допомозі із зовні, мабуть , із усіх збройних сил Німеччини, одинока Перша Дивізія, і Білоруська, не тільки в цілості пережили важкі воєнні дні, а також перебули тяжкі дні полону. Цього не можна сказати про вояків Другої Дивізії та всіх інших формацій.

Життя звільнених з полону дивізійників повільно нормалізувалось, але не було легко після всього пережитого цій молоді, що розминулася з своїми мріями, миритись з непривітною чужиною, поділяти долю вигнанців. Зрозуміло, що ситуація вояків Першої Дивізії не була завидною, але незмірно трагічнішою, а навіть катастрофальною була ситуація і кінець вояків Другої Дивізії. Причин такої ситуації будуть шукати історики, а ми можемо тільки додати, що до певної міри був недогляд команди Штабу УНА та деяких старшин, що не приготовили людей до неминучої поразки. В цьому відношенні виправдання для них нема, що вони не знали, бо якщо забезпечили буття одним, то треба було подбати і про других. Через несправедливе трактування всіх однаково,

тільки мала частина УНА знайшла опіку і притулок, а переважна більшість була полишена на ласку долі. І прийняла її, як було суджено.

Прославлювання чи вивищування нашими провідниками одних вояків більше за других тільки посилювало різницю та було великою невиправданою помилкою, яка поглиблювала в народі непорозуміння, обурення, а навіть ненависть. То не було жодним позитивом ґльорифікувати одну дивізію ані тоді, ані пізніше, бо як мало почуватися решта української молоді, що мали думати сотні тисяч українських вояків Червоної армії, що з не власної волі опинилася поза кордонами своєї батьківщини.

Врешті – решт, чим були гірші ті 65 тисяч, що зголосилися до тієї самої Дивізії, а їх, проти власної волі, приділено до інших формацій? Тут іде мова про добровольців, які зголосилися до дивізії та були ввесь час у службі. Чому про них немає згадки, що з ними сталося? Тільки для вияснення: ми всі вживаємо слово "добровольці", чи дійсно вони були добровольці в тому часі? Ні, вони не мали виходу: треба розуміти, що в часі німецької окупації слово "доброволець" мало подвійне значення: або підеш "добровільно", або силою заберуть. Отже, бранець взагалі вже вибору не мав. Зайвим буде доказувати, що молодій людині скоріше заімпонує кріс, ніж лопата в службі Баудінсту. Тим більше, що зброя дає молодій людині почуття гордости чи вищости, що часто з нею лишається на все життя.

Розглядаючи ці складні питання з перспективи п'ятдесятирічного часу, зараз вони виглядають інакше, ніж тоді, тому треба їх розуміти і сприймати як незалежні від нас явища, створені для чужої користи. Пляновані процеси окупаційних властей порізнити людей і створити міжтериторіяльну чи політичну ворожнечу, дали їм бажаний успіх. Впливи ворожих сил викарбували в людей психологічне тавро – в деяких більше, а в деяких менше – яке, крім певного вольового зусилля, ніщо усунути не може.

Наприклад, Січовики Карпатської України 50 років тому проливали свою кров в боях з мадярами за волю і незалежність українського народу, а деякі їх брати за кордоном ще й дотепер називають себе русинами, і не хочуть чути, що вони українці. Або, в очах багатьох братів із східних земель України кожний галичанин – як не нацист, то "зрадник родіни", і для галичан, навпаки, кожний із східної України, то "східняк" або комуніст, що було неправдою і великою несправедливістю.

Така виважена ворожа вигадка, проникнувши в усі прошарки народних мас, досягнула також і вояцьких рядів, з своєрідним приділом розчарувань та дозою вояцького упокорення.

Дозволений перехід Першої Дивізії в англійський полон ще раз підкреслив різницю між обома дивізіями, яку кожний інтерпретує по-своєму, і яку нелегко буде вирівнати.

Одначе, завдяки найціннішій прикметі, даній людині Богом – забуттю, вона уціліла і перетривала вікові голгофтні терпіння. Тому треба вірити, що всі помилки і різниці також не будуть вічними. Мимоволі виринає питання, що спільного мають ці думки до вояцтва чи згаданих відмінностей між дивізіями? Мають, і багато, бо вони змушують нас шукати забутої правди про українське вояцтво, а тимсамим заглянути до присипаної порохом часу нашої пам'яти.

Чи ми хочемо вірити, чи ні, хоч Україна не виповідала нікому війни, але Друга світова війна почалась за ї природні багатства, і її тереторії, тому, потерпів у ній найбільше таки наш народ. Коли беремо під увагу чисельний стан країни, то за найновішими даними в праці

Володимира Косика "Україна під час Другої Світової Війни", пропорційно Україна зазнала більше втрат, ніж Росія.

Загальна сума жертв цієї війни виносила 50, мільйонів з того совєтські втрати становили понад 20 мільйонів; дані стосовно України: 5,5 мільйонів цивільних жертв, 2,5 мільйонів загиблих на фронтах, разом 8 мільйонів. Тут не є враховані 2,2 мільйонів депортованих робітників до Німеччини та багато інших втрат, що сягають майже 14 мільйонів. Ці цифри відносяться до часу Другої світової війни, що тривала для світу 5 літ, а для України – 10 років. Коли б з України забрати лише шість річників до служби, тобто лише 5 відсотків з сорока мільйонів населення, то за цей проміжок часу було б понад 2 мільйони в службі і на фронті. Це дуже скупі і заокруглені цифри. Якщо в 1939 році почався набір від 20-річних і з кожним річним добором додатково рекрутувався новий річник, аж до 1945 року, і коли їх затримано в службі продовж цілої війни, то число 2 мільйони зростає пропорційно до числа літ.

Коли робити підрахунки за ключем 10-річної війни та додати втрати вбитих і вивезених, то загальний вислід буде цілковито інший. Його, може, колись збалянсують майбутні історики. Щонайважливіше, не забуваймо, що згадані призовники від 1920 до 1925 року, в 1933 році були дітьми віком від 8 до 14 років – молодий цвіт України, що чудом вирвався з пащі голодової смерти. Тут не може бути помилки ані жодних припущень: засуджений Москвою на смерть ввесь народ терпів і вмирав голодовою смертю, тільки Боже Провидіння зберегло сильніших. Чи можна повірити, щоб вояки, котрі пережили страшний голодомор, могли захищати ту владу, яка вчора заморила голодом їх батьків та родини? Чи можна їх судити за відкинення зброї, в надії розказати "культурному " Заходові про кривди їх народу? На жаль, ніхто не хотів вглибитися в їх трагічне становище тоді, і ледве чи хто–небудь колись їх зрозуміє.

З живучим гнівом і присягою пімсти в серці вони, при першій нагоді, добровільно кидають зброю, підносять руки, щоб розповісти "культурним европейцям" про страшну долю свого народу. Не знаючи, що прикритий брунатною маскою німецький звір не є ліпший, ніж червоний, якого вони лишили. Яка іронія – пережити створений Москвою голодомор, добровільно скласти зброю, щоб таки голодовою і мученицькою смертю померти в німецьких таборах полонених. Голодова смерть давала подвійну користь німцям. Для них буде більше хліба, і не треба затрачати набоїв на нищення слов'ян.

Хоч, як бачимо, люди обох Дивізій мають зовсім інше минуле, інший світогляд, іншу політичну підготовку, а все ж таки, ідеологічні стремління в них були однакові.

Треба признати, що за німецьким прикладом, здисциплінованість і карність Першої Дивізії могли бути тільки прикладом для Другої. Якщо взяти, наприклад, Дивізію після боїв під Бродами, то є подив, що при такому великому поповненню вже іншими людьми, Дивізія зуміла зберегти свою ідентичність та з умілістю засимілювати новоприбулих вояків.

Дальша різниця була в тому, що створення УНА та рівночасно Другої Дивізії наступило вже пізно, під кінець війни, вояки Першої Дивізії, що стояли в Австрії, інші в Чехо–Словаччині чи Німеччині – не мали ані контакту, ані нагоди між собою зустрічатись. То і не дивно, що вони не знали про існування Другої Дивізії. Люди Другої Дивізії знали про існування Першої, бо вона вже існувала більше року, що також є одною з причин спільних непорозумінь. Ще один важливий фактор – коротке знайомство зібраних вояків з різних формацій не дало їм нагоди створити між

собою дійсну приязнь та тісні зв'язки, як це було в Першій Дивізії, що досить неґативно відбилось в часі боїв Другої Дивізії, коли вони поодинці чи малими групами залишали окопи, не дбаючи про інших своїх друзів. Не можна поминути також територіяльного впливу на життя обох Дивізій, коли в складі Першої було 80 відсотків вояків зі Західної України, а в Другій більше, ніж 80 відсотків із Східних земель України. Переважно то були вояки з Червоної армії, а це зроджувало в інших вояків безпідставне недовір'я.

Таких перебіжчиків, що не хотіли воювати чи вмирати за російську імперію, було багато, бо ніхто з них не вірив, що ця імперія переживе війну. Їхня надія і віра в справедливу перемогу не здійснилася. Ворогів було кругом повно, а приятелів і помочі не було ніде. Чому українські провідники, як цивільні, так військові, які шукали контактів з альянтами, щоб зберегти українське вояцтво від російського полону, про нікого іншого, крім Першої Дивізії, не вели мови? Чому тільки одна дивізія, чому не всі чверть мільйона вояцтва? Питання просте, але відповідь складна. Завдяки статусові громадянства союзної альянтам Польщі, Перша Дивізія перебувала у вигіднішому становищі. Доповнена вже новими людьми, Дивізія втратила свій первісний вигляд. Число зголошених добровольців перейшло 80 тисяч, то ж силу дивізії тепер можна було подвоїти.

Очевидно, що фактів, і матеріялів про українську боротьбу було достатоно, але українці, як бездержавний народ, не мали ні дипломатичних ні праватних зв'язків зі Світом, щоб могти з'ясувати українську ситуацію. Україна не мала впливових приятелів на Заході, спроможних обороняти і заступати її інтереси. Західні дипломати взагалі слабо визнавалися в східно–европейській проблематиці. Саме через брак власної репрезентації, а головно в часі рішень щодо післявоєнної европейської стабільности, український народ, який дальше провадив боротьбу, не був потрактований належно урядами Заходу.

Ідею шукання контактів з альянтами українці запозичили у німців. Як знаємо тепер з архівних документів, німецька позакулісна дипломатія вже від початків 44-го року шукала якоїсь гонорової роз'язки для спричиненої Гітлером війни, в наслідок чого в липні 44 року змовники організували невдалий атентат на Гітлера, а відтак змова проти Гітлера досягнула найближчих його співробітників, включно з Гіммлером.

Чим ближче до кінця війни, тим більше актуалізувалася справа контакту з Заходом. Крім ген. Шандрука, який робив заходи через проф. Смаль Стоцького в Празі та через особисте знайомство з ген. Андерсоном, найбільше допомогли д-р Вехтер і д-р Арльт. Завдяки д-ві Вехтерові, Дивізію перекинуто зі Словаччини до Австрії, як рівнож через приватні знайомства справу Дивізії було дискутовано за кордоном. Крім інформування про Дивізію іноземних дипломатів, д-р Арльт, володіючи перфектно англійською мовою, написав меморандум для англійців з'ясовуючи, що є Дивізія, за що і проти кого вона бореться та чого сподівається від альянтів. Також д-р Вехтер прийшов з великою допомогою в 1945 році, коли розгніваний Гітлер наказав 4 квітня 1945 року роззброїти Дивізію і включити її до новоствореної 10-ої Панцерної Дивізії летунства. Одначе, за чиєюсь порадою, "15 квітня Гітлер змінив свою думку і Дивізію доповнено ще трьома тисячами люду, і переданои до УНА під команду ген. пор. Павла Шандрука." (П. 1, ст. 42).

Правдоподібно, що д-р Вехтер, або хтось з його приятелів, довідався про умови Ялтинського договору, згідно з яким колишні громадяни Польщі не будуть підлягати російській репатріяції. У цій ситуації для для

нього, як приятеля українців, буде добра нагода перейти разом з Дивізією на Захід. Немає сумніву, що д-р Вехтер і ген. Шандрук мали якісь домовлення в справі переходу, бо були зроблені всі необхідні заходи, щоб в означений час могли виїхати до Ваймару. Мабуть, не можна трактувати як випадок, що ген. Шандрук відвідав ген. фон Штравхіца в Цітав, й після переговорів і домовлення, 5 квітня передав Другу Дивізію під його командування. До тижня часу Перша Бриґада, з затриманням статусу незалежної одиниці, увійшла до складу Групи Армії Середнього фронту, яким командував фельдмаршал Шернер. Чому Другу Бриґаду без жодної опіки залишено в Бранденбурґу – про це ніякого протоколу чи згадки штабових офіцерів до цього часу не знайдено.

Після передачі Другої Дивізії під команду Штравхіца, два дні пізніше, 7 квітня, ген. Шандрук, в товаристві д-ра Вехтера і д-ра Арльта, подався в дорогу через Прагу до Ваймару. Дуже подібну історію про полк. Дяченка оповідає в своєму спомині адьютант Другої Бриґади Другої Дивізії В. Гончарук. "По розбиттю Бриґади,– каже Гончарук, – ми з полк. Дяченком і його дружиною доїхали до міста Ауссіґ на Чехах, звідки Полковник з дружиною вже піхотою прямував до Ваймару" (П.16,ст.65).

Чи то було пляново, чи тільки збіг обставин, але д-р Вехтер, д-р Арльт, ген. Шандрук і полк. Дяченко стрінулись у Ваймарі. Очевидно, не всі пляни реалізуються, як бажано, та все ж таки, хоч різними дорогами, вони всі потрапили на вільний західний континент за вийнятком д-ра Вехтера, який помер в 1948 році в італійському таборі інтернованих.

У наведених вище інформаціях помічаємо різницю в трактуванні: одні вояки нібито ліпші за інших. Помимо того, що ген. Шандрук одночасно організував Штаб і Друугу Дивізію, в якій серед старшин була велика

Наші здогади, що сталося з вояками, які пропали, виявляються правдивими. В історичному журналі "Багряними Шляхами" з 19 березня 1993 року Сергій Бутко, викладач Чернігівського педінституту, подає таку інформацію: "А в травні 45 року радянські каральні підрозділи провели велику операцію в чернігівських лісах проти українських повстанців. Проте всі групи зліквідувати не змогли. Вже 17 липня того ж року на залізничному перегоні Бахмач–Конотоп повстанці напали на ешелон, в якому везли з Німеччини колишніх радянських військовополонених. Поки ішла перестрілка з конвоєм, вони розбіглися". (П. 13, ст.51). Так, то був один щасливий випадок, з бігом часу їх буде більше.

У кінцевих висновках можна сказати, що комбатантські непорозуміння, спричинені хворобливою ревалізацією, не є унікальним явищем, й радше може бути трактоване своєрідним джерелом наснаги, притаманним усій спільноті, і може бути корисним, якщо не переходить своїх меж. Говорім ясно і відверто: дружної співпраці чи об'єднання між комбатантськими організаціями УНА ніколи не осягнуто, і то не з вини членства, а швидше з вини одиниць, заражених ревалізацією. Члени комбатантських організацій можуть мати різні ідеологічні переконання, але сама організація повинна зберігати абсолютну безпартійність. На жаль, в УНА вийшло навпаки, що не принесло жодних користей ні комбатантським організаціям, ані спільноті в цілому. Конкретно, члени чи симпатики ОУН ідеологічних переконань полк. А. Мельника, які були творцями й організаторами Першої Дивізії, засуджували Другу Дивізію за партійну приналежність до революційної ОУН С. Бандери. Насправді вояки обох Дивізій, попри різні політично–ідеологічні переконання, передусім були вояками–патріотами українськими, а не партійними. Зате більшість старшин Штабу, включно з командиром Дяченком, якщо не були членами – то симпатизували ОУН ідеології полк. А. Мельника. І хоч в початковій стадії організування УНА полк. Мельник повністю підтримував ідею творення УНА, то при кінці він її відтягнув. Коли С. Бандера, який не схвалював ідеї творення дивізії "Галичина", зараз, щоб рятувати вояцтво і Дивізію, вповні підтримав ідею творення УНА. Без сумніву, що в обох Дивізіях було відносно багато членів ОУН, але ідеологічні погляди чи переконання для них тоді були маловажними. Бо то були досвідчені і вибрані молоді патрійоти – авангард українського народу, для яких ідеї нації були вищі їх власного життя. Тому поняття ідеологічних різниць то була справа політичних проводів, і не мала великого впливу на тодішне вояцтво, яке, до речі, про ці справи тоді мало ще знало.

Тому правильніше буде сказати, що тоді менше партійний, а більше територіяльний фактор був ознакою відмінности. Це також себе не виправдало, бо з другим набором до Дивізії, після боїв під Бродами, вона перестала бути вже чисто галицькою.

Ці питання були настільки живі й актуальні після війни, що змусили ген. Шандрука, крім приватного листування, давати громадянству відповідь в своїх численних доповідях і статтях. Для прикладу, ми наведемо декілька таких листовних розмов з ориґінальних листів, копії яких зберігаються в архіві Другої Дивізії.

До Пана Майора В. Гладича
Начальника Штабу 2.У. Д.
Трентон, 11. 26, 1972 року.

Високоповажаний і Дорогий Пане Майоре!

кількість його приятелів, він не зробив жодних намагань забезпечити їх, як вчинив це стосовно Першої Дивізії. Перед нами всіма стоїть одне питання, на яке не знаходимо відповіді нівкого з компетентних ще живих свідків: чому ніде немає згадки, щоб хтось з Штабу УНА чи уряду УНК, або з тодішнього проводу робив заходи чи якісь старання, щоб допомогти тим всім іншим сотням тисяч вояків, які пропадали в розпуці, бо не мали, або не знали, до кого звернутися за порадою?

Правда, була коротка згадка в споминах ген. Шандрука, де він говорить про старання д-ра Вехтера і д-ра Арльта допомогти козацтву ген. Шкуро перейти з Першою Дивізією на Захід. Але ген. Шкуро в зустрічі з ген. Шандруком, 2 травня, дякуючи, відповів, що він із своїми людьми буде старатися сам перейти до Юґославії. Про долю козацтва є дуже детально праця Н. Толстого "Victims of Yalta", як англійці, в травні 1945 року, передали совєтам в Юденбурґу (Австрія) 45 тисяч козацтва разом з їхніми родинами, проти їхньої волі, між якими також були два генерали – П. Краснов і Шкуро, яких совєти в 1947 році повісили в Москві. Ця подія заслуговує на увагу тим, що свідчить про те, що були все таки деякі можливості дістатися на Захід, але не всі були використані. Тим більше, що в рядах УНА було багато вояків з тими самими правами статусу, яким користувалася Перша Дивізія.

Крім Першої Дивізії, англійці, навіть без переслухання, звільнили ще одну дивізію "Schutzkorps", яка в більшості складалася з білорусів. Табір їхнього перебування в Австрії став небесним пристановищем для російських військовиків і цивільних еміґрантів. На жаль, дуже мало використано права громадян Західної України, колишніх підданих Польщі, і тих, що себе за таких подавали, під якими можна було схоронити ще багато тисяч

як військових, так й цивільних людей. З прикрістю треба ствердити, що з двох мільйонів українців, вивезених на працю до Німеччини, відносно небагато врятувалось від репатріяції. Невдовзі по війні не було жодного українського проводу чи уряду, увесь народ підлягав окупаційним властям, з яких совєти відігравали першу ролю та мали домінуючу силу і голос. Перелякані, в паніці цивільні люди поповнювали самогубство, щоб не стати жертвою насильної репатріяції, хоч в багатьох таборах було ще досить місця, щоб там переховатися.

Коротко кажучи, війна закінчилася, але людські численні проблеми – в кого менші, в кого більші – дальше зростали і жили з народом. І так з бігом часу життя нормалізувалося, а разом з ним на базі старих зроджувалися нові ідеї, нові потреби як матеріяльного, так і духового порядку, які кожний сприймав по своїх спроможностях.

Тріюмфальний голос радости звільненої з полону Першої Дивізії, як вояків так і їх родин, підносив всіх на дусі. Існують такі припущення, що добродушна Англія, після звільнення німецьких полонених, потребуючи рук до праці, радо заповнила їх місця українськими вояками. З переходом до цивільного життя, початки були важкі. Але набута сила вояцької дружби за час служби і полону не кінчається, вона допомагає відбивати різні ворожі наклепи й атаки, а з виїздом за океан вояцтво творить станиці і продовжує свою працю. Почало появлятись все більше і більше їхніх праць, статтей та споминів з пережитих днів війни. Широкі змістом, деякі забарвлені партійно-політичним смаком, вони, може, й нетенденційно, але звеличують тільки одну дивізію, що, очевидно, заслоняє існування і пережиття всіх інших формацій, а тим самим посилює ріст призабутих уже старих відмінностей. Малі непорозуміння, доповнені плітками, У Вас є напевно те число В. К. в якому Ви спростовуєте пашквіль О. Городиського про 2–гу Дивізію. Є це число десь у мене, але як дуже важливе десь так заложив, що знайти не можу, або комусь "випозичив на короткий час". А треба і то зараз будьте ласкаві здійміть 4–5 копій Вашого вияснення та не відмовте мені якнайскоріше мені прислати. Ф. Кордуба пише, УНА складалася лише з одної Дивізії "Галичина" треба, що б Ви знову забрали слово. Д–р Дражньовський зі свого боку заповідає вияснення.

З правдивою пошаною до Вас Ваш П. Шандрук.

Другий лист. Трентон, 10, 7, 1977 року.

До Пана Голови ГУ Братства Вояків 1 УД УНА
Доктора Р. Дражньовського
Копія до пана Голови Об'єднання Вояків
2 УД Підполковника В. Гладича.

Дорогі Панове!

Напередодні скінчення життя довідуюся, що існують якісь непорозуміння та безпідставні взаємні закиди між деякими вояками обох Дивізій – бракує ще цього!

Я міг би виступити з вияснення значення в історії наших визвольних змагань обох Дивізій, але це могло б винести на публічний форум "нову незгоду".

Вважаю, що треба скінчити тихо і якнайскоріше цю справу – обидві Дивізії для мене однаково дорогі, бо складаються з українських патріотів. Вважаю, чи не було б добре зібратись у мене /в моєму стані здоров'я я рушатись не можу/ представникам обох Дивізій і справу зліквідувати, і тим дати мені можливість спокійно вмерти.

Доля 2 Дивізії скінчилась трагічно, можу думати, що тому, що я не був при ній, але доля моя і 1–ої Дивізії чи не могла б теж скінчитися трагічно разом зі мною? Прошу про це подумати.
Прошу все пам'ятати, що я був завжди і є соборником.

З глибокою пошаною
(власноручний підпис) П. Шандрук.

Наша замітка: майор Гладич одержав титул підполковника від ген. Шандрука вже на еміґрації, але він ним ніколи не користувався.

Лист на фірмовому папері.
СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ
ч.79. Інґольштат 25, 9, 1978 року.

Полковник ген. штабу
Василь Татарський
Голова СВУ в Німеччині.

До Бувшого Командуючого Армією УНА
Пана Генерал–полковника П. Шандрука.

Високоповажаний Пане Генерале!

В тижневику "Мета" за серпень 1978 рік надрукована стаття під заголовком "Активізуються колишні старшини і вояки 2–ої Дивізії УНА". У ній якийсь майор Гладич подає себе за начальника штабу тієї Дивізії. Я перший раз в житті чую про дивізію, якою командував покійний ген. Дяченко, бо мені відомо, що він командував лише протитанковою бриґадою. 23 квітня 1945 року Ви викликали мене до свого штабу і сказали мені, що призначуєте мене начальником штабу протитанкової бриґади, якою командує полк. Дяченко, і коли начальник Вашого штабу дав мені розказ на письмі, то я за пару годин вирушив в подорож. По приїзді до Праги я зголосився в СС штабі і мені там сказали, щоби я повертався назад до Штабу армії УНА, бо німецька, а в тому числі і бриґада, відступають на захід і що скоро всьому буде кінець. Отож в тому числі Бриґада не могла, а ще без Вашого наказу переорганізуватися в Дивізію, бо при відступі вона понесла великі втрати, а по друге, що не було в цьому ані потреби, ані відповідних умов".

Дальше слідують приватні справи, а під кінець він просить: прошу Вас, Пане Генерале, написати мені, як Ви дивитеся на цю справу. Я чув, що Ви хворієте, тому бажаю Вам виздоровлення.

З глибокою пошаною
В. Татарський полковник.

Коментарі до змісту і правопису цього листа є зайві, можна б тільки додати, що то є типовий приклад автора, про яких була згадка, як вони можуть історію натягнути до їх вподоби і потреби, коли нема ще опрацьованих історичних фактів.

Відповідь ген. Шандрука на лист полк. В. Татарського.
11. 6. 1978 року.

До Пана Генерального Штабу
Полковника В. Татарського.

Шановний Пане Полковнику!

Маю 90 літ і тяжко хорий. На листи вже 5–6 літ не відписую, бо руки не служать. Добре, що Ви звернулися безпосередньо до підполковника В. Гладича. Він не якийсь, а визначний штабовий організатор і бойовий старшина. Думаю, що маю право на оцінку здібностей старшини.

З пошаною П. Шандрук.
/підпис/

З уваги на зміст, ще один вартісний документ ген. П. Шандрука.

До 7. Крайового З'їзду Делеґатів Братства
Вояків 1 Української Дивізії Укр. Національної Армії.

Дорогі мені завжди Вояки!

В отих кількох словах мого привітання до вас я хотів би, щоб ви все пам'ятали засадничу, віками досвіду випробувану тезу, що військо служить обороні народу і держави. Напевно та теза не виключає права народу рішати про своє державне представництво, оскільки воно є патріотично–національне і не руйнує державницьких традицій народу. І напевно серед нас нема ані організацій, ані угруповань, які не служать інтересам народу. Але серед нас можуть бути приховані ворожі аґенти, що дуже вміло і підступно наставляють декого з нас на руїну нашої єдности через використання несвідомости тих людей, або є серед нас наші ж таки люди, що особисті інтереси того чи іншого порядку утотожнюють з інтересами загально–державними, не вміють чи не хотять підпорядкуватися. Мабуть, ті останні амбітники, є найбільше для нас небезпечні й перед ними треба стерегтися. Ворожих аґентів ми можемо скоріше розпізнати. Цілий ряд проблем нам треба розв'язати, передумайте їх добре, зробіть це в атмосфері взаємного довір'я і взаємного пошанування. Інакше піде на марне вся наша попередня конструктивна праця.

Як одну з тих проблем прошу взяти під увагу моє побажання, щоб обидві, себто 1 і 2 Дивізії УНА знайшлися в повній товариській злуці та встановили зовнішню емблему спільноти.

Не для мене на скраю могили то є потрібне, але для вас. Сучасна ситуація і перспектива того вимагають.

Бажаю вам, Дорогі Вояки, успіху, бажаю здоров'я вам і вашим родинам.

Ген. Штабу Генерал Полковник.
Павло Шандрук підпис.

В кожному листі й документі бачимо неприховану живучість згадуваних відмінностей та інтенсивні намагання ген. Шандрука полагодити їх і невтралізувати.

В статті "В ім'я Правди", поміщеній у журналі "Українське Козацтво", ген. Шандрук виступає з мирових позицій та в офензивному характері атакує непоправних впертюхів, радить повчитися розуму та вказує їм, де за ним шукати.

Ген. Штабу Генерал Павло Шандрук
Командир Української Національної
Армії.

В ІМ'Я ПРАВДИ

З нагоди Нового Року мимоволі залітають думки в минуле, а зокрема зупиняюся на тих недавніх ще моментах, коли ми були ще активними на полях боїв проти нашого і світового ворога – червоної Москви. Згадують славні епізоди з тієї боротьби та приходять думки про організованих її учасників–українських вояків. Такою великою нашою організованою силою за Другої світової війни була Українська Національна Армія, якої я мав честь бути командиром. І дивно мені стає, чому ще і тепер між нашими журналістами існують людці, які всякими способами стараються понижувати історичне значення УНА і її дії. Коли ж між тими людцями є й такі, що самі дезертирували від участи в боротьбі за волю України за тих часів, такі "журналісти", імени яких не варто згадувати, бо до тієї боротьби тоді й не придивлялися і не знають її славних епізодів, а тепер стараються зменшити склад нашої

історичної Армії УНА. Вони хоч тим хочуть фальшиво записати "для історії" і показати тим, мовляв, "непопулярність" бойового руху наших народних вояцьких мас в наставленню до УНА. Такі неправдиві дописи "виявляють", що УНА складалась, мовляв, лише з одної дивізії "Галичина" та що "з моїм приїздом до Дивізії нічого не змінилось".

Тому на порозі Нового Року, щоб Шановні Читачі знали й пам'ятали це, хочу для історичної правди спростувати бодай цю брехню і подаю наступне.

Українська Національна Армія з Другої світової війни складалася із двох дивізій – "Галичина" і "Вільна Україна", якою командував полковник Петро Дяченко /Див. "Вісті Комбатанта" Ч. 4 – 1972 р. ст. 8/ а, яка спочатку мала назву "Окрема Протипанцерна Бриґада УНА" /див. допис майора В. Гладича ч. 5 ВК за 1971 р. ст. 73–75/. Там же пише Роман Крохмалюк. Крім того, все докладно є описане в "Армс ов Валор" /моя праця/ та в ряді статтей різних авторів, зокрема полковника М. Ліщинського.

Можна мати анімазію у відношенні до мене, але не можна її мати відносно подій історичного всенаціонального значення, якою була УНА та її складові частини.

Крім згаданих двох дивізій, були запасні полки, один з них нараховував 5 тисяч чоловік під командою пол. Ф. Гудими, спадунова бригада отамана Б. Боровця, Українське Вільне Козацтво полк. П. Терещенка, протилітакова батерія та інші. Всі ці згадані формації підпорядковувалися Команді УНА телеграфічно або через радіо.

Другою неправдою є, що не вся Дивізія "Галичина" присягала на вірність Українському Народові та Українській Державі. Присягав резервовий полк; від полків, що тримали фронт, присягали зі зброєю репрезентаційні сотні. Хіба неук лише може думати, що полки, що стояли в окопах на фронті, могли опустити фронт. В тім випадку проявляється в такого

автора, що його імя не гідно назвати, його скритий жаль, що я знівечив присягу Гітлерові... Дуже міродайними є спогади поручника Р. Лазурка "На шляхах Европи". Треба їх читати.
Інший анімозит пише /Свобода 208 1974/
що не Папа Пій XII урятував Дивізію "Галичина" з полону в Ріміні, а Єпископ І. Бучко. Саме Єпископ Бучко у відповіді на лист ген. Шандрука пише до нього ("Вісті Братства", Німеччина, ч. 126, ст. 67): "сподіюся, що заходом св. Отця увінчається успіхом". Єпископ св. п. І. Бучко на терені Ватикану не мав і не міг мати жодних політичних або дипломатичних контактів, зокрема як екз. Єпископ, і вибрав єдину можливу дорогу для врятування Дивізії. О. д–р Білянич (ВК ч. 6, 1974, ст. 82) прямо говорить, що св. Отець в тій справі призначив був для Єпископа І. Бучка нічну (!) авдієнцію, отже справа була так пильною, що не можна було відкликати на наступний день.

Що ж до змін в Дивізії, то треба опертися на різні спогади і дописи. "За стрілецький звичай" О. Лисяка, дивізійного репортера... Поручник Р. Лазурко і редактор О. Лисяк – то бойові старшини Дивізії. Зрештою, треба уважно прочитати книжку майора В. Л. Гладича, що на ст. 196 пише, "спонтанно вітали"... Зокрема статті полк. М. Ліщинського.

Все це справи редакційних колеґій, які нічого не знають, бо нічого не читають, а все історію починають від себе та друкують все, щоб лише заповнити сторінки своїх часописів.

На ці "історичні дописи" дали вияснення гонорового але непраґматичного характеру пок. інж. М. Ліщинський та сотник інж. Б. Підгайний у "Вістях Комбатанта". (П. 36, ст. 28).

З неприхованим гнівом ген. Шандрук дає належну відсіч всім тим, що для своїх вигод, політичних чи партійних, підмальовували історію так, що навіть живим свідкам ї важко впізнати.

"Шкода, що люди не читають хоч те, що вже є написане," казав Шандрук. Хто–хто, але історики повинні знати вже відомі факти і не ширити дезінформації, як це трапилось із одним професором історії, коли автор цієї праці запитав його, чи може він, як свідок архівів, сказати щось про Другу Дивізію. "Яку другу Дивізію? – запитує професор і сам дає відповідь. – Такої не було, був плян таку створити, але до цього не дійшло". І не диво, він не один, таких є більше, що не знають, бо впродовж довгих років про правду з того часу не можна було і не вигідно було говорити. Ворожа, нищівна рука окупанта України з широкою сіткою прихильників сягала далеко поза ї межі і тероризувала найбільш ідейних, вірних і відданих синів України.

Єдина, тільки єдина Перша Дивізія, перейшовши політичне чистилище в полоні, могла почуватися вільно. Всім іншим українським воякам в цій війні доля не жаліла ударів за життя, і нема їм пошани по смерті.

Дарма, що в совєтській армії було 20 відсотків українців, але згадки про них ніде немає, бо то були совєтські, або русські вояки. Інакше вояків не трактували.

У висновках все зводиться до аксіомної правди, що до часу створення УНА все українське вояцтво, в яких би формаціях і де б воно не служило, за вийнятком Української Повстанської Армії, були складовою частиною чужих, окупаційних збройних сил. Тому не могло бути ліпших чи гірших вояків, бо всі без вийнятку скоріше чи пізніше, згідно з плянами, мали своє підрядне призначення в імперських правліннях.

Вони могли маршувати пліч – о – пліч з російськими, польськими, мадярськими чи німецькими вояками, в їхніх уніформах, але їх ніколи не було трактовано на рівні вояків тих національностей.

Наприклад, якщо б не було совєтського Східного фронту, то німці були б скоріше прийняли капітуляцію на користь альянтів, ніж дозволили б творити чужинецьку армію на своїй території. Мабуть, саме тому, вони 8 місяців вагались чи дозволяти творення УНК і УНА.

Українське вояцтво з добрим вишколом, що служило в німецьких збройних силах, було спроможне в тому часі створити чвертьмільйонову армію. На жаль, спізнилися на цілий рік і Штаб УНА не зміг зреалізувати цього пляну. Одначе, треба вірити, що така армія, хоч і на чужій землі, але з власною ідеєю боротьби за визволення, при співучасті поневолених народів, якщо б і не змінила напрямних історичного курсу, то могла б принаймні врятувати життя сотням тисяч вояків.

У висновку можна сказати, що люди під тиском обставин поглиблюють різниці чи непорозуміння, які часто спричинюють труднощі для всього народу. В ширенні таких дезорієнтації мали неабиякий досвід, як німці так і совєти, у висліді чого, звичайно, терпіли невинні люди. Постійне повторювання тої самої брехні, по певному часі, видається правдою не тільки людям а також самову брехачеві. Наприклад, невдовзі після ув'язнення С. Бандери, в таємній інструкції, старшинам німецької поліції було доручено вишукувати й арештувати членів ОУН Бандери та ліквідувати, як "грабіжників".

Майже в тому самому часі в совєтській ґазеті "За Радянську Україну", від 31 липня 1941 року, друкується вульгарна більшовицька інтерпритація події: "Гітлер покликав на поміч зрадників українського народу – петлюрівців, ОУН–івців, гетьманців.... На всі брехні, провокації і вбивства має наш свободолюбивий народ для жовто–блакитної банди і їхнього головача Степана Бандери тільки одну відповідь: смерть!" (П. 23, 587).

ПОЗИТИВИ І НЕҐАТИВИ СТВОРЕННЯ УНК

В умовах неминучого розвалу німецької імперії, мільйони українців за кордоном, залишившися без жодного проводу, були здані на ласку долі. Впливи Українського Центрального Комітету і Військової Управи вже були безпомічними. Життєві умовини українських вояків, як і цивільних, з кожним днем погіршувалися. Цивільне населення гинуло під альянтськими бомбами, вояки – на чужих фронтах, а полонені продовжували вмирати з голоду. Поміч і опіка були необхідними, на це німці довго не хотіли дати своєї згоди.

Після правного визнання УНК і УНА німецьким урядом на плечі українських провідників лягла відповідальність перед нацією і перед історією. Новоствореному Урядові треба було зробити рішучу і добру для всіх децизію. Але через різні погляди та брак повної консолідації годі було випрацювати пляни, сприятливі для всіх. Розглядаючи це болюче питання сьогодні, ми повинні взяти до уваги всі точки зору, в тому числі й діяметрально протилежні, щоб без пристрасно, об'єктивно виважити позитиви і неґативи тогочасних процесів.

З політичної сторони то була українська перемога, бо німці не могли більше заперечувати права українців на державну незалежність. Беззастережно визнаний, Уряд дістав можливість заступати українські інтереси, укладати з іншими народами договори та творити власну армію. Також, у справі збереження Дивізії, завдяки цій правній основі, ген. Шандрук робив заходи та шукав допомоги за кордоном.

Щоб забезпечити німцям життєвий простір, Гітлер хотів підкорити Европу. Отже, від України вони б ніколи не відмовились. Тим більше, як тепер відомо, що ставлення німців до Росії було набагато прихильніше, ніж до України чи поневолених народів. Гітлер говорив: "Немає різниці між українцями і великоросами. Навпаки, Україна – мати Росії, а українці завжди були найбільшими захисниками великоруської імперії’. Це твердження було облудним і суперечило всій історичній правді, але політики з позиції сили творять власні закони і власну історію.

Тепер, хоч нерадо і нецілковито, та все ж німці були змушені респектувати права, надані УНК. В минулому німці ніколи не дозволили б на створення такого уряду. Приміром, за проголошення 30 червня 1941 року Акту відновлення незалежности України, що сталося без їхнього відома, виарештовано майже цілий Уряд і багато людей.

Визнання Українського Національного Комітету треба вважати великим позитивним політичним досягненням. Визнанням УНК створено конкуренцію для КОНР, який з політичних мотивів хотів координувати всі народи колишнього Совєтського Союзу. Зараз він втратив великий український потенціял.

Створений УНК став противагою і оборонцем всієї української спільноти від аґресивних дій КОНР (Комітєт Освобождєнія Народов Россії), який також вже мав створену свою армію під командою ген. Власова. Маючи впливову силу між німцями, оформлені багато раніше, вони створювали перешкоди політичного характеру, а також, спільно з німцями, силою ловили людей інших національностей, одягали в свої уніформи і так творили свою армію.

Вслід за УНК, провідники поневолених народів Білорусі, Туркестану та інших, за згодою німців, створили свої національні Комітети. Вони радо співпрацювали з УНК та узгіднювали свою політику в стосунку до спільних потреб. Не можна заперечити, що визнання тодішнього українського уряду німцями, дало багато до думання політичним дипломатам західного світу.

Новостворений уряд, який не існував навіть два місяці, діяв рішучо й активно у всіх йому доступних межах.

Президент М. Лівицький призначив нововибраного голову УНК ген. поручника Павла Шандрука на Головнокомандуючого Українською Армією. Її наскоро створений Штаб негайно приступив до створення Збройних Сил. До новоствореної Другої Дивізії почало масово зголошуватись українське вояцтво з різних чужих формацій.

Позитивом було також те, що УНК став центром всієї української спільноти за кордоном. Люди одержували тут необхідну допомогу і пораду. Повідомлення в німецькім і українськім радіо й пресі про створення та завдання УНК було значним пропаґандивним досягненням, рівнож інформацією як для цивільного населення, так і для військовиків, які в той час були роздрібнені по всіх усюдах.

Хоч життя всюди було незавидне, але знаємо, що в казармах РОА воно було катастрофальне. Насильно зловлені люди пережили страшне пекло. Коли б не було УНК, то силою факту всі українці мусіли б підлягати цьому Комітетові, бо українці, в розумінні німців, були одним з народів Росії.

Щоб зрозуміти, чому було створено УНК, треба вникнути в суттєвий зміст самих причин та їх цілей. Зрозумівши причини доцільности, побачимо, що ідеї творців УНК були наскрізь позитивними та, без огляду на вислід в кінцевій фазі війни, для української нації вони мали бути добрими і корисними.

У випадку, коли б прийшло до замирення з альянтами, за ними залишиться право встановлювати нові кордони і вони будуть рішати, як виглядатиме нова Европа. Були сподівання, що для воюючої з комунізмом української нації буде належне місце і призначення. У другому випадку, коли б прийшло до замирення та можливости спільної війни проти комунізму, про що мріяли народи Европи, то поневолені народи разом з діючим українським Урядом і військом, за їх довголітню боротьбу і втрати, одержали б належну винагороду. В третьому і найгіршому випадку, коли наступить безкомпромісова капітуляція Німеччини, український Уряд легко зможе доказати альянтам, що українська нація була в боротьбі тільки з обома окупантами, отож, то згідно з міжнародним державним правом, він може домагатись від альянтів прав азилю для всіх тих, що не бажають повернутися на поневолену Батьківщину. На жаль, надії і сподівання не справдились. Керуючись союзними договорами, альянти не визнавали жодних інших прав і не реаґували на всі прохання, вимоги і протести проти насильної репатріяції на "Родіну".

Підсумовуючи добрі вчинки Комітету, не бачимо тенденційних злих потягнень, які шкодили б народові. Одначе, ворожо наставлені тогочасні критики української політики уважають її несприятливою демократичним принципам, а радше прихильною до нацистської теорії, що не відповідає правді.

По–перше, методи чи практики в боротьбі з'єднувати собі слабшого ворога проти сильнійшого, є так старі, як саме людство і дальше практикується їх тепер. Щоб побороти Гітлера, альянти вступили в союз із бувшим його союзником Сталіном. Тим більше, що він був спричинником гітлерівських перемог в початках їх війни з нацистами. Бо згідно з підписанням німецько–російської угоди в лютому 1940 році, Росія доставила Німеччині сировини і хліба на суму 555 мільйонів карбованців. Така достава відбувалася весь час, перед вибухом війни, ще 15 травня 1941 року, Росія доставила Німеччині 632.000 т хліба, 232.000т бензини, 23.500 т бавовни та багато тисяч тонн інших сировин. (П. 23, ст. 78).
То чим могли бути винуваті українські провідники, що в потребі збереження українського народу, створили УНК чи УНА.

Український націоналізм не має нічого спільного ані з нацизмом, ані з нацистською коляборацією. Факти говорять самі за себе. Коли Европа з Англією уступали тискові Гітлера, Україна першою поставила спротив, виступивши проти фашистсько–німецької, мадярської аґресії на Карпатську Україну в 1939 році. Україна, проголосивши Актом 30 червня 1941 року відновлення Української самостійної держави, що означало майже те саме, що проголошення війни гітлерівській Німеччині, й створила фронт в її запіллі. Одначе, держави заходу не оцінили належно цього чину й не використали цієї могутньої сили українського народу. Правдою є, що Україна перша впала жертвою аґресії комуністичної Москви. Вона без будь–якої допомоги впродовж 75 літ кровавилась в боротьбі аж до остаточної власної перемоги. Україна не має боргів супроти інших народів, чого не можуть сказати інші деякі стосовно України.

З об'єктивною оцінкою можна сказати, що це було ризиковне потягнення нашого проводу, але якщо Комітет хоч частинно задовільнив потреби української спільноти, чи врятував кому життя, то він себе всеціло виправдав.

Дошкульно відчувався брак дипломатичного корпусу в УНК та закулісного зв'язку, чи інформацій, які могли б вказати людям, що робити і де виїжджати на Захід, щоб оминати фронтові лінії і марево репатріяції. Через брак розуміння проблем поневолених народів, нащо не розчисляв провід УНК, альянти серйозно не потрактували ані ідей, ані намагань уряду УНК. Можна було б мати багато більше побажань до УНК, та коли брати до уваги такий короткий час, хаос подій і небезпеку, то осягнуто більше, як було можна сподіватись.

ПОЗИТИВИ І НЕҐАТИВИ СТВОРЕННЯ УНА

Напевно, люди і історики будуть ставити питання, яка була доцільність і користь тягнути людей під зброю, коли поразка Німеччини була наглядною і неминучою. **Логічно так думати, одначе тоді ніхто не міг передбачити, що альянти віддадуть цілу Східну Европу Москві. Приклади вам докажуть, що не тільки українці, але ціла Европа, включно з багатьма політичними кругами в самій Німеччині, вірила в неминучий конфлікт двох ідеологічно різних потуг і культур.** Чи можна було передбачити, що альянти віддадуть союзну Польщу комуністичній Москві? Москва в цей час була союзником Гітлера, що власне, і стало причиною вибуху Другої світової війни. Без цього союзу Гітлер не був спроможний заатакувати Польщу.

Зламанням фронтів союзними військами, в'янули і завмирали німецькі надії панування над світом. Про перемир'я з альянтами спочатку скрито говорило німецьке населення і військові старшини, а під кінець війни – навіть найближчий круг Гітлера просліджував шляхи таких можливостей. В надії, вони себе потішали, що альянтсько-совєтські союзні стосунки не будуть довготривалі, бо капіталістичний світ тільки тимчасово використовує вчорашнього союзника Гітлера – Сталіна. Зрештою, союзні договори є так довго тривалі, як довго обидві сторони їх респектують. Справді, більшість вірила, що для капіталістичного світу то була найкраща нагода і можливість раз на все зламати комуністичний експансіонізм у світі.

Коли б така сприятлива ситуація витворилась, чи мала Україна знову бути неприготованою захищати свої права, як це сталося в Першій світовій війні?

Українське вояцтво, з уваги на безпеку, було пляново поділене малими відділами як по російській, так і по німецькій стороні. Його треба було зібрати в цілість, щоб створити спільну силу до спільної боротьби за визволення. Згідно з нижче наведеними прикладами німці вірили, що альянти в якомусь компромісі підуть з ними проти комунізму. Тому німці не спішили з творенням УНА, бо такі зобов'язання для них могли б бути невигідні й коштовні. Будучи так близько до закінчення атомової зброї, їм потрібний був тільки час.

Треба пам'ятати, що від початків влади Гітлера багато військовиків і цивільного населення були проти нього, і ця опозиція постійно зростала. Пляни високих військових кругів повалити владу Гітлера починалися ще в другій половині 1942 року. Між змовниками проти нього знаходимо імена знаних і визначних людей, таких як: фельдмаршал Клюґе, генерал Бек, полковник Герсдорф та ген. Роммель. Через різні перешкоди їх пляни не зреалізувалися. Ввесь час щастя було по стороні Гітлера. Тільки 20-го липня 1944 року він був поранений від експльозії підкладеної в його бункрі бомби, але поранення не було серйозне, він міг дальше продовжувати свої функції. На думку високих старшин, особа Гітлера була перешкодою в осягненні ділових домовлень з альянтами. Вони не так хотіли його смерти, як усунути його від влади, тільки ніхто з них не мав відваги йому цього сказати. " Група змовників полковника Штавфенберґа плянувала усунути разом з Гітлером також Ґерінґа і Гіммлера. Щоб запевнити успіх пляну, полк. Штавфенберґ готовий був віддати своє життя для цієї акції, на жаль, ця акція не вдалася. The Rise and Fall of the Third Reich. (П. 8, ст. 1045-46).

Чим ближче до кінця війни, тим круг змовників зростав і сягав все ближче і ближче до самих співробітників Гітлера. Тут є цікавий елемент: Гітлер вже був готовий на переговори з альянтами, якщо б вони дали на це згоду. Під кінець квітня, Борман і Шпер переконали

Гітлера, що Герінґ віддавна плянує зраду і веде переговори з альянтами. На їх здивування, Гітлер, по хвилині мовчанки, спокійно сказав: "Герінґ може вести переговори про капітуляцію, бо вже немає значення, хто це робить. Герінґ мусить бути відсунений від усіх своїх обов'язків і позбавлений права заступати Гітлера". (Р. Тревер-Ровпер, "Останні дні Гітлера" ст. 19).

Після такого вислову, не може бути сумніву в правильності рішення українського проводу про створення УНА. Тим більше, не знаючи ще тоді цієї закулісної дипломатії, треба подивляти тогочасних українських провідників за їх політичну далекозорість.

Під тиском неуспішних фронтів зростала опозиція. Німеччина розпачливо шукала шляхів до замирення. Гіммлер і Шеленберґер, 23 квітня, відбули зустріч в Любеку із шведським графом Бернадотте в справі переговорів з альянтами через його безпосередній зв'язок з ген. Айзенгавером. Після нарад та взаємного домовлення, зміст листа Гіммлера до ген. Айзенгавера звучить так: "Німеччина капітулює перед Заходом і буде вдержувати східний фронт поки не переберуть його альянти". (підписав Гіммлер) (П. 8, ст. 1116). Змовники одержали відмову такого змісту: "Тільки тотальна капітуляція без жодних умов" (тут же). Щоб зберегти свою шкуру, вчорашні німецькі "боги" шукають порятунку в Росії.

Першого травня, через декілька годин після смерти Гітлера, Борман і Геббельс вислали ген. Кребса до командира наступаючих на Берлін совєтських військ ген. Чуйкова з пропозицією повної капітуляції за збереження їх обох при владі адмірала Денітца. (П. 8, ст. 1135).

Відповідь була неґативна. Ген. Чуйков зажадав негайної капітуляції залоги Берліна, як рівнож всього штабу в бункрі.

Як розпачливо шукали вони перемир'я з альянтами, вказує той факт, що дозволили ще вісім днів після смерти Гітлера вбивати тисячі людей та руйнувати міста, бо ще вірили в зміну альянтського становища. Але союзний договір з 24 січня 1943 р., підписаний в Касаблянці між Черчілем і Рузвельтом про те, що жадні угоди є не до прийняття, тільки безоглядна капітуляція, лишився до кінця незмінним і непорушним.

Наведені приклади повинні переконати всіх, хто сумнівався, що рішення українського проводу створити УНА, хоч і було ризиковне, але правильне і оправдане. Бо були всі причини вірити, що кінець війни принесе волю всім поневоленим народам. Значить, треба було бути готовими, зокрема Україні, яка мала таких аґресивних сусідів.

Ідея замирення для спільної боротьби з комунізмом не була видуманою політикою, живучість тих плянів підтверджують дипломатичні кола, військові старшини та співробітники Гітлера. В тому часі для альянтів це була нереальна думка, вони хотіли закінчити війну і бути переможцями. Альянти закінчили війну, але переможцем вийшла Росія, завдяки чому вона проіснувала ще 45 літ довше, а світ зазнав незмірно великих втрат – як матеріяльних, так і в людях.

В міжчасі, німці вдержують тільки східний фронт, не чекають на рішення переговорів, з усім своїм майном втікають на Захід, щоб не потрапити до рук більшовиків.

Такої гри було досить альянтам, ген. Смітт з наказу ген. Айзенгавера інформує ген. Йоделя негайно прийняти капітуляційні умови, бо в противному разі вони закриють всі можливості перходу на захід, як цивільним, так і військовим перехід на захід.

Німці прийняли подиктовані умови альянтами, підписали безкомпромісові угоди і припинили війну 8 травня 1945 року.

Як бачимо, гітлерівська Німеччина навіть думки не допускала про те, щоб так ганебно, через капітуляцію, програти війну, та ще й допустити "унтерменшів" до володіння їх святинею, Берліном. Це була наочна кара за їх зухвальство та нелюдські знущання над народами окупованих країн.

Чи ідея рятування українського вояцтва себе оправдала? Згідно з твердженням сучасних істориків – читач зробить власні висновки.

Американський історик Віліям Шірер каже, що від 21 червня до 6 грудня 1941 року, тобто за шість місяців, німці взяли в полон 3.800.000 совєтського війська. Яка була їх доля та як їх потрактовано в "цивілізованій" Німеччині, довідуємося з листа Розенберґа до Кайтля, де він пише: "То є найбільша трагедія: з 3.600.000 полонених залишилося кількасот тисяч спосібних до праці, більша частина з них померла з голоду або морозу. (П. 8, ст. 952).

Він не говорить про них, як про людей якоїсь національности, а просто називає соаєтськими людьми. Для нього є трагедією те, шю так мало їх залишилося до праці, а чого вони померли – байдуже. Слова Розенберґа тільки підказують нам скільки більше було можна врятувати українських вояків, якщо б УНА була створена на шість місяців скоріше.

Про совєтських військовополонених можна писати окрему велику історію. Та все ж таки хоч в короткій згадці хочемо насвітлити завдання і намагання УНА рятувати українських полонених, які за нацистським драконівським рішенням, мали бути знищені.

Найбільшим ворогом і мукою для полонених була голодова смерть, а що у поводженні з полоненими німці не дотримувались Женевської конвенції з 27 липня 1929 року, то життя полоненого нацистській системі не мало жадної вартости. При найменших ознаках опору чи непослуху,

наказано таких убивати. Коли під час подорожі виголоджені полонені падали на дорозі, німці добивали їх на очах цивільного населення.

Болі голодової смерти доводили людей до канібалізму. Головнокомандуючий вермахтом на Україні генерал Кітцінґер пише: "Що це траплялося в таборах Рівного і Острогу, що в кожному випадку ішлося про узбецьких полонених". (П. 23, ст. 172).

У звіті до Фюрера, генерал Кітцінґер повідомляє, що на його території щоденно вмирає 2.500 військовополонених. Голодова смерть не приходила в наслідок браку харчів, то був один із засобів нищення полонених, як говорить про це В. Шірер. Треба також згадати про кількісне відношення українських полонених до полонених інших національностей: "У донесенні вермахту з 21 грудня 1941 року у 4–ох таборах південної зони тилу було виявлено зокрема, що з 52.513 полонених, 21.846 були українці" (П. 23, ст. 174). В деяких таборах полонених смертність досягала 50 осіб за день.

Коли взяти тільки 20 відсотків з поданого числа полонених, то було б близько 800 тис. української молоді, яких закатовано голодовою смертю, бо на Україні літом не можна померти з голоду. В кінцевому рахунку, після війни, з шести мільйонів совєтських полонених бракувало три мільйони, каже Шірер: хто вони, та що з ними сталося? Це питання все ще чекає відповіді. Процеси нищення полонених не припинилися і під кінець війни, тільки дещо змінилися. Тим, що хотіли рятувати своє життя, дозволено зголощуватись на дармову працю в індустрії, або потрібну поміч і послуги до вермахту.

Щоб зберегтти життя людям, УНА мала бути тим магнітним осередком, довкола якого мало збиратись українське вояцтво та вся безпритульна молодь, з метою створити власну силу для власного самозбереження, а в слушний час обернути її на боротьбу за визволення.

Чи то було пляново, чи тільки збіг обставин – сказати важко, але це був один з набільш траґічних періодів в історії українського народу. В тому самому часі, з одного боку німці, лишаючи Україну, вбивали людей, а інших забирали з собою та палили і нищили все, що було ще лишнє. З другого – Москва 22 червня 1944, року видала вирок смерти всьому українському народові.

Ось як він звучав:

”Выслать в отдельные края Союза ССР всех украинцев”

Совершенно секретно.

Приказ ч. 0078 — 42. 22 июня 1944 года. г. Москва.

ПО НАРОДНОМУ КОМИССАРИАТУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА СССР: НАРОДНОМУ КОМИССАРИАТУ ОБОРОНЫ СОЮЗА ССР.

Содержание, о ликвидации саботажа на Украине и о контроле над командирами и красноармейцами, мобилизованными, из освобожденных областей Украины.

I. Агентурной разведкой установлено:

За последнее время на Украине, особенно в Киевской, Полтавской, Винницкой, Ровенской и других областях наблюдается явно враждебное настроение украинского населения против Красной Армии местных органов Советской власти. В отдельных районах и областях украинское население враждебно сопротивляется выполнять мероприятия партии и правительства по восстановлению колхозов и сдаче хлеба для нужд Красной Армии. Оно для того, чтобы сорвать колхозное строительство, хищнически убивает скот. Чтобы сорвать снабжение продовольствием Красной Армии, хлеб закапывают в ямы. Во многих районах враждебные украинские элементы, преимущественно из лиц, укрывающихся от мобилизации в Красную Армию, организовали в лесах ”зеленые” банды, которые не только взрывают воинские ешелоны, но и нападают на небольшие воинские части, а так же убивают местных представителей власти. Отдельные красноармейские командиры, попав под влияние полуфашистского украинского населения и мобилизованных красноармейцев из освобожденных областей Украины, стали разлагаться и переходить на сторону врага. Из вышеизложенного видно, что украинское население стало на путь явного саботажа Красной Армии и Советской власти и стремится к возврату немецких оккупантов. Поэтому, в целях ликвидации и контроля над мобилизованными красноармейцами и командирами освобожденных областей Украины

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Выслать в отдельные края Союза ССР всех украинцев, проживавших под властью немецких оккупантов.

2. Выселение производить: а) В первую очередь украинцев, которые работали и служили у немцев. б) Во вторую очередь выслать всех остальных украинцев, которые знакомы с жизнью во время немецкой оккупации. в) Выселение начать после того, как будет собран урожай и сдан государству для нужд Красной Армии.

3. Над красноармейцами и командирами из оккупированных областей установить следующий контроль: а) Завести в особых отделах специальные досье на каждого. б) Все письма проверять не через цензуру, а через особый отдел. в) Прикрепить одного секретного сотрудника на 5 человек командиров и красноармейцев.

4. Для борьбы с антисоветскими бандами перебросить 12 и 25 карательные дивизии НКВД. Приказ объявить до командира полка включительно.

**Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Берия.
Зам. Народного Комиссара Обороны Союза ССР Маршал Советского Союза Жуков.
Верно: начальник 4-го отделения полковник Федоров.**

(Молодь України, ч. 44. 1993).

Чи зміст цього наказу не нагадує дуже подібний зміст німецьких законів та постанов, що виконувались в тому часі на Україні?

Це вказує нам, що для українського народу, як в Україні так і за кордоном не лишилось інших альтернатив, як організувати збройні сили до боротьби з обома окупантами за права власного існування. Що саме було надією Штабу УНА, як говорив ген. Шандрук, прийти на посилення збройної боротьби УПА проти совєтських окупанті в Україні.

Переговори з німцями почались в половині 1944 року, якщо б відтоді сформовувалася УНА, вона б досягнула чверті мільйона люду, що становило б значну силу в кінцевих рішеннях війни. Але навіть у таких невідрадних обставинах то було неабияке досягнення української політики.

Перше, визнанням українського уряду і армії німці дали українському воякові можливості відчути гордість за свою національну справу – змогу служити в своїй армії, під рідним національним прапором, слухати наказів українських старшин українською мовою.

Друге, УНА виправдовує своє існування хоч би тим вчинком, що завдяки їй Дивізію "Галичина" перейменовано на Першу Дивізію УНА та за допомогою ген. Шандрука й інших її збережено від насильної репатріяції. Сталін вже мав мандат в кишені на повернення всіх цивільних і полонених вояків, що перебували на Заході, але своїм пріоритетом він мав саме українське вояцтво. Це стверджує Ніколай Толстой в своїй праці "Віктомс оф Ялта", ст. 321. Він каже, що совєтська розвідка докладно знала про всі пересування українських дивізій і відразу доповідала Сталінові. На Потстдамській конференції в липні Сталін вимагав повернення Дивізії "Галичина" до СССР і Черчіль особисто обіцяв вникнути в цю справу. В дальшому описі автор іронізує, що росіяни не можуть собі простити, що така велика риба, як Дивізія, вирвалася їм з рук.

Повоєнна совєтська, а також альянтська нагінка назавжди лишиться чорною плямою в історії людських трагедій. Автор праці "Віктомс оф Ялта" описує, як англійські окупаційні власті в нелюдський спосіб допомагали більшовикам ловити людей та насильно вивозити "на родіну". Він описує злочинне насильство над козацтвом, якого до 50 тисяч насильно вивезено разом з жінками й дітьми на запевну смерть. Хто вирвався живим із совєтського переходового табору в Юденбурґу, може писати окрему історію, каже автор. І знову те саме: скільки було українців між тими козаками, територіяльного походження ніхто не перевіряв, тут числились тільки голови.

Доля Дивізії також могла закінчитися трагічно, як і доля козаків. Англійці не пощадили навіть старшин, хоч знали, що їх чекає: генералів Шкуро і Краснова публічно повішено в Москві.

Німці активно користувались допоміжною службою, тому й уживали всіх засобів і методів вербування, включно з обманом і насильством. У такий спосіб багато наших людей потрапило в допоміжну службу – Шутцполіції, команда якої дуже рідко відпускала вояків до УНА. Мало кому відомо, як багато людей, а головно із Бережанщини і Зборівщини, забрано до так званого "Вахманшутцу" (вартівничої служби). Вони переходили вишкільний табір в

Східній Польщі, а потім їх висилали до підрядних чи вартових служб, де в них була потреба.

Ми знаємо, що крім Першої Дивізії, яку збережено повністю, всіх інших – Другу Дивізію, 281–шу Запасну Бриґаду – отамана Т. Боровця, полки в Бельгії й Голляндії та інші – стрінула та сама доля: хто не загинув й пережив війну, полон або сибірські заслання, повністю сплатив своє завдання й обов'язок перед своїм народом.

Життя кожного вояка однаково дороге, і ціна його передчасної смерти у війні не залежить від того, чи у бою він загинув, чи через насильство сильніших в таборах примусової праці. Тому дуже нерозважливо і еґоїстично висловився автор С.К. одноднівки "В 50 роковини УПА" стейту Ню Джерзі: "Саме життя навчило нас бачити різницю між тими, що гинуть по–рабськи стоптані ворогом, і тими, що гинуть в боротьбі за Україну. **Тих, що згинули за інтереси окупантів на фронтах, тих, що вмерли від голоду, але їхня смерть без значення для справи визволення України. Зате смерть тих, що впали в боротьбі з окупантами, – це животворча смерть".** Хоч це може думка тільки однієї людини, але і вона є шкідлива.

Становище нашого вояцтва впродовж всієї української історії є таке вразливе, що важко є про нього говорити.

В минулих війнах, котрі точилися між суперниками за українські багатства, не з власної волі наше вояцтво часто належало до протилежних таборів, проливалась братня кров на користь спільного ворога, з чим, всупереч Божим законам, мусіли годитися народ та історія.

В 1939 році, коли Червона Армія ввійшла на терен Західної України, забираючи в полон польську армію, в якій служило багато приневолених українців, червоноармійці, між якими також було багато українців, всіх полонених

польської армії вважали поляками. Чимало їх було замордовано і поховано в Катині. Тим, кому вдалося вижити, простелено довгий і важкий шлях через Африку до Італії, щоб таки в чужих їм уніформах віддати своє життя під Монте Касіно з тими ж таки нацистами, з якими змагалась ціла Україна.

Українське вояцтво в Другій світовій війні брало участь під прапорами майже всіх воюючих країн, а після війни – проти комунізму в Кореї, В'єтнамі та інших місцях. Деякі вояки з леґіону "Нахтіґаль" і УВВ, що перед кінцем війни перейшли до французької партизанки, тепер в Чужинецькому Леґіоні Франції обороняли від комуністів Діен– Бієн– Фу в В'єтнамі. Це значить, що кожна боротьба з окупантами України, червоними чи брунатними, і без уваги, де вона не була б, являється священною боротьбою за добро українського народу.

Повернемось ще раз до кінця війни. В підсумках про ситуацію УНА можна сказати, що такого не совісного трактування українського вояцтва в кінцевій фазі війни ніхто не міг передбачити. Метою і завданням Штабу було перевести все українське вояцтво в організовану структуру УНА, подбати про його бойову силу, духову наснагу і спроможність бути готовим у бій за визволення своєї Батьківщини. Як це мало здійснитися, найкраще відповідає сам ген. Шандрук в самих початках організування УНА в своїй промові під час присяги Другої Дивізії: "Сили УПА зростають з дня на день, ми мусимо їм допомогти, бо тільки спільними силами українського народу ми здобудемо нашу перемогу".

Чи оправдали себе пляни і надії? Чи виконали взятий на себе обов'язок провід і Штаб УНА? Відповіді тепер будуть різні, бо кінцевий результат відомий. У найбільшій об'єктивності є тільки одна правдива відповідь: хоч політичні пляни здобути волю українському народові не здійснилися, **але якщо завдяки діям УНА чи її проводу врятовано життя тільки одному воякові, а не десяти тисячам вояків або більше, то вона є виправдана Богом і людьми.**

Коли розглядати неґативні питання стосовно УНА, то буде залежати від поглядів і переконань одиниці, яка буде це аналізувати. Зрозуміло, що всі позитивні досягнення УНА, в інтерпретації комуніста чи російського шовініста, будуть неґативними. Одначе, треба мати на увазі одне: ми знаємо, що сталося з українським вояцтвом по війні, то чи не було б ще гірше для всіх, якби не була створена УНА? Так само могла пропасти Перша Дивізія, як пропала Друга Дивізія та багато інших.

Якщо тогочасні пляни не зреалізувалися, то наведені приклади нам підказують, що то не була вина чи помилка українського проводу, а тим більше цілої нації. Для українського народу не було іншого виходу, бо він знаходився у стані боротьби з комунізмом ще від 1918 р. Уряд України не проголосив капітуляції й армія не склала зброї; свідомий свого призначення окупантським пляном, народ, не маючи інших альтернатив, мусів боротися за своє самозбереження.

Не з вини українського народу сталося те, чого не сподівалася ціла Европа. Вигравши війну, альянти віддали Сталінові Східну Европу, а на придане старому союзникові Гітлера докинули ще Україну. Такого рішення не вимагали обставини, ані потреби, чи їх безсильність, навпаки, мілітарна сила заходу була найбільшою потугою світу. На виринаючі питання "чому?", думок може бути багато, а треба шукати правди.

Популярність "Дяді Сталіна" та ріст його комуністичної партії на Заході сягала велетенських розмірів. Щоб вибити більший клин меншим та зупинити цей ріст, дипломати Заходу улягли потребам і вимогам

часу. В результаті, до року часу вони побачили наслідки зроблених ними помилок.

В короткому часі, з втратою Східної Европи, залізна заслона розтягнулась до Берлінського муру, сп'янілі перемогою, народи Заходу, збудились з летаргічного сну, але то вже було пополудні. Европа терпіла, українські багатства утримували Москву, а знеможена Польща проклинала союзного окупанта – колишнього аґресора. В міжчасі московська експансія сягнула болючих місць Заходу – стала загрозою Европи. В пошуках союзника, західна розвідка стверджує, що єдиною антикомуністичною силою в Східній Европі є ще тільки український народ.

Розвідка союзних держав наскоро підготовляла так звану акцію "Бладстоне" (Кривавий Камінь) – приготовляли склади воєнного матеріялу, вишколювали людей, а розвідка Сі – Ай – Ей сягала далеко в запілля противника. Згідно з плянами Сі – Ай – Ей, завданням цієї акції не було повалити чи знищити Совєтський Союз, тільки, у випадку нападу на Европу, сповільнити його наступ, каже Томас Паверс в своїй праці "THE MAN WHO KEPT THE SECRETS". З усіх організованих антикомуністичних спротивів, – твердить цей самий автор, – "тільки українські повстанці в зимових місяцях в часі боротьби від 1945 до 1952 років, пересиджували в підземеллях глибоких гір, щоб не зрадити своїх слідів ворогові." (П. 5, ст. 52). На велике здивування Сі – Ай – Ей, навіть польська ВІН була просякнута і спонзорована російською розвідкою.

Яка іронія і політичний обман сильнішого над слабшим, чи безборонним. Захід, впенений в рішучості і стабільності 9-річної української боротьби, з однієї сторони, хоче використати її для послаблення Совєтської імперії, і в той самий час, в інструктажі до своїх політиків, каже, що Україна може існувати тільки в якійсь федеративній формі з Москвою. В довгій інструкції до Департаменту Національної Оборони, Екзекутивний секретар С.В. Соуерс, 18 серпня 1948 року, інформує: "Оскільки українці були важливим і специфічним чинником в Російській Імперії, вони ніяк не виказали себе, як "нація", яка спроможна взяти відповідальність за незалежність в обличчі великоросійської опозиції." Дальше він говорить, що ані економічно, ані політично збираний нарід України не є готовий бути нацією. "Коли говорити про українців, справа інакша. Вони є занадто зближені до росіян, щоб могли успішно себе перетворити в щось інше. Але для доброго чи злого, вони мусять в якомусь відношенні пристосуватись до майбутньої спілки з великим російським народом. Очевидно, їхня майбутність в найкращому випадку є федерація, під якою Україна мала б чималу політичну та культурну автономію, але не буде економічно чи мілітарно самостійною.

Така федерація йшла б у парі з великоросами й під цим поняттям та по цій лінії доктрина США повинна бути формована супроти України." (П. 9, в архіві).

То є правда, за цією доктриною формувалась політика супроти України і після Першої світової війни, і після Другої. Застосовують її і теперішні провідники ЗСА і Заходу. Все в світі змінилось, розпались імперії, зникли "ізми", люди здобули простір, тільки ставлення до України – без жодного вияснення чи оправдання – не змінилося.

Рішення великодержав Заходу віддати Україну та українських вояків і біженців, проти їх волі і бажань, Росії, на муки совєтських каторг і полону, треба вважати злочинним порушенням міжнародних прав. Це стосується і Америки – чемпіона оборони людських прав. І це не можна вважати помилкою, бо це було політикою людей при владі, які робили це згідно з їх пляном, для певної скритої цілі.

Свідомі того, що Україна перша впала жертвою

комуністичної аґресії, знаючи про практикований ґеноцид, страшний голод, підпільну боротьбу за відновлення української державности в 1941 році, вони, в балянсі за дружність з Москвою, не беруть нічого під увагу. З вибухом совєтської атомової бомби, в серпні 1949 році, гаряча дружність обох партнерів перейшла у відкриту холодну війну. У цей час українська революційна боротьба, ще провадилась на Україні, і Україна могла стати потенціяльним союзником для держав Заходу. На жаль, цього не сталося. У довгій, затяжній боротьбі виснажена Україна, крім обіцянок, не одержала нічого. Більше того, Сі – Ай –Ей промовчало перед світом про найбільшу російську злочинність над українським вояцтвом і народом. Томас Паверс каже в своїй праці: "В кінцевій фазі боротьби українського народу з комунізмом Москва пішла так далеко, що в 40-их роках скидала партизанам затруєні харчі в німецьких упакуваннях і, крім того, дальше продовжувала боротьбу інтриґами, викраданням людей та вбивствами як у Мюнхені, так в таборах біженців."

(П. 5, ст. 47).

Проте, чому зроблено Москві так багато концесій? Чому по війні Москві віддано всіх полонених і політично переслідуваних? Чому ніхто не боронив політичних в'язнів? Багато цих питань – чому? Дуже коротко і вдало відповідає всім добре відомий політичний діяч чотирьох декад, колишній президент США Річард Ніксон, у статті Сергія Шмемена в "Ню Йорк Таймс", з 19 лютого 1993 року, де в одному реченні дає на все повну відповідь: "Я є проти комунізму, але я є за Росією". Якщо мали б відвагу, то так само могли б сказати багато його попередників. Як бачимо, в останніх часах в Росії міняються тільки тактичні засоби в осягненні її цілей, з чого, мабуть, передчасно радіє світ, бо імперські ідеї Росії залишились ті самі.

ВИСНОВКИ

Народи світу раділи, що прийшов кінець війни, що добро взяло верх над злом. Великодержавні мужі ділили чужі землі та визначали нові кордони. Найбільше раділа зі своєї перемоги Москва, бо, завдяки недалекоглядности її союзників, вона одержала всі українські землі, про що мріяла віками. Діставши таке заохочення, вона взяла ще більше: експлуатувала народ України, і передусім – судила й карала нескорених українських самостійників, які все ще стояли зі зброєю в руках. Побоючись замирення Сталіна з Гітлером, альянти робили більші концесії Сталінові, як він того сподівався. Таких угод не сподівалась ціла Европа, а найбільше союзна Польща та поневолені Москвою народи.

Липневі Ялтинські переговори 1945 року можна вважати найбільшим історичним фаталізмом демократичних дипломатів. У висліді, людство ще 45 років платило за цю помилку великою ціною.

За щільною "залізною куртиною" комуністичний режим жорстоко розправлявся із своїми політичними опонентами. На пострах усім майбутнім вільнодумцям, на Красній площі прилюдно повішено противників комуністичного ладу – "зрадників родіни": – ген. Власова з його штабом, обох козацьких генералів – Шкуро і Краснова та багато інших. Ешелони поїздів, що везли колишніх полонених Червоної армії, вояків УНА та силою приневолених робітників з Німеччини, часто не зупиняючись в Україні, переїжджали до заздалегіть призначених їм місць "відбуття покути".

На Україні, крім спец. відділів НКВД, участь в боях проти ОУН і УПА брали реґулярні частини армії. Застрашені терором люди воліли прийняти смерть в бою з окупантами, ніж на засланні, в концтаборах. Існуючий незалежницький рух ОУН Бандери непокоїв Сталіна, з цього завербовано тисячі донощиків, щоб ніхто не міг уникнути приписаної кари. Родини підпільників, поліцистів, дивізійників чи інших вояків, що були за кордоном або згинули у війні, вважалися ненадійним елементом і через довгі роки їх переслідувано. Американсько-англійська розвідка мала своїх людей в українському запіллю, вони постійно передавали закодовану інформацію про події, але жодної допомоги не було.

Користуючися відсутністю західних впливів у Східній Европі, Москва, у тих країнах де стояла Червона армія, підступно встановлювала свою диктаторську владу. А рівночасно пропаґандивна машина комуністичної ідеології скоро все густішою червоною фарбою заливала карту світу. Берлінський мур, корейська війна та встановлення комуністичного режиму на Кубі стали загрозою американським інтересам та очевидною небезпекою для Західної Европи. Холодна війна переформувалась на збройний конфлікт в Кореї, згодом – у В'єтнамі, ріст комуністичних сил в Китаї та Азії ще збільшив загрозу демократичному світові.

Під тиском совєтсько-польсько-чеського тріюмвірату, знесилений український збройний спротив заламався. Останніх оборонців волі, які не подалися за кордон, жорстоко карала рука окупанта, а протестних голосів із світу таки не було. Здавалося, що ворожим режимом здесяткований український народ, під тиском русифікації і денаціоналізації, більше ніколи не підніметься з руїн. Однак сталося саме те, чого більшість не могла передбачити. Розгалужене коріння комуністичних доктрин не втримало велетенського, внутрішньо зогнилого тіла імперії. На імперскій плязмі, оживлені духом волі, поневолені народи створили свої держави, включно з Україною.

Між феноменами, що сталися цього століття, людство сьогодні переживає один з найбільш таємничих феноменів. Демократичні потуги Заходу, які впродовж трьох чвертей століття засуджували, поборювали та звойовували холодною війною комунізм, через ніч метаморфозно перетворилися в оборонця і філянтропа нової російської імперії. Таке становище Заходу стосовно України вказує, що її трактовано лише як цінний суб'єкт в торгах політичних дипломатів. З приватного архіву В. Черчіля довідуємося, що він заздалегідь знав про японські пляни нападу на Америку та про гітлерівські пляни винищування жидів, але про це нікого не попередив. В такому разі, що від цих політиків можна було вимагати щодо України?

Отак на очах хвальної "світової демократії" Україна в цьому сторіччі падає жертвою вже третій раз. Даремними виявляються вікові змагання і незліченні жертви українського народу, якщо він не зречеться самостійницьких ідей в користь федеративної співдружности з російським народом – радить Америка. Мимоволі виникає запитання: Західний "Ню Ордер" (новий порядок), і совєтська "Перестройка" – чи не мали ці кличі спільної причини. Цікаво, хто є творцем обох кличів, про які так багато чуємо і читаємо, але вияснення ніхто не дає? Чому ніхто не дає дефініції, до якої цілі вони зміряють? Може це кличі еволюційні? Чи творення нових силових бльоків проти інших, нам ще невідомих, сил? А може, це початок реалізації біблійного пророцтва, "що буде один пастир і одно стадо"?

В обох випадках, над людством висить загроза невідомих змін. Для української нації ця загроза вже існує, і якщо ми всі, і кожний зокрема українець в світі, не відкинемо всі свої територіяльні, партійні і політичні розбіжності, то вікові надбання нашого народу зникнуть, вже без вороття, у горнилі цих змін.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІЯЛИ

1. **BENDER JAMES ROGER and TAYLOR P. HUGH**, Uniform Organization and History of the Waffen SS. Vol 4. 1939. California 1975.
2. **IRVING DAVID**, "Hitler's War" New York 1977.
3. **KACHMAREK KAZIMIEZ**, "Budziszyn" 1945. Warszawa 1982.
4. **LOCHNER P. LOUIS**, "The Goebbels Diaries" New York 1948.
5. **POWERS THOMAS**, "The Man Who Kept The Secret", Richard Helms and The CIA. New York 1979.
6. **POND ELIZABETH**, "From The Jaroslawski Station Russia Percived" New York 1984.
7. **SHANDRUK PAVLO**, " Arms of Valor" New York 1959.
8. **SHIRER L. WILLIAM**, "The Rise and Fall Of The Third Rich". New York 1960.
9. **SOUERS W. SIDNEY**, "US Objectivs with Respect to Russia". August 1948.
10. **SZCZESNIAK B. ANTONI and SZOTA Z. WIESLAW**, "Droga do nikad". Warszawa 1972.
11. **TOLSTOY NIKOLAI**, "Victims of Yalta" Great Britain. 1979.
12. **БОРОВЕЦЬ ТАРАС (БУЛЬБА)**, "Армія без держави", Вінніпеґ, 1991.
13. **БУТКО СЕРГІЙ**, Журнал "Багряними шляхами", 19 березня 1993, ч. 51.
14. **ГЛАДИЧ ВОЛОДИМИР**, "До Історії 2-ої Д. УНА" Вісті Комбатанта, 1971, ч. 5, ст. 73.
15. **ГЛАДИЧ ДОРА**, Інтерв'ю (запис в архіві 2-ої Дивізії).
16. **ГОНЧАРУК В.** Дещо про Бриґаду "Вільна Україна" Вісті Комбатанта. Ч. 5, ст. 65.

17. **ДОБРЯНСЬКИЙ МИХАЙЛО,** "Доля Українських Вояків у Німецькому Полоні", Вісті Комбатанта. 1980, ч. 3, ст. 30.
18. **ДЯЧЕНКО ПЕТРО,** "Протипанцерна Бриґада Вільна Україна". (Копія історичного нарису в архіві 2–ої Дивізії).
19. **ДЯЧЕНКО ОЛЕНА,** Інтерв'ю (запис в архіві 2–ої Дивізії).
20. **ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА,** ч. 9, ст. 3370.
21. **КОЛІСНИК РОМАН,** Про "Першу" і "Другу" Українську Дивізію та інші назви.
22. **КОРМИЛО МАРЯН,** "Спомин" (в архіві 2–ої Дивізії).
23. **КОСИК ВОЛОДИМИР,** "Україна під час другої світової війни". Київ – Париж – Ню Йорк – Торонто, 1992.
24. **КРОХМАЛЮК ЮРІЙ,** "Про так званий 5– ий Поліційний Полк СС". Вісті Комбатанта. Р. 77, ч. 2, ст. 20.
25. **КРОХМАЛЮК ЮРІЙ,** "З Джерел до Історії УД УНА". Вісті Комбатанта, 1981, ч. 1, ст. 41.
26. **КРОХМАЛЮК ЮРІЙ,** "Гіммлер Ідеолог" Вісті Комбатанта, 1982, ч. 2, ст. 40.
27. **КРОХМАЛЮК ЮРІЙ,** "Між Гітлером і Сталіном". Вісті Комбатанта (переклад), ст. 43.
28. **КРОХМАЛЮК ЮРІЙ,** "Коресподенція Гіммлера". Вісті Комбатанта (переклад), ст. 37, 40, 42.
29. **КРОХМАЛЮК ЮРІЙ,** "Варшавське Видання про УПА і 1–ої УД УНА", р. 1975, ч. 4, ст. 68.
30. **КРОХМАЛЮК РОМАН,** "Станиця Військової Управи у Відні". Вісті Комбатанта, т. 7, ч. 2, ст. 47.
31. **КРОХМАЛЮК РОМАН,** "Зміна німецької політики і постання УНК". Вісті Комбатанта, рік 1974, ч. 1, ст. 53.
32. **ЛІЩИНСЬКИЙ МИХАЙЛО,** Історична участь командира Української Національної Армії Генерального Штабу генерала–полковника Павла Шандрука у визвольній боротьбі українського народу в другій світовій війні". Журнал "Українське Козацтво", ч. 5–6, ст. 21.
33. **МЕЛЬНИЧЕНКО ОЛЕКСАНДЕР,** " Затаювання фактів Другої світової війни". Журнал "Штурм", 1992, ст. 19.
34. **ПЕТРЕНКО РОМАН – (ОМЕЛЬКО).** "Спомин" (в архіві 2–ої Дивізії)
35. **ПРОЦАКЕВИЧ М.** "Поліційні Полки". Вісті Комбатанта, р. 70. ч. 3, ст. 33.
36. **ХИМЕРА ВАСИЛЬ,** "Спомин" (в архіві 2–ої Дивізії).
37. **ШАНДРУК ПАВЛО,** " Во ім'я правди". Українське Козацтво, ч. 1, ст. 28.
38. **ШАХ ФЕДІР,** "Спомин" (в архіві 2–ої Дивізії).
39. **"НАКАЗ КОМАНДИРА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ"** <УПОВНОВАЖЕННЯ>. Українське Козацтво, вересень 1975. ч.3. ст. 42.
40. **І. ІВАНКІВ,** "Спомин" (в архіві 2–ої Дивізії).
41. **ФУРҐАЛА АНДРІЙ,** "Маловідоме з історії Українського Визвольного Війська" (УВВ). Вісті Комбатанта, ч. 5–6, ст. 107. 1993 рік.

ПРЕСА.

НЮ ЙОРК ТАЙМС.
СВОБОДА. (щоденник)
КАНАДСЬКИЙ ФАРМЕР (Канада).
МОЛОДЬ УКРАЇНИ (Україна).